

ΒΥΡΩΝ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΤΟΜΟΣ Δ΄

ΜΑΪΟΣ 1879

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 3

ΣΚΕΥΕΙΣ ΥΠΕΡ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΙΣΑΙ ΕΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΙ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ὑ πό

M. ΒΡΑΤΣΑΝΟΥ

διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας

Ἐχω, κύριοι συνάδελφοι, χρεῖαν τῆς ὑμετέρης εὐνοίας καὶ προσοχῆς. Ἀποφασίσας νὰ ὀμιλήσω, δὲν προτίθεμαι νὰ ἐπιδειχθῶ ἢ ἐπίδειξις γνώσεων ἀνήκει καὶ δικαίως εἰς νεωτέρους· εἰς τὴν θέσιν μου καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν μου ἀρμόζει μόνον ἡ καθαρὰ καὶ ἀπροκάλυπτος ἀλήθεια.

Ἄλλ' ἂν ἐπιχειρῶ νὰ ὀμιλήσω, πράττω τοῦτο, διότι παρατηρῶ, ὅτι τὰ συζητούμενα θέματα εἶναι σπουδαιότατα. Τὸ καθήκόν μου λοιπὸν μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω τὴν γνώμην μου μετὰ τῆς εἰθισμένης παρρησίας καὶ δικαιολογήσω τὴν ψῆφόν μου, ἂν αὕτη ζητηθῆ. Ἐχω διὰ τοῦτο, κύριοι Συνάδελφοι, χρεῖαν τῆς ὑμετέρας εὐνοίας καὶ προσοχῆς.

Καὶ πρῶτον παρετήρησα ἐν ταῖς γενόμεναῖς συζητήσεσι σύγχυσίν τινα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, ἧτις ἴσως παρήχθη καὶ ἐκ τῆς γενικότητος τῶν ζητημάτων. Κύριοί τινες συνέχεαν τοὺς τρόπους τοῦς διδακτικοῦς πρὸς τὰς μεθόδους καὶ ταύτας πρὸς τὰ διδακτικὰ μέσα καὶ περιέπλεξαν θέματα ἐπιστημονικῶς κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐπιτρέψατέ μοι ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου μου

νὰ δώσω τὸν ἀληθῆ καὶ ἐπιστημονικὸν τούτων ὄρισμόν· διότι εἶναι λίαν ἀναγκαῖον νὰ διακρίνη τις τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων, πρὶν ἢ ὀμιλήσῃ περὶ τῶν πραγμάτων.

Καὶ τρόπος μὲν λέγεται τὸ πῶς ὀργανίζεται καὶ διευθύνεται γενικῶς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Μέθοδος δὲ τὸ σύνολον τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζομεθα, καὶ ἡ τάξις, ἣν ἀκολουθοῦμεν, ὅπως μεταβιβάσωμεν εἰς τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν ἀλήθειάν τινα, ἢ συνέπειαν ἀληθειῶν, ἧτοι γνώσεις ἐπιστημονικὰς.

Διδακτικὰ δὲ εἶδος μέσα πάντα ἐκεῖνα τὰ μηχανικὰ ἢ τεχνικὰ πρὸς διδασκαλίαν ἐξευρήματα, τὰ ὁποῖα ὁ διδάσκαλος μεταχειρίζεται, ἵνα διδάξῃ τὴν μεθόδον του, καὶ τὰ ὁποῖα δύναται νὰ λείψωσιν ἢ ἀντικατασταθῶσι δι' ἄλλων, χωρὶς ἢ μεθόδου νὰ μεταβληθῆ.

Συνεπῶς λοιπὸν τούτοις, ὅταν λέγωμεν τρόπον ἀλληλοδιδασκτικόν, μικτὸν ἢ συνδιδασκτικόν, πρέπει νὰ ἐνοώμεν τὸ πῶς πρέπει νὰ ὀργανίζεται καὶ διευθύνεται τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Εἶναι δὲ ἀνεπιστημονικὸν τὸ λεγόμενον μέθοδος συνδιδασκτικῆ, μικτῆ, ἢ ἀλληλοδιδασκτικῆ, διότι τοιαύτη μέθοδος δὲν ὑπάρχει. Αἱ μέθοδοι, Κύριοι, δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν διδακτικὸν τρόπον, δηλαδή εἰς τὸν ὀργανισμόν καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σχολείου, ἀλλ' εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς διδασκαλίας καὶ εἰς τὴν πραγμάτωσιν αὐτῶν ἐξωτερικῶς τε καὶ πρακτικῶς.

Διαχωρίζομεν λοιπόν τὸν τρόπον ἀπὸ τῆς μεθόδου καὶ περὶ ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν διὰ βραχέων διαλαμβάνομεν.

Διὰ τοῦ συνδιδασκτικοῦ τρόπου διδάσκονται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου οἱ μαθηταὶ τμηματός τινος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐνασχολοῦνται περὶ ἄλλας ὠρισμένας ἐργασίας· διδάσκων δ' ὁ διδάσκαλος μαθητὰς τινας, ἐπιτηρεῖ συγγρόνως καὶ τοὺς λοιποὺς μακρόθεν. Εἶναι δὲ ὁ τρόπος οὗτος ἀκατάλληλος, ὅταν ὑπάρξη μέγιστος ἀριθμὸς μαθητῶν, 1) διότι οὔτε ἡ διδασκαλία γίνεται καλῶς, οὔτε ἡ σπουδὴ καὶ 2) διότι ἡ πειθαρχία δὲν φυλάττεται ὡς δεῖ. Εὐαριθμῶν δ' ὄντων τῶν μαθητῶν σχολείου τινός, τότε ὁ τρόπος οὗτος εἶναι λίαν εὐμεταχειρίστος καὶ κάλλιστος 1) διότι αἱ σχέσεις τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν εἶναι ἀμεσοί, 2) διότι παράγει ἰκανὴν ἀμιλλαν καὶ 3) διότι ἡ ἐργασία καὶ ἡ τάξις εἶναι συνεχεῖς.

Κατὰ τὸν ἀλληλοδιδασκτικὸν τρόπον οἱ μαθηταὶ σχολείου τινός διαιρούμενοι εἰς ὁκτὴ τάξεις διδάσκονται καὶ ἐπιτηροῦνται ὑπὸ προκεχωρημένων μαθητῶν. Χρῆζει δὲ οὗτος μάλιστα ὁ τρόπος ἰδίων ἐπίπλων καὶ θρανίων μακρῶν καὶ ἡμικυκλίων καὶ πινάκων χωριστῶν δι' ἕκαστον μάθημα. Ἡ χρῆσις τοῦ τρόπου τούτου στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ πρωτοσχόλων καὶ ὑπαγορευτῶν καὶ γενικῶν ἐπιτηρητῶν. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ καταβάλλῃ μεγάλην φροντίδα νὰ μορφώσῃ τούτους δι' ἰδιαιτέρας διδασκαλίας καὶ ἐπιτηρῆ. Ὁ τρόπος οὗτος εἶναι δυσμεταχειρίστος διὰ λόγους σπουδαίους· 1) ἕνεκα τῆς μεγάλης δυσκολίας πρὸς εὐρῆσιν καταλήλων πρὸς τὸ διδάσκειν καὶ ἐπιτηρεῖν μαθητῶν, 2) ἕνεκα τοῦ ἀτελοῦς καὶ ἀνεπαρκούς τῆς διδασκαλίας, 3) διότι στερεῖται τῆς δυνάμεως τοῦ ἀναπτύσσειν τὰς δυνάμεις τῶν παιδίων καὶ 4) ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀμέσων σχέσεων τοῦ διδασκάλου μετὰ τῶν μαθητῶν. Μόνη δὲ ἡ μεγάλη συρροὴ μαθητῶν καὶ ἡ ἔλλειψις χρημάτων δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ τρόπου τούτου, ὅςτις ὅμως ἔχει καὶ τινὰ πλεονεκτήματα, 1) εὐκολίαν μεγάλην εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν μαθητῶν εἰς τάξεις ἢ κλάσεις, 2) διδασκα-

λίαν συνεχῶς γινομένην καὶ 3) εὐκολίαν εἰς τὰς κινήσεις.

Ὁ μικτὸς τέλος πάντων τρόπος εἶναι ἔνωσις τοῦ συνδιδασκτικοῦ καὶ ἀλληλοδιδασκτικοῦ. Καὶ ὁ μὲν συνδιδασκτικὸς λειτουργεῖ εἰς τὰ ἀνώτερα τμήματα ἢ τάξεις, ὁ δὲ ἀλληλοδιδασκτικὸς εἰς τὰ κατώτερα. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ἐκλείπουν κατὰ μέγα μέρος αἱ ἀκαταλληλότητες ἀμφοτέρων τῶν τρόπων διὰ τῆς ἀναμιξέως τῶν πλεονεκτημάτων ἑατέρου αὐτῶν.

Ἐὰν λοιπόν ἀποκλείσωμεν ἀπὸ πάσης συζητήσεως τὸν καθαρῶς ἀλληλοδιδασκτικὸν τρόπον, ἀπολείπονται ἡμῖν πρὸς ἐξέτασιν ὁ μικτὸς καὶ ὁ συνδιδασκτικὸς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐνός, ἢ τοῦ ἄλλου τρόπου δὲν δύναται νὰ γείνη ἀσθαιρέτως, διότι ἐξαρτᾶται ἐκ λόγων σχετικῶν, ἐπιτρεπόντων, ἢ οὐ, τὸν ἕνα, ἢ τὸν ἄλλον τρόπον. Ἐξαρτᾶται δηλαδὴ ἐκ τῆς πληθῆος τῶν μαθητῶν, ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ἐκ τῆς εἰς τμήματα ὑποδιαίρεσεως αὐτῶν, ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τῶν μαθημάτων καὶ ἄλλων, ἅτινα συντομίας χάριν παραλείπω. Ὡστε πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ γνωρίζωμεν ὠρισμένως τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν. Ἐὰν τὸ σχολεῖον περιέχει 25—40 μαθητῶν, λέγω, ὅτι πρέπει αὐτὸ νὰ διδάσκηται καὶ διευθύνεται κατὰ τρόπον συνδιδασκτικόν, διότι δύναται εἰς τοῦτο ὁ διδάσκαλος καὶ ἐπαρκεῖ. Ἐξαρτᾶται δεύτερον ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν τάξεων· ἐὰν δηλαδὴ αἱ τάξεις ἦναι τέσσαρες, πέντε, ἕξ ἢ πλείονες, δῆλον, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν εἰς καὶ μόνος διδάσκαλος νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τοῦτο, διότι καὶ ἡ ἐποπτεία καὶ ἡ διδασκαλία θὰ ἦναι ἀτελής. Τρίτον ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τῶν μαθημάτων· εἶναι ἀδύνατον, ἢ λίαν δύσκολον, πρόγραμμα πλήρες ὑπ' ἐνός καὶ μόνου διδασκάλου ἐπαρκῶς νὰ ἐφαρμόζηται.

Ὡστε ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἦναι ἰσώτερος τῶν 40, ἐὰν αἱ τάξεις πλείονες τῶν τριῶν, ἐὰν τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων ἦναι πλήρες καὶ ὡς ἀπαιτεῖ σήμερον ἡ ἐπιστήμη, τότε εἰς καὶ μόνος διδάσκαλος δὲν ἐπαρκεῖ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔχει οὗτος ἀνάγκη συμβοηθῆ, ἢ ὑποδιδασκάλου, μεθ' οὗ νὰ συνδιανέμῃ τὴν

πολλαπλὴν ἐργασίαν. Οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ συνδιδασκτικοῦ τρόπου δὲν εἶναι ἐναντίοι εἰς τοῦτο, θέλουσιν ὅμως οἱ βοηθοὶ τῶν νὰ ἦναι ὁμοίως διδάσκαλοι, ἐνῶ οἱ τοῦ μικτοῦ δι' ἔλλειψιν τοιοῦτων διδασκάλων ἀναθέτουσι τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τοὺς ἰκανωτέρους τῶν μαθητῶν τῶν ἀνωτέρων τμημάτων. Ὅταν ὅμως προστεθῇ, ἀνάγκης ὑπαρχούσης, καὶ δεύτερος διδάσκαλος ἢ βοηθός, τότε ἡ ἐργασία διαιρεῖται ἀναλόγως καὶ τελεσφόρως λειτουργεῖ. Εἰς τοῦτο δὲ, πιστεύω, ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ συμφωνοῦσιν.

Ἄλλ' εἰς τὸ ζήτημα τῶν πρωτοσχόλων, ἐρμηνευτῶν καὶ λοιπῶν τοῦ μικτοῦ τρόπου ὑπολανθάνει παρεξήγησις τις, διότι οὗτοι ὡς ἔργον κύριον δὲν ἔχουσι τὸ διδάσκειν, ἀλλὰ τὸ ἐπιτηρεῖν καὶ προσέχειν, ὥστε μαθηταὶ τῶν κατωτέρων τάξεων ἐνθεν μὲν νὰ καταγίνωνται εἰς τὸ ἔργον τῶν, ἐνθεν δὲ νὰ πειθαρχῶσι, τοῦ διδασκάλου ἀπασχολουμένου εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνωτέρων τμημάτων. Τοιοῦτους δὲ μαθητὰς βοηθοὺς εἰς τὸ διευθύνειν καὶ ἐπιτηρεῖν μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὴν Ἑλβετικῇ καὶ πολλοῦ τῆς Γερμανίας· διότι τί ἄλλο εἶναι οἱ μαθηταὶ ἐκείνοι, οἱ διανεμόντες τὰ ἀδάκια καὶ λοιπὰ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν τάξεων, οἱ ὀδηγοῦντες αὐτοὺς εἰς τὰς εἰσόδους καὶ ἐξόδους, οἱ ἐπιδίδοντες τοὺς πῖλους καὶ τὰ ἐπανωφόρια εἰς τοὺς ἀπερχομένους, οἱ ἐν τοῖς διαλείμμασι τῶν μαθημάτων ἀνοίγοντες τὰ παράθυρα καὶ ἄλλας τοιαύτας ἐργασίας πράττοντες, ἢ βοηθοὶ τῶν διδασκάλων εἰς τὴν πειθαρχίαν τοῦ σχολείου; Ὡστε βλέπετε, κύριοι, ὅτι δὲν δίστανται σπουδαίως ὡς πρὸς τοῦτο οἱ τῶν τρόπων τούτων ὁπαδοί. Διὰ τοῦτο καὶ τινες παιδαγωγοὶ Γερμανοὶ καὶ Ἑλβετοὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν τρόπων τούτων ἐγκύψαντες καὶ τὰς δυσκολίας παρατηρήσαντες ἀπεφάναντο, ὅτι δὲν ὑφίσταται καθαρῶς συνδιδασκτικὸς τρόπος.

Ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ μὴ θεωρηθῶ ἐναντίος εἰς τὴν εἰσαγωγὴν πανταχοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων τοῦ κράτους τοῦ συνδιδασκτικοῦ τρόπου. Ἐγὼ ἐνταῦθα ὑποδεικνύω τὰς δυσκολίας τοιαύτης καθολικεύσεως καὶ ἐξετάζω τὸ πρᾶγμα· ὄχι, δὲν δύναται

νὰ κατηγορηθῇ ὁ πρῶτος ὁ δεικνύων τὰς ὑφάλους, τὰς ὁποίας πρέπει ὁ οἰκοστροφὸς νὰ ἀποφεύγῃ, οὐδ' ὁ στρατηγὸς ἐκείνος, ὡς δειλὸς, διότι ἡ ἀναβάλλει τὴν μάχην δι' ἔλλειψιν στρατοῦ ἀξιωμαχοῦ, ἢ, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, διὰ σπάνιν πολεμοφοδίων. Ὁ συνδιδασκτικὸς τρόπος δὲν δύναται νὰ εἰσαχθῇ δι' ἐνὸς διατάγματος, ἀλλὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ σπουδαίως καὶ ἐμβριθῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος. Ναί, κύριοι, ὁ τρόπος οὗτος δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ μεγάλου προσωπικοῦ. Ὅσοι ἀνέγνωσαν ἡμῖν τὸν Πρωσσικὸν καὶ Σαξωνικὸν καὶ Ἑλβετικὸν νόμον διὰ νὰ δεῖξωσιν, ὅτι εἰς καὶ μόνος διδάσκαλος δύναται νὰ συσσωρεύῃ εἰς ἓν καὶ μόνον δωμάτιον 80, 100, 120 παιδιά διαφόρου δυνάμεως καὶ εἰς πολλὰς διηρημένας τάξεις καὶ νὰ τὰ διδάσκῃ, παρέλειψαν νὰ ὀνομάσωσι καὶ ἐν τοιοῦτον σχολεῖον, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐξελεγχθῇ ἡ ἀλήθεια. Παρέλειψαν ὡσαύτως—ὄχι βέβαια ἐκ κακῆς προθέσεως—νὰ ἀναγνώσωσι τὰς συμπληρώσεις καὶ ἐρμηνείας τῶν νόμων τούτων, δι' ὧν διεχωρίσθη τὸ ἔργον τῆς ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ τί δέον γίνεσθαι. Εἰς τοιαῦτα λάθη ὑποπίπτουσι δυστυχῶς οἱ ζητοῦντες τῶρα ἐκ νόμων καὶ βιβλίων νὰ μάθωσι παιδαγωγικὴν καὶ γινώσκουσιν ἀξιοὶ λειτουργοὶ τῆς δημοτικῆς παιδείσεως. Εἶναι, κύριοι, γνώσεις τινές, αἰτινες προσλαμβάνονται κάλλιον ἐκ τῆς πράξεως καὶ ἐφαρμογῆς, ἢ ἐκ τῆς ἕδρας καὶ τῶν βιβλίων. Τί λοιπόν βλέπει τις ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις γινόμενον; Βλέπει τις τὰς τάξεις ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένας, ἐκάστην ἐν ἰδιαιτέρῳ δωματίῳ καὶ ἔχουσαν ἴδιον διδάσκαλον, μαθητὰς δὲ 25, 30 μέχρι 40. Ἐκεῖ ὁ ἀριθμὸς εἶναι ὠρισμένος καὶ δὲν δύναται νὰ αὐξήσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς διδασκάλους. Ἦκουσα μάλιστα ποτε διδασκάλου τινός, ἔχοντος ἐν τῇ τάξει του μόλις 50 μαθητὰς, νὰ παραπονήται καὶ νὰ ζητῇ τὴν εἰς τμήματα διαίρεσιν αὐτῶν. Ναί, κύριοι, ἐκεῖ ἀπαντᾷ τις τὰς λεγομένας παραλλήλους τάξεις, συγκροτουμένας οὐχὶ πρὸς ἐξοικονόμησιν προσώπων, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν μείζονα τῶν μαθητῶν. Ἄς λαβῶσι τὸν κόπον νὰ ὀνομάσωσιν ἐν τοιοῦτον σχολεῖον εἴτε ἐν Γερμανίᾳ εἴτε ἐν

Ἐλβετία περιέχον 120, 100, 80, 70 μαθητὰς ἐν μιᾷ τάξει ἢ δωματίῳ διδασκομένους ὑπ' ἑνὸς καὶ μόνου διδασκάλου, ἄνευ βοηθοῦ, καὶ θὰ ὁμολογήσω τὴν πλάνην μου. Μόνον ἐν τῷ προτύπῳ, τῷ εἰς τὸ διδασκαλεῖον τοῦ Kúschnacht, εἶρον 60 μαθητὰς εἰς τέσσαρα τμήματα διηρημένους διαφόρου βαθμοῦ ἐν εὐρυτάτῃ αἰθούσῃ ὁμοῦ διδασκομένους, ἀλλ' ἐκεῖ ὁ διευθυντὴς δὲν διδάσκει συνήθως τοὺς μαθητὰς, ἐπιτηρεῖ ὅμως, ὁδηγεῖ καὶ διδάσκει τοὺς διδασκόντας, οἵτινες εἶναι μαθηταὶ τῆς πέμπτης τάξεως τοῦ διδασκαλεῖου, ὑποχρεωμένοι νὰ διδάσκωσι κατὰ σειρὰν ἐν τῷ προτύπῳ ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα ἕκαστος καὶ οὕτω λαμβάνωσιν ἐν τῇ πράξει καὶ ἐφαρμογῇ τὴν ἔξιν τοῦ διευθύνειν καὶ διδάσκειν. Τοιαῦτα πολὺ ἀριθμὰ σχολεῖα περιέχοντα 80—200 μαθητῶν ὑπάρχουσι μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς ἠνωμέναις πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς, ἀλλ' ἐκεῖ εἶναι ἐν χρήσει ὁ ἀλληλοδιδασκτικὸς ἢ μικτὸς τρόπος. Cet enseignement trouve sa place, λέγει ὁ Ἐλβετὸς Paroz, dans les écoles nombreuses, comptant de quatre ving jusque à deux cent et plus cela se voit en Angleterre at aux Etats Unis. Ἐξετάζων δὲ ὁ παιδαγωγὸς οὗτος ὅλα ἐκεῖνα τὰ ζητήματα, τὰ ὅποια ἡμεῖς ἐνταῦθα τόσον προχειρῶς λύομεν, λέγει ὡς συμπέρασμα τῶν σκέψεών του τὰ ἐξῆς: «ἵνα ἔχωμεν καλὰ δημοτικὰ σχολεῖα πρέπει ἐκάστη τάξις νὰ μὴ περιέχη πλείονας τῶν 25 ἢ 30 μαθητῶν» Pour avoir de bonnes écoles primaires, on ne devrait admettre que 25 à 30 enfants pour école ou par classe. Ἴδου μὲ πόσον ἀριθμὸν μαθητῶν δύναται κάλλιστα νὰ ἐπιτύχη ὁ τρόπος οὗτος τῆς διδασκαλίας.

Ἄλλ' ἂς ἐξετάσωμεν τὸν περὶ δημοτικῶν σχολείων τῆς Πρωσίας νόμον, ὃν ὁ περιώνυμος Falk, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Mülher εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας, συνεταξε καὶ ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὴν 15 Ὀκτωβρίου 1872.

Ὁ νόμος οὗτος, ἐντιμοὶ συνάδελφοι, διακρίνει τρία ἤδη δημοτικῶν σχολείων 1) τὰ πολυτάξια τὰ ἔχοντα ἴσους πρὸς τὰς τάξεις διδασκάλους 2) τὰ ἔχοντα δύο διδασκάλους καὶ 3) τὰ ἔχοντα ἕνα μόνον δι-

δάσκαλον, ἤτοι τὰ μονοτάξια σχολεῖα. Ἀληθῶς περὶ τούτων ὁ νόμος ὀρίζει τὸν ἀνώτατον ὅρον τῶν μαθητῶν εἰς 80.

Ἄλλὰ ταῦτα εἶναι γενικοὶ ὀρισμοί. Πρέπει δὲ νὰ προχωρήσῃ τις κατωτέρω, ἵνα ἐννοήσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου καὶ ὅχι ὡς ἔπραξαν οἱ κύριοι νὰ σταθῶσιν ἕως αὐτοῦ καὶ ἐκφρασθῶσιν ὀρισμένως καὶ θετικῶς, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μονοταξίων δημοτικῶν σχολείων ὀρίζεται εἰς 80. Τί λοιπὸν λέγει κατωτέρω;

Ἄμα ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδῶν ὑπερβῆ τοὺς 80, τότε δύο τινα πρέπει νὰ γίνωσιν, ἢ δεύτερος διδάσκαλος νὰ διορισθῇ, καὶ τότε ἐκάστη τάξις θὰ ἔχη 40 περίπου μαθητὰς, ἢ τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο τμηματικά σχολεῖα (Halbtagschule), ὧν τὸ μὲν ἐν θὰ διδάσκηται ἀπὸ πρῶτας μέχρι μεσημβρίας, τὸ δ' ἄλλο μετὰ μεσημβρίας.

Παρακαλῶ λοιπὸν τοὺς κυρίους νὰ μοι εἴπωσιν, πρῶτον ὅταν τὸ μονοτάξιον σχολεῖον τὸ περιέχον 80 μαθητὰς ὑποδιαιρεθῇ κατὰ τὸν νόμον εἰς δύο ὧν ἐκάστη θὰ ἔχη ἴδιον διδάσκαλον, ἐκ πόσων τότε μαθητῶν θὰ συγκροτῆται ἕκαστον σχολεῖον, ἢ ἐκάστη τάξις; δῆλον ὅτι ἐξ ὀλιγωτέρων τῶν 50. Δεύτερον ὅταν τὰ μονοτάξια σχολεῖα τὰ περιέχοντα 80 μαθητὰς διαιρεθῶσιν εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ μὲν ἐν θὰ διδάσκηται ἀπὸ πρῶτας μέχρι μεσημβρίας, τὸ δ' ἄλλο μετὰ μεσημβρίας, παρακαλῶ τοὺς κυρίους νὰ μοι εἴπωσιν, ἐκ πόσων μαθητῶν θὰ σύγκηται ἕκαστον χωριστὰ διδασκόμενον τμήμα; δῆλον ὅτι ἐξ ὀλιγωτέρων τῶν 50.

Ἄλλ' ἂς προχωρήσωμεν ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον. Ἐάν, λέγει ὁ νόμος, ἦναι εἰς μονοτάξιον σχολεῖον δύο διδασκάλου, τότε πρέπει αὐτὸ νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο ἐπ' ἀλλήλων κευχωρισμένας τάξεις. Ἄλλ' ἐάν τοιοῦτου σχολεῖου ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδῶν ὑπερβῆ τοὺς 120, τότε πρέπει νὰ σχηματισθῶσι τρεῖς τάξεις. Καὶ ἵνα διδάσκωνται αἱ τρεῖς αὗται τάξεις (ὧν ἐκάστη θὰ περιέχη κατὰ μέσον ὅρον 40 μαθητὰς) ὑπὸ δύο μόνον διδασκάλων, τί ὄρισεν ὁ νόμος; ἢ μὲν κατωτέρα νὰ διδάσκηται μόνον 12 ὥρας καθ' ἑβδομάδα (ἤτοι δύο ὥρας καθ' ἐκάστην), ἢ μεσαία 24 ὥρας καθ' ἑβδομάδα

(ἤτοι 4 ὥρας καθ' ἐκάστην), ἢ ἀνωτέρα τέλος 28 ὥρας καθ' ἑβδομάδα (ἤτοι 4 1)2 ὥρας καθ' ἐκάστην.

Ἄλλὰ δὲν βλέπουσιν ὅτι ἐνταῦθα ὁ νόμος νομοθετεῖ περὶ τῆς ἀνάγκης μόνον καὶ ὅχι περὶ τοῦ τί δέον γίνεσθαι; Δὲν βλέπουσιν ὅτι ὁ ὀργανισμὸς τοιοῦτου σχολεῖου εἶναι ἀτελέστατος καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ληφθῇ ὡς βᾶσις εἰς τὰς σκέψεις ἡμῶν, οἵτινες πρέπει νὰ φροντίσωμεν, πῶς νὰ ἀποφύγωμεν ὅσον τὸ δυνατόν τὰς ἐλλείψεις καὶ ἀτελείας ἐκείνων; Καὶ ὅμως πόσα τοιαῦτα ἀτελέστατα σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἤδη ἐν Πρωσίᾳ;

Τοῦτο καθαρῶτερον ὀρίζει ὁ περὶ δημοτικῶν σχολείων νόμος τῆς Γότθας· καὶ νὰ μὲν ὁ νόμος τῆς 1ης Ἰουλίου 1863 ἀναβιβάζει τοὺς μαθητὰς μονοταξίου σχολεῖου εἰς 80, ἀλλ' ὁ νέος νόμος ὁ γινόμενος τὸν Μάρτιον τοῦ 1872 διαιρεῖ τὰ μονοτάξια σχολεῖα εἰς δύο κατηγορίας 1) εἰς σχολεῖα περιέχοντα μαθητὰς ὀλιγωτέρους τῶν 40, καὶ 2) εἰς σχολεῖα περιέχοντα περισσοτέρους τῶν 40. Ἀναλόγως δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν προσδιορίζει καὶ τὸν μισθὸν τῶν διδασκάλων. Ὀρίζει δὲ καὶ ὁ νόμος οὗτος τὸν ἀνώτατον ὅρον μονοταξίου σχολεῖου εἰς 80, ἀλλ' ὅπου ὑπάρχουσι τὰ μέσα, ζητεῖ τὴν ὑποδιείρασιν καὶ τὸν διορισμὸν καὶ ἄλλου διδασκάλου. Ὅτι δὲ ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι ὁ κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ maximum, τὸ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐπιβαλλόμενον, ὅπερ δὲν ὑφίσταται πλέον ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Γότθας, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι συνίσταται ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ ἰδρυσις τελείων δημοτικῶν σχολείων ἐν ταῖς σχετικαῖς περιφερείαις ἐξ ἑνὸς διευθυντοῦ καὶ τριῶν ἢ πλείονων διδασκάλων.

Ὁ τῆς Βόχνης τῶν δημοτικῶν σχολείων νόμος ἀπὸ 12 Ἀπριλίου 1864 δὲν ὀρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν τοῦ σχολεῖου ἢ τῆς τάξεως· γενικῶς ὅμως κελεύει νὰ διαιρηθῆται τὸ σχολεῖον εἰς δύο ἢ πλείονας τάξεις ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν διδασκάλων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Γερμανικοῦ σχολεῖου τῶν διαφόρων κρατῶν, ἐξ ὧν καταφαίνεται, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου εἶναι, ἕκαστον μονοτάξιον σχολεῖον νὰ περιέχη

ὀλιγωτέρους τῶν 50 μαθητῶν. Διότι παρακαλῶ, τί θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι δίδεται τὸ δικαίωμα εἰς τὰς σχετικὰς κοινότητας νὰ ζητῶσι καὶ ἄλλον διδάσκαλον, ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδῶν ὑπερβῆ τοὺς 80, νὰ προστιθῆται δὲ καὶ τρίτος διδάσκαλος, ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν φθάσῃ εἰς τοὺς 120;

Ἄλλ' ὁ Ἐλβετικὸς νόμος ὀρίζει τὸ πρᾶγμα ἀκριβέστερον. Σὰς ἀναγινώσκω τὰς ὀδηγίας τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως τοῦ λήξαντος ἔτους. Ἐπιτρέψατέ μοι, ἵνα μεταφράσω αὐτὰς χάριν τῶν ἀγνοούντων τὴν γλῶσσαν.

«Ὁ ἀνώτατος ὅρος τῶν μαθητῶν μιᾶς τάξεως εἶναι 60, ὁ δὲ μέσος ὅρος ταλαντεύεται μεταξὺ 40 καὶ 50.»

«Εἰς τὰς ἀγροτικὰς κοινότητας τὰ σχολεῖα εἶναι μικτὰ, δηλαδὴ συνδιδάσκονται παῖδες ἑκατέρου τοῦ φύλου ἐπὶ τὸ αὐτὸ καθ' ὅλους τοὺς βαθμοὺς. Ὅταν τὸ σχολεῖον εἶναι πολυἀριθμὸν, οἱ τρεῖς πρῶτοι βαθμοὶ σχηματίζουσιν ἐν κατώτερον τμήμα ὑπὸ τὴν διείρασιν μιᾶς διδασκαλίας, διδασκούσης συγχρόνως καὶ ἐργόχειρα πάντα τὰ κοράσια τοῦ σχολεῖου. Τὸ ἀνώτερον τμήμα περιλαμβάνον τοὺς τρεῖς ἄλλους βαθμοὺς διευθύνεται ὑπὸ τακτικοῦ διδασκάλου.»

«Ὅταν τὸ σχολεῖον περιέχη ὀλιγωτέρους τῶν 60 μαθητῶν, τότε διαχειρίζεται ὑπ' ἑνὸς μόνου διδασκάλου καὶ τὰ ἐργόχειρα διδάσκονται ὑπὸ ἰδιαίτερας διδασκαλίας.»

«Ὅτι δὲ τοιοῦτον εἶναι τὸ πνεῦμα τῶν νόμων καὶ τῶν Γερμανικῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ ἐξ ἄλλων εἰδείχθη καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς μάλιστα καθαρῶτερον.

Ἐν Σαξωνίᾳ π. χ. ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν τῶν κατωτάτων τάξεων ὅλων τῶν ἄλλων παιδευτηρίων δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαῖν τοῦ 40, τῶν δὲ τριῶν ἀνωτέρων τοὺς 30.

Ἐάν οἱ μαθηταὶ ἐν μιᾷ τάξει εἶναι πλείονες τῶν 30 ἢ 40, τότε ἡ τάξις αὕτη διαχωρίζεται καὶ σχηματίζει τάξιν παράλληλον.

Κελεύει δὲ ταῦτα ὁ ἀπὸ 29 Ἰανουαρίου 1877 Σαξωνικὸς νόμος.

Ἄλλ' ἂς ἔλθωμεν πάλιν εἰς τὴν Ἐλβετίαν. Ἴδου τί λέγει ὁ ἀρχαῖος διευθυντὴς τοῦ διδασκαλεῖου τοῦ Melun K. Charbon-

neau εις τὸ περὶ ὄργανισμοῦ τῶν σχολείων ἀξιόλογον αὐτοῦ σύγγραμμα. Ἄ Ὁ γενικός τρόπος τοῦ ὄργανισμοῦ εἰς τὰ σχολεῖα ἐξαρτᾶται πρὸ πάντων ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, τῶν συγκροτούντων αὐτὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδασκάλων, οἵτινες διδάσκουσιν ἐν αὐτοῖς. Δὲν πιστευόμεν, ὅτι ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἀληθείας λέγοντες, ὅτι ἡ μεγίστη πλειονότης τῶν σχολείων μας περιέχει 40 ἕως 50 μαθητάς. Διὰ τοῦτο ὁ λοιπὸν σχεδὸν οἱ Ἑλβετοὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς των περὶ ὄργανισμοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων θεμελιούσιν ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 40—50 μαθητῶν.

Ἄλλὰ διατί, Κύριοι, εἰς τὰς κρίσεις μου φέρω πάντοτε εἰς μαρτυρίαν τὴν Ἑλβετίαν, καὶ ζητῶ νὰ θέσω κύρος εἰς τὰς σκέψεις μου ἐπὶ τῶν ἐκεῖ ἐν τοῖς δημοτικῶν σχολείοις γενομένων; Διότι, Κύριοι, ἡ Ἑλβετία εἶναι ὁ πρῶτος τῆς Εὐρώπης λαὸς, ὅπου ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ἀκμάζει. Ἐπὶ πληθυσμοῦ 2,759,854 κατοίκων ἔχει 7000 δημοτικὰ σχολεῖα καὶ 420,000 μαθητάς, ὥστε 394 κάτοικοι ἔχουσιν καὶ ἐν δημοτικὸν σχολεῖον, ἐνῶ ἐν Γερμανίᾳ 712 κάτοικοι ἔχουσιν ἐν δημοτικὸν σχολεῖον.

Τὸ ἀληθές εἶναι, Κύριοι, ὅτι τὸ Κράτος πρέπει νὰ ἐξοδεύῃ διὰ τὴν ὄργανισμὸν καλὴν ἐκπαίδευσιν καὶ δικαιούται εἰς τοῦτο ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, διότι συνεισφέρει καὶ αἷμα καὶ χρήματα. Ἡ Σαξωνία ἔχουσα 2,800,000 κατοίκων ἐξώδευσε κατὰ τὸ 1877 16,000,000 φράγκων διὰ τὰ δημοτικὰ τῆς μόνον σχολεῖα, ἡ δ' Ἑλβετία ἔχουσα ὡς εἶδομεν πληθυσμὸν 2,759,854 κατοίκων ἐξοδεύει διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν 10,445,367 φράγκων, ποσὸν ἴσον σχεδὸν πρὸς τὸν στρατιωτικὸν τῆς προϋπολογισμὸν. Τὰ ἐκ τῶν ἐνότων λοιπὸν καὶ αἱ ἀτελεῖς στατιστικαὶ πληροφορίαι εἶναι ἵνα δεῖξωσι μόνον, ὅτι κάμνομέν τι.

Καὶ ταῦτα μὲν ἱκανὰ περὶ πρόπων, νῦν δὲ ἐπιτρέψατέ μοι νὰ εἶπω βραχέα τινὰ καὶ περὶ μεθόδων, διότι ἀμφοτέρω ταῦτα στενῶς συνδέονται πρὸς ἀλλήλα.

Καὶ καθόλου μὲν, Κύριοι, τὸ ζήτημα τῶν μεθόδων εἶναι σπουδαιότατον, οὐδ' ἄγνοῶ, ὅτι ἀνακυκλῶν θῆμα ἀκανθώδεστατον, ἀπασχολῆσαν τοὺς μεγαλειτέρους παιδαγωγούς,

καὶ ἀπασχολοῦν ἐτι καὶ νῦν θερμῶς τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνασχολουμένους. Θεωρῶ ὅμως καθήκον νὰ εἶπω ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτῶν, ὅχι διὰ νὰ τὰς ἀποδοκιμάσω, ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποδείξω, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν εἰς τὴν δημοτικὴν μας ἐκπαίδευσιν πρέπει νὰ γείνη μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ περισκέψεως. Καὶ αὐτοὶ οἱ σοφοὶ εἰσηγηταὶ τῶν τοιούτων μεθόδων ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ὑπέπεσαν εἰς σφάλματα, μετερρῦμισαν δὲ τοῦ χρόνου προϊόντος αὐτὰς καὶ οὐσιωδῶς μετέβαλον, καὶ ὑπὸ τῆς πείρας καὶ παρατηρήσεως ὀδηγούμενοι ἐτι μεταβάλλουσι καὶ βελτιοῦσι. Διὰ τοῦτο θὰ ἡμεθα ἀσυγχώρητοι ἡμεῖς, ἡ ἀγνοοῦντες, ἡ ὑποκρύπτοντες τὰ σφάλματα ἐκείνων, ἐνῶ πρόκειται νὰ βελτιώσωμεν τὴν δημοτικὴν μας ἐκπαίδευσιν. «Ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τῆς κληθείας, λέγει φιλόσοφος τις καὶ πολιτικός, δὲν εἶναι ἡ ἀγνοία, ἀλλ' ἡ πλάνη.»

Σοφὸς τις ὑπουργὸς ἔλεγε ποτε ὅτι αἱ μέθοδοι εἶναι οἱ διδάσκαλοι τῶν διδασκάλων. τοῦτο, κύριοι, ἴσως ἀληθεύει, ὅταν πρόκειται περὶ διδασκάλου ἀπειροῦ καὶ ἀδοκίμου, ἀλλ' ὅταν ὁ διδάσκαλος ᾖ ἔμπειρος καὶ πεπαιδευμένος, τότε οὗτος εἶναι ἀνώτερος πάσης καλῆς μεθόδου. Καὶ τῶντι ὁ ἀπειροὺς διδάσκαλος σπανίως δύναται νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς καλῆς μεθόδου, ἐν ᾧ ὁ ἔμπειρος καὶ πεπαιδευμένος δὲν δύναται νὰ μὲν εὐχαριστημένος πολὺν χρόνον ἐκ μεθόδου πλημμελοῦς, ἀλλὰ ταχέως θὰ διακρίνη τὰς ἐλλείψεις αὐτῆς, ἢ θὰ σχηματίσῃ ἰδίαν μέθοδον.

Καὶ τῶντι ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ γνωρίζῃ μόνον τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ γείνη δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσως, ἀλλ' ἀπαιτεῖται νὰ γνωρίζῃ καὶ πῶς ὀρθῶς δύναται νὰ προσαρμόζῃ τὰ μέσα αὐτά. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ὀρθὴ προσαρμογὴ τῶν μέσων ὀνομάζεται συνήθως μέθοδος τῆς ἐκπαίδευσως καὶ ἀποβλέπει νὰ συνδέσῃ ἀρμονικῶς πρὸς ἀλλήλα τὸν σκοπὸν καὶ τὰ μέσα αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὰ παιδαγωγικὰ μέσα παρίστανται εἰς τὸν μαθητὴν κατ' ἀρχὰς ὡς ἐξωτερικόν τι, ἢ ἀντικειμενικόν, τὸ ὅποιον πρέπει αὐτὸς νὰ ἰδιοποιήσῃ, διὰ τοῦτο πρέπει τὰ μέσα ταῦτα νὰ προσφερθῶσιν εἰς αὐτὸν μετὰ τὰς

ξέως τινος καὶ δλοκληρίας, τουτέστιν πρέπει ἡ ἐκπαίδευσιν νὰ τέμνη κανονικὴν πορείαν. Πρέπει δὲ αἱ γνώσεις αὐταὶ νὰ παρέχωνται συμφώνως πρὸς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐπιδεκτικότητος, τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἐκδηλοῖ κατὰ τὰς διαφόρους τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ βαθμίδας καὶ ὅχι ἰσάκις πρὸς πάσας τὰς ἡλικίας καὶ πρὸς πάντα βαθμὸν τῆς παιδικῆς ἀναπτύξεως. Διὰ τοῦτο πρέπει ὁ παιδαγωγὸς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον καὶ πρέπει νὰ ἐνδιαφέρηται οὗτος, ὥστε τὰ διάφορα παιδαγωγικὰ μέσα νὰ καλλιεργήσωσι βαθύτατα τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ. Ὡστε, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ὁ ἱκανὸς διδάσκαλος καὶ οὐχὶ μόνον ἡ μέθοδος εἶναι ὁ ἐμφυσῶν ζωὴν εἰς τὰ παιδαγωγικὰ μέσα, καὶ τιθεὶς εἰς κίνησιν τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ διδασκουμένου. Ἄλλ' ἵνα ἐνδιαφέρηται ὁ διδάσκαλος, πρέπει νὰ αἰσθάνηται ἀγάπην πρὸς τὸ ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸν παιδίον, διότι μόνον διὰ πατρικῆς ἀγάπης δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὰς ἀτελείας καὶ τὰ σφάλματα τοῦ μαθητοῦ, καὶ νὰ ἔχη τὴν ὑπομονὴν νὰ φροντίσῃ ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτοῦ βελτιώσεως.

Ἡ σπουδὴ δὲ τῶν μεθόδων εἶναι οὐσιαστέστατον καὶ σπουδαιότατον τῆς παιδαγωγικῆς: μέρος καὶ ἀποτελεῖ ἴδιον κλάδον. εἶναι δὲ αἱ μέθοδοι πολλαὶ καὶ διάφοροι, ὡς π. χ. μέθοδος ἀναλυτικῆ, μέθοδος συνθετικῆ, μέθοδος διηγηματικῆ, μέθοδος Σωκρατικῆ (λεγομένη καὶ ματευτικῆ ἢ ἐρωτηματικῆ), μέθοδος κατηχητικῆ, μέθοδος ἐποπτικῆ (Anschauung παρὰ Γάλλοις) ἢ τοῦ μεθόδου τοῦ Πεσταλότση καὶ ἄλλαι.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ διαλάβω ὀλίγα τινὰ μόνον περὶ τῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐποπτικῆς μεθόδου, κακῶς κατ' ἐμὲ ὀνομασθείσης πραγματογνωσίας, διότι αὕτη εἶναι πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐν χρῆσει καὶ ἐνταῦθα ἤρξατο ἀπὸ τινος χρόνου λειτουργοῦσα.

Ἡ φύσις, κύριοι, τῆς μεθόδου ταύτης μὲν ὄλην τὴν γενικευσίν τῆς, ἢ θέσις τῆς, ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ τῆς, ἔχει τὰ πνεύματα σπουδαίως ἀκόμη διηρημένα. Ὁ Πεσταλότσης ὅστις πρῶτος ἐφήρμοσεν αὐτὴν εἰς

τὸ ἐν Ἑλβετίᾳ σχολεῖον τοῦ περιέπεσεν εἰς πλάνας τινὰς καὶ φαίνεται ὅτι οὗτος ὑπέστη πολλὰς δοκιμασίας μέχρις οὗ πεισθῆ περὶ τῆς χρησιμότητος αὐτῆς καὶ τῆς προσήκουσας διδασκαλίας. Βίβεν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅτι ἡ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἀσκήσις ἐπεκτεινομένη κατεπόνη τοὺς μαθητάς, καὶ καθίστα αὐτοὺς ἀπροσέκτους καὶ ἀφηρημένους. παρετήρησε δὲ πρὸς τοῦτοις ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη καθίστατο τὰ μάλιστα ἐπιδεικτικὴ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν προτάσεων. Καὶ διηγοῦνται μάρτυρες αὐτόπται ὅτι μετὰ τοιούτων φορτικῶν καὶ ἐπίπονον μάθημα εὐρὸν ποτε τὸν Πεσταλότσην εἰς τὸ βάθος τοῦ κήπου τοῦ ἔχοντα τὴν κεφαλὴν εἰς τὰς χεῖρας καὶ κλαίοντα ὡς παιδίον καὶ ἐλέγχοντα ἑαυτὸν, ὅτι ἠγγόει καλλίτερον νὰ διδάξῃ τοὺς μαθητάς του.

Ἡ ἀρχαιότης μᾶς διδάσκει νὰ σεβώμεθα τὴν παραφορὰν τοῦ σοφοῦ Ἀρχιμήδους, ὅστις ἀνακαλύψας νόμον φυσικόν, ἐξώρμησεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ὡς μαινόμενος κραυγάζων αὐρον, εὐρον». Καὶ ὁ μὲν ἡ ἀπελπισία τοῦ Πεσταλότση εἶναι εὐγενεστέρα καὶ σεβαστοτέρα. ἀνὴρ καταναλώσας τὸν βίον ὅλον εἰς τὸ ζητεῖν τὸ μέσον τοῦ καταστήσαι τὸν ἄνθρωπον βελτίονα διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως ἐπεφώνει μετὰ λύπης αὐχ εὐρον». Οὕτως ἔλεγε καὶ ὁ σοφώτατος Σωκράτης αὐν οἶδα, ὅτι οὐδὲν οἶδα». Καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πεσταλότσης ἐγένοντο μεγάλοι οὐχὶ διὰ τῆς εὐρέσεως τῶν διδακτικῶν μέσων, οὐχὶ διὰ τῶν μεθόδων, ἀλλὰ διὰ τῆς καρδίας. Ὁ λόγος τοῦ Baugenarques οὐδαμοῦ μᾶλλον ἀληθεύει, ἢ ἐν τῇ παιδαγωγίᾳ. «αἱ μεγάλαί ἰδέαι, εἶπεν, πηγάζουσιν ἐκ τῆς καρδίας».

Τί δὲ λέγουσιν οἱ ζητοῦντες νὰ εἰσαγάγωσι τὴν μέθοδον ταύτην εἰς τὴν δημοτικὴν μας ἐκπαίδευσιν; Λέγουσιν, ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέτεραι γνώσεις προέρχονται ἐκ τῶν αἰσθήσεων, ἐπομένως πᾶσα ἐκπαίδευσιν πρέπει νὰ γίνηται διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τοῦτο εἶναι, κύριοι, ἀλήθεια ἀναντίρρητος, καὶ εἶχε δίκαιον ὁ Ρουσσώ, ὅστις εἶπεν, ὅτι πᾶσα ἐκπαίδευσιν πρέπει νὰ ἀρχίζῃ διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν αἰσθήσεων. Ἄλλὰ, κύ-

ριοι, αἱ ἰδέαι ἢ γνώσεις, ἃς ἡ ἡμετέρα διανοία κατέχει, δὲν ἔρχονται εἰς αὐτὴν ἄπασαι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Εἶναι πολὺ λοιπαῦται, αἵτινες δὲν ἔχουσιν οὐδὲν κοινὸν μετὰ τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, κατέχομεν δὲ ταύτας, χωρὶς νὰ διαβιβάσθωσιν εἰς τὸν νοῦν μας διὰ τῶν αἰσθήσεων· τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν κατ' εὐθείαν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς διὰ εἶδους τινός πνευματικῆς δράσεως, ὡς διὰ μιᾶς ἐσωτερικῆς ἐποπτικῆς δυνάμεως. Ὁ Θεὸς καὶ τὰ προσόντα αὐτοῦ, ἡ ψυχὴ, καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς καὶ ἐνέργειαι, τὸ ἀγαθόν, τὸ δίκαιον, ἡ ἀγάπη, τὸ καθῆκον, τὸ καλόν, τὸ ἀληθές, εἶναι ἰδέαι, ἃς καλοῦσιν πρώτας καὶ ἀναγκαῖας, διότι εἶναι οὐσιώδεις εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὑπερβαίνουσι τὰ δεδομένα τῆς πείρας καὶ ἀναφέρονται εἰς τι ἀπόλυτον, ὅπερ δὲν δύναται νὰ μὴ ὑπάρχη. Ἄν λοιπὸν τὴν ἐποπτικὴν ταύτην διδασκαλίαν περιορίσωμεν εἰς τὰ ὑλικά μόνον πράγματα, δὲν εἶναι φόβος, μὴ ἐνσταλάξωμεν εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν ὑλιστικὰς τάσεις, καὶ καταστήσωμεν τὴν νεολαίαν τῆς πατρίδος ἀδιάφορον πρὸς πᾶσαν εὐγενῆ καὶ ὑψηλὴν ἰδέαν; Δὲν εἶναι φόβος, μήπως κλονίσωμεν τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἀπὸ τῆς καρδίας τῶν ἑλληνοπαιδῶν, διδάξωμεν αὐτοὺς τὴν ἀμφιβολίαν πρὸς τὴν πίστιν, πρὸς τὴν πατρίδα, πρὸς πᾶν ὅ,τι τίμιον καὶ σεβαστόν;

Ἄλλ' ἀναγνωρισθεὶς ὡς δικαίας καὶ ὀρθῆς τῆς παιδαγωγικῆς ταύτης ἀναμορφώσεως, ἥτις τείνει νὰ ἀντικαταστήσῃ τοὺς λόγους καὶ τὰς θεωρίας διὰ τῆς τῶν πραγμάτων διδασκαλίας, πρέπει συγχρόνως νὰ χαραχθῶσι καὶ τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα νὰ μὴ δύνηται αὐτὴ νὰ ὑπερβῇ. Ζητοῦντες τὴν βελτίωσιν τῆς τοῦ λαοῦ παιδείας διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν νεωτέρων μεθόδων εἰς τὴν πατρίδα, δὲν πρέπει νὰ λησιμονώμεν τί εἶναι καὶ τί πρέπει νὰ ᾖ ἡ πρώτη ἐκπαίδευσις. Ὁ δημοδιδάσκαλος ὀφείλει νὰ δώσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του ὀρισμένην τινὰ ἐκπαίδευσιν· ὀφείλει νὰ βοηθήσῃ τὴν πνευματικὴν των ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νὰ μορφώσῃ τὴν καρδίαν των. Ὅταν δὲ λέγω, ὅτι πρέπει νὰ χαραχθῶσι τὰ ὅρια

τῆς δημοτικῆς παιδείας, δὲν ἐννοῶ, ὅτι πρέπει νὰ περιορισθῇ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀλλὰ νὰ γείνη γνωστὸν, καὶ ὀρισθῇ ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν. Ζητῶ λοιπὸν ἐκτός τῆς ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ ἀριθμῆσεως, αἵτινες θεωροῦνται, τὰ πρώτα καὶ οὕτως εἰπεῖν τὰ σχολεῖα τῆς ἐκπαίδευσως, καὶ τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, τὴν γραμματικὴν, τὴν γεωγραφίαν τὴν ἱστορίαν, τὸ ἄσμα, τὴν ἰχνογραφίαν, καὶ τὰς πρώτας καὶ κυρίας γνώσεις τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Θέλω οἱ δημοδιδάσκαλοι νὰ διδάσκωσι τοὺς μαθητὰς των ποσὸν τι γνώσεων τεχνικῶν, διότι αὐταὶ θὰ ᾖναι χρήσιμοι εἰς τὸν βίον τοῦ παιδός, καὶ ὄργανον ἀπαραίτητον τῆς μετὰ τῶν ὁμοίων του σχέσεως καὶ ἀνατροφῆς. Ἄλλὰ πρὸ πάντων τούτων θέλω ὁ δημοδιδάσκαλος νὰ διευθύνῃ τὴν διάπλασιν τῆς καρδίας, τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν οὕτως, ὥστε ἐξεληθόντες οὗτοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ ᾖναι ἱκανοὶ μόνον των νὰ συνεχίσωσι τὴν ἐκπαίδευσιν των· θέλω δηλαδὴ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων ἡ δύναμις, ἵνα μόνον των κατ' ἅπαντα τὸν βίον παιδαγωγῶνται.

Ἄλλ' ὅλαι αἱ γνώσεις αὐταὶ ὅσον στοιχειώδεις καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, δύναται νὰ ἀποκτηθῶσιν ὑπὸ τῶν παιδῶν δι' ἐνός οὕτως εἰπεῖν βλέμματος, διὰ διδασκαλίας πάντοτε εὐκόλου, διὰ τῆς βοήθειας εἰκόλων, πινάκων, δι' ὄργάνων, τὰ ὁποῖα μόλις τοῖς ἐπιτρέπεται νὰ θεωρῶσιν, ἢ ὑπὸ τὸν τύπον συνομιλιῶν ἐν εἴδει παιδιᾶς, ἢ διὰ θελκτικῶν διαλόγων, τοὺς ὁποίους μᾶς παρουσιάζουσι σήμερον ὡς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐκπαίδευσως; Ἐγὼ δὲν τὸ πιστεύω.

Διὰ νὰ διδάξωμεν ἀποτελεσματικῶς τοὺς παιδας τόσα πράγματα εἰς τόσον ὀλίγον χρόνον, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν ἡμεῖς αὐτὰ τὰ πράγματα καλῶς, καὶ νὰ ἔχωμεν κάμει πράξιν αὐτῶν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκλεξώμεν ἐξ αὐτῶν τῶν γνώσεων ἐκείνας ὅσαι δύναται νὰ παραγάγωσιν ἡμῖν αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἐν γένει δὲ ἔστω τὸ ἔργον ἡμῶν νὰ ὠθῶμεν πάντοτε τὸ παιδίον νὰ προχωρῇ καὶ νὰ βιάζωμεν αὐτὸ πρὸς τοῦτο·

ἃ· μὴ καταστήσωμεν αὐτὸ νὰ θεωρῇ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον καὶ νὰ ματαιοσχολῇ ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ὁδοῦ περιεργαζόμενον καὶ θαυμάζον, διότι τότε θὰ ἀποκόψωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν διάθεσιν καὶ τὴν ὄρεξιν πρὸς τὰ σπουδαῖα, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦσι κόπον. Ἡ τοιαύτη ἐκπαίδευσιν εἶναι ἐπιδεικτικὴ ἐνώπιον ξένων καὶ ἰδιωτῶν ἐπισκεπτομένων τὸ σχολεῖον, παράγει δὲ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς παρισταμένους ἐνώπιον πανηγυρικῶν ἐξετάσεων, ἀλλὰ στερεῖται βάσεως.

Εἶναι δὲ φαντασιώδεις καὶ χιμαιρικὸν τὸ πιστεύειν, ὅτι παίζοντες δυνάμεθα νὰ διδάσκωμεν σήμερον τοὺς παιδας ἐν τοῖς σχολείοις! Ἐπειτα ἃς ἐκφρασθῶμεν μετὰ παρηγοίας, δὲν εἴμεθα ζηλωταὶ τοιοῦτου χιμαιρικοῦ διδασκτικοῦ συστήματος. Ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ὁ ἀγὼν καὶ ὁ κόπος θὰ λείψωσιν ἐκ τῶν σχολείων, ἢ ἡμέρα αὕτη θὰ ᾖναι δυστυχῆς διὰ τὴν κοινωνίαν καὶ ἀποφράς διὰ τὴν πατρίδα. Ἀλοίμονον εἰς τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὅστις συνειθίσεν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις νὰ μὴ κοπιᾷ καὶ ἀγωνίζηται· θὰ καταστῇ ἀφόρητος καὶ θὰ ᾖναι ἐπιρρεπὴς ἐνθεν μὲν εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἐνθεν δὲ εἰς τὸν δεσποτισμὸν. Διὰ τοῦτο, κύριοι, ἐν Γερμανίᾳ σήμερον ζητοῦσι τὴν κατάρτησιν τῶν νηπιαγωγέων, διότι ἀπὸ τῆς τρυφερωτάτης ἡλικίας ἐθίζονται τὰ παιδιὰ εἰς τὸν παίξιν, ὅπερ ἔχει μεγάλην ῥοπὴν εἰς τὸν μετέπειτα βίον, νὰ ἀποτρέπη αὐτὰ ἀπὸ πάσης μετὰ κόπου μαθήσεως.

Ἐπέδειξα, νομίζω, κύριοι, τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἀπειλοῦσιν ἡμᾶς, ἐὰν μεταφέρωμεν τὰ ἐκεῖ γινόμενα εἰς τὴν πατρίδα ἄνευ προσοχῆς καὶ περισκέψεως. — Ναι, —δὲν διστάζω νὰ τὸ εἶπω—δὲν ἐπιδοκίμαζω τὸν τρόπον τῆς μεταφυτεύσεως τῶν συστημάτων ἐκεῖνων, ὡς ἐκεῖ ἔχουσιν. Ἐπιθυμῶ νὰ ἴδω βελτιουμένην τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ δὲν θέλω ἄλματα, ἀλλὰ συνετὴν καὶ βαθμιαίαν τῶν καλῶν εἰσαγωγῆν προηγηθείσης μετ' ἐπιστάσις ἐξετάσεως.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν γένει περὶ τῶν μεθόδων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν ταῖς γινόμεναῖς συζητήσεσι σύγχυσις δὲν εἶναι μικροτέρα τῆς τῶν ὀνομάτων. Ἐξάγει δὲ τις τοῦτο καὶ

ἐκ τῶν λόγων τινῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖον ὑπεβλήθη ἡμῖν πρὸς ἐξέτασιν. Θέλω ἐξετάσει αὐτὸ, ἐντιμὸι συνάδελφοι, διότι νομίζω, ὅτι εὐρίσκονται ἐν αὐτῷ ἀτέλεια, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ καταδείξω, πρὶν ἢ φθάσω εἰς ἐν συμπέρασμα καὶ διατυπώσω τὴν γνώμην μου.

Ἄς ἐξετάσωμεν δὲ κατὰ πρῶτον, τί εἶναι πρόγραμμα. Πρόγραμμα, κύριοι, ὡς πάντες γνωρίζετε, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ἢ πίναξ, ἐν ᾧ καταγράφονται τὰ διδασκτέα μαθήματα καὶ αἱ ἡμέραι καὶ ὥραι τῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

Ἄλλὰ τὰ προγράμματα, ὅπως ἐπιτυχῶνται τοῦ σκοποῦ των, δὲν συντάσσονται ὅπως καὶ ἂν τύχη, ἀλλ' ὑπόκεινται εἰς γενικούς τινὰ κανόνας· πρέπει δηλαδὴ κατὰ πρῶτον νὰ ᾖναι ὀρισμένον τὸ ποσὸν τῶν καθ' ἐβδομάδα ὥρων, τὰς ὁποίας θέλουσι νὰ ὀρίσωσι δι' ἐν ἑκάστον μάθημα· δευτέρον νὰ καταγράφονται καὶ διδάσκονται εἰς μὲν τὰς πρωϊνάς ὥρας ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦσι προσοχὴν ἰδιάζουσαν, καὶ τοιαῦτα εἶναι τὰ θρησκευτικὰ, ἢ ἀριθμητικὰ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ τόπου, εἰς δὲ τὰς μετὰ μεσημβρίαν τὰ ἥττονος λόγου ἄξια καὶ ἥττον πονοῦντα, οἷα ἡ γραφὴ, ἡ ἰχνογραφία, τὸ ἄσμα, ἡ γεωγραφία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ γυμναστική. Τρίτον νὰ τάσσεται μετὰ μάθημα δύσκολον, ἄλλο εὐκόλον· καὶ τέταρτον νὰ διανέμηται ἀναλόγως καὶ προσσηκόντως ὁ πρωϊνὸς καὶ ὁ μετὰ μεσημβρίαν τῆς διδασκαλίας χρόνος.

Ἄλλ' εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦτο τὴν μὲν πρῶταν κατατάσσονται ἡ γραφὴ, ἡ ἰχνογραφία, ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γυμναστικὴ, μετὰ δὲ μεσημβρίαν ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ ἱερὰ ἱστορία καὶ ἡ κατῆχησις.

Δὲν εἶχον καιρὸν νὰ ἐξετάσω ἐκ τίνος γερμανικοῦ βιβλίου μετεφράσθη τὸ πρόγραμμα τοῦτο, νομίζω ὁμῶς ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι μετὰ πολλῆς βίας συντεταγμένον. Ἀνέγνω, κύριοι, τὸ πρόγραμμα τοῦ ἐν Λειψίᾳ διασημοῦ Bürger Schule, τὸ ὁποῖον κεῖται ἀντικρὺ τοῦ πανεπιστημίου, καὶ εἶναι καὶ αὐτὸ πανεπιστήμιον τοῦ λαοῦ, κινουῦν τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων οὐ μόνον διὰ τὴν καλλονὴν του καὶ τέχνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τάξιν, ὥστε χρῆσι-

μεύει ὡς πρότυπον ἀνωτέρου δημοτικοῦ σχολείου ἀπάσης σχεδὸν τῆς Σαξωνίας, καὶ πάντες τὸ ἐπισκέπτονται καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὴν παιδαγωγίαν ἐνασχολούμενοι. Ἀνεγνων ὡσαύτως πρόγραμμα τῶν σχολείων τῆς Ζυρίχης καὶ ἄλλο τῶν σχολείων τῆς Γαλλικῆς Ἑλβετίας, ἀλλὰ ἐν ἀπασί τούτοις προτάσσονται ἐν μὲν ταῖς πρώταις ὡραῖς τὰ σπουδαιότερα μαθήματα τῆς ἱεράς ἱστορίας, τῆς γλώσσης καὶ τῶν μαθηματικῶν, ἐν δὲ ταῖς μετὰ μεσημβρίαν τὰ τῆς γραφῆς, γυμναστικῆς, ὠδικῆς καὶ λοιπά.

Ἐπιτρέψατε δὲ, ἀξιότιμοι συνάδελφοι, νὰ εἶπω, τί παιδαγωγὸς σπουδαῖος λέγει περὶ τούτου ὁμιλῶν περὶ τῆς τάξεως καὶ κοσμιότητος, ἥτις εἶναι ἀναγκαῖα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἱερῶν μαθημάτων. «Τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα, λέγει, πρέπει νὰ διδάσκονται ἐν ἡσυχίᾳ καὶ περισκέψει. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀφιερώνηται εἰς αὐτὰ ὡς μάλιστα ἡ πρώτη ὡρα τῆς πρωίας. Πρέπει ὡσαύτως ὁ διδάσκαλος νὰ ἔχη τὸ πνεῦμα ἡσυχον καὶ σπουδαῖον. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι δὲν φθάνουσιν εἰς τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν, ἢ ὅταν αὐταὶ διέρχονται διὰ μέσης τῆς καρδίας τοῦ διδάσκοντος. Αἱ ἐπιπλήξεις, αἱ ἀστείότητες, αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ ἀποδιώκωνται ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων. Διδασκαλία θρησκευτικῆς ξηρᾶς, διακοπτομένη ὑπὸ ἀνυπομονησίας καὶ βιαίων ἐξόδων, δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ καλοὺς καρπούς».

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ σκοποῦ καθόλου μὲν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἰδίᾳ δὲ τῶν δημοτικῶν σχολείων, καταφαίνεται ἡ ἀτέλεια τοῦ προγράμματος τούτου. Ὁ σκοπὸς, κύριοι, οὗτος δὲν εἶναι νὰ μεταδώσῃ μόνον γνώσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς πνευματικὰς καὶ μάλιστα τὰς ἠθικὰς τοῦ παιδὸς δυνάμεις. Ἡ μετάδοσις λοιπὸν γνώσεων, ἂν καὶ εἶναι ὁ κατ' εὐθείαν καὶ ἄμεσος σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, δὲν εἶναι ὅμως ὁ τελικὸς σκοπὸς, οὔτε ἐκεῖνος, ὃν πρέπει ἐνταῦθα μεμονωμένον νὰ ἐπιδιώξωμεν. Ἡ ἐκπαίδευσις, ὡς λέγουσιν, δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ περικάλυμμα, τὸ βῆθος ὅμως εἶναι ἡ διάνοια, τὸ πνεῦμα. Ἡ ἀνάπτυξις λοιπὸν τοῦ πνεύματος εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας· πρέπει ἐπομένως ἡμεῖς ὄχι ἀπλῶς

νὰ μεταδίδωμεν γνώσεις εἰς τὰ παιδιά, ἀλλὰ γνώσεις τοιαύτας, αἵτινες δύνανται νὰ ἀναπτύξωσι καὶ ἐνισχύσωσι τὴν διάνοιαν τῶν παιδῶν.

Ἀλλὰ τέλος πάντων τί εἶναι αἱ γνώσεις, δι' ὧν ὑπερπληροῦται τὸ πνεῦμα τῶν παιδῶν, ἐὰν συγχρόνως δὲν καταβάλληται καὶ φροντίς, ἵνα τὸ πνεῦμα τούτων διαμορφῶται, καὶ διὰ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἥθους γίνονται οὗτοι χρηστοὶ καὶ ἐνάρετοι πολῖται; Ἀλλὰ τοῦτο προσκτᾶται διὰ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς διαπλάσεως καὶ τοῦτο εἶναι ὁ ὠρισμένος καὶ ὁ μᾶλλον περισπούδαστος καὶ ὑψηλὸς σκοπός. Πᾶς δ' ἄλλος σκοπὸς πρέπει νὰ ὑπαχθῇ εἰς τούτον, καὶ αὐτὸ διδάσκει ἡ παιδαγωγικὴ. Πᾶσαι λοιπὸν αἱ λοιπαὶ γνώσεις καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος ἢ δι' αὐτῶν ἐπιδιωκόμενῃ, πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ τείνωσι, πῶς δηλαδὴ νὰ ἀναπτύξωσι καὶ ἐνισχύσωσι τὰς ἠθικὰς τοῦ παιδὸς δυνάμεις. Τί ὠφελεῖ νὰ ἔχη τις ὄργανον τέλειον, ἀφοῦ ἡ χεὶρ, ἥτις πρέπει νὰ τὸ μεταχειρισθῇ, ἦναι παράλυτος, ἢ δὲν δύναται νὰ τὸ διευθύνῃ;

Καὶ ὅμως τὸ θρησκευτικὸν μάθημα, ὅσον δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ προγράμματος τούτου, θεωρεῖται ἐπουσιῶδες καὶ παραπλήρωμα οὕτως εἰπεῖν τῆς λοιπῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ τοῦτο καὶ ἐτάχθη ὄχι μόνον μετὰ μεσημβρίαν, ἀλλὰ καὶ τελευταῖον τῶν μετὰ μεσημβρίαν μαθημάτων! Ἄλλ' ἵνα ταχθῇ τοῦτο ἐν τάξει προσθήκης, πῶς ἐθεωρήθη; ἐθεωρήθη, νομίζω, ὡς μάθημα, οὐχὶ ὡς μορφωτικὸν τοῦ νοῦ· ἀπᾶντ' αἱ διδασκαλία τῆς θρησκείας, λέγει σπουδαῖος παιδαγωγός, εἶναι πρὸς τούτοις πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔποψιν τῆς καλλιέργειας τῶν δυνάμεων· ἀναπτύσσει τὴν διάνοιαν τοῦ παιδὸς, ἀπασχολοῦσα αὐτὴν εἰς ζητήματα πολὺ ποικίλα καὶ πολὺ ἐνδιαφέροντα· διαμορφῶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καταθέτουσα εἰς αὐτὴν τὰ σπέρματα τῆς πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, ἐπενεργεῖ τέλος ἐπὶ τῆς θελήσεως, διευθύνουσα αὐτὴν πρὸς τὴν κατόρθωσιν παντὸς ἀγαθοῦ.

Ναί, κύριοι τοιαύτη τις ἀδιαφορία περὶ τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα δὲν προέργεται

ἐκ τῆς ἡμετέρας πατρίδος, εἶναι ὀθνεῖα καὶ ἐπείσακτος, καταβάλλεται δὲ φροντίς, ὅπως αὐτὴ εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸν τόπον τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν οικογενειακῶν ἀρετῶν. Καὶ πραγματικῶς φωναὶ ἔδειξαν ἠγέρθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως, ζητοῦσαι ἵνα ἡ θρησκευτικὴ ἐκπαίδευσις ἀποκλεισθῇ τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἄλλ' ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος εἶναι ὀλέθριος εἰς τὸ σχολεῖον. Σχολεῖον ἄνευ προσερχῶν, ἄνευ ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς διδασκαλίας, εἶναι σχολοῦμενον μόνον εἰς πράγματα γήϊνα καὶ ὕλικὰ, θὰ κυλίσῃ καὶ παρασυρῆθῃ ταχέως εἰς τὸν κατήφορον τοῦ ὕλισμου. Ταχέως ὁμως ἐκεῖ ἐδείχθη ἡ πλάνη καὶ ἡ ἀπάτη τῶν τοιούτων δοξασιῶν, ἀλλ' ἐδέησε νὰ ὑπερχειλίσῃ τὸ κακὸν καὶ σαλευθῶσιν οἱ κοινωνικαὶ βάσεις· ἤδη ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου ἄρου τῆς Γερμανίας διακηρύσσεται ὡς αἷτιον τῆς λυπηρᾶς τοῦ ἰσχυροῦ ἐκεῖνου κράτους καταστάσεως ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία.

Ἀλλὰ τὸ πρόγραμμα ἔχει καὶ ἄλλας ἀτελείας, ἃς ὀφείλω νὰ ὑποδείξω. Εἶναι μερικὸν, τοῦτέστιν ἀποβλέπει εἰς τὰ τῶν χωρίων καὶ κωμοπόλεων σχολεῖα, τίθησι δὲ εἰς ἀνωτέραν περιωπὴν τὰ τῶν πόλεων οὐ μόνον κατὰ τὸ ποσὸν τῶν τῆς μαθητείας ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ ποιὸν τῶν μαθημάτων. Τὸ τοιοῦτο δὲ, κύριοι, εἶναι ἀδικον καὶ ἀσύμφορον καὶ εἰς τοὺς νόμους ἀντιβαῖνον. Ἀντιβαίνει εἰς τοὺς νόμους, διότι τὸ σύνταγμα ἀναγράφει ἐν τοῖς πρώτοις τὴν ἰσότητα πάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποκλείει τὰς ἐξαιρέσεις· εἶναι ἀδικον, διότι πάντες οἱ Ἕλληνες σινεισφέρουσιν ἐξίσου εἰς τὰ βάρη τοῦ κράτους καὶ συντήρησιν τῆς πολιτείας, ἐπομένως πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ ἴσα δικαιώματα· εἶναι δὲ τέλος ἀσύμφορον, διότι στρεφῆναι τὸν μεγαλειότερον πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, σχηματίζει ἀριστοκρατείαν, καὶ διαιρεῖ τὸν λαὸν εἰς μᾶλλον καὶ ἥττον μεμορφωμένον, καὶ ἀποστερεῖ τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων τῆς ἀπὸ τοῦ ἴσου πρὸς τοὺς ἀστὸς δυνάμεως τοῦ διακρίνειν τὸν καλὸν καὶ κακὸν ἄρχοντα,

ὅπερ παρέχει πρὸ πάντων ἀσφαλέστερον ἢ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ καὶ ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς διαφέρει τοῦ Γερμανικοῦ καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα καὶ διότι ἕνεκα τοῦ πολιτεύματος τοῦ λαμβάνει ἐνεργὸν καὶ εὐρὸ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, ἐκλέγων τοὺς δημοτικούς αὐτοῦ ἄρχοντας καὶ πέμπων ἀντιπροσώπους εἰς τὴν βουλὴν, ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ Κυβέρνησις· ἔχει ἐπομένως μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν τοιάνδε, ἢ τοιάνδε ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους.

Διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς, κύριοι εἰσηγηταὶ καὶ ὑπερασπισταὶ τοῦ προγράμματος τούτου, νὰ μὴ ἀδικήσητε τὸν μεγαλιότερον πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος ἀποστεροῦντες τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων καὶ κωμοπόλεων ἴσης μορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων. Μὴ σὰς ἐξορκίζω εἰς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος καὶ χάριν τοῦ μέλλοντος τῆς χώρας καὶ διὰ τὸ συμφέρον ἡμῶν αὐτῶν, μὴ συμβουλεύετε τοῦτο· λέγω δὲ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν αὐτῶν, διότι οἱ πλείστοι καταγόμεθα ἐκ χωρίων καὶ κωμοπόλεων καὶ ἐκεῖ ἔχομεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν καὶ συγγενεῖς καὶ φίλους. Εἶναι δὲ πρόφασις τὸ λεχθὲν ἐν ἡμῖν, ὅτι ὁ νόμος ὁ ἀναγκάσων τοὺς χωρικοὺς νὰ στέλλωσι τὰ τέκνα των ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὰ σχολεῖα εἶναι τυραννικὸς· ὄχι! δὲν εἶναι τυραννικὸς δι' ἐξαετῆ; Καὶ δὲν πιστεύετε τοῦτο διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Γερμανίας, καὶ τὸ πιστεύετε διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες διακρίνονται πάντων τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης διὰ τὴν φιλομουσίαν των;

Ἄλλ' ὑποθεθείσθω, ὅτι θὰ φανῶσι πολλὰ τὰ ἐξ ἔτη εἰς τὸν χωρικόν· ἄς τὸν συνηθίσωμεν, ὅπως γίνεται τοῦτο καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς, νὰ μὴ τὰ θεωρῇ πολλά. Ἡ μαθητεία δὲν εἶναι στρατιωτικὴ θητεία, εἶναι μέσον μελλούσης εὐδαιμονίας καὶ προόδου, τοῦτο δὲ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ καὶ ὁ ἀπλούστατος τῶν ἀνθρώπων. Ἄν θέλητε μάλιστα εὐλικρινῶς νὰ ἐκφράσω τὴν γνώμην μου, θεωρῶ ἀναγκαιότερον τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων πρὸ πάντων νὰ μορφώσωμεν καὶ ἀναπτύξωμεν. Μὴ συγκεντρῶτε τὴν ἐκπαίδευσιν, χειραγωγῆσατε

τάς μικράς κοινότητας, δότε εἰς αὐτάς τὸ δικαίωμα νὰ σκέπτονται περὶ τῆς ἐκκλησίας των καὶ περὶ τοῦ σχολείου των, καὶ τότε θὰ ἴδῃτε ἀληθῆ πρόδοον εἰς τὸν λαόν. Οὕτως ἔπραξαν ἐν Ἑλβετία καὶ διὰ τοῦτο ἡ χώρα ἐκείνη κατέστη ἡ πρώτη τῆς Εὐρώπης διὰ τὴν δημοτικὴν τῆς ἐκπαίδευσιν, εἶναι δὲ πρότυπον ἐξυγετισμένου καὶ παιδευμένου λαοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖ ὁ χωρικὸς μανθάνει ὅσα καὶ ὁ ἀστὴς εἰς τὸ δημοτικὸν τοῦ σχολείου.

Πρὸς τοῦτο λοιπὸν πρέπει νὰ ἐνώσωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις, καὶ ὄχι νὰ καταναλισκώμεθα εἰς λόγους. Ἄς δώσωμεν εἰς τὴν δημοτικὴν ἡμῶν παιδευσιν τὴν ἐκπολιτιστικὴν καὶ μορφωτικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἄς ὑποβάλωμεν αὐτὴν ἐντὸς διαγεγραμμένων ὁρίων. Κλείστε, κύριοι, οὐ μόνον τὰ ὦτα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὅταν σὰς ὑποβάλλωσι προγράμματα ἀτελῆ καὶ πλημμελῆ. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἀναδείξῃ σοφοὺς, καὶ ἐπιστήμονας τοὺς παῖδας· ἔργον ὅμως αὐτῆς εἶναι νὰ δώσῃ κατὰ πρῶτον ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν, καὶ δευτέρον νὰ ἀναπτύξῃ τὰς πνευματικὰς αὐτῶν δυνάμεις κατὰ τὸ δυνατόν. Μὴ λοιπὸν θελήσητε νὰ δώσητε εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν χαρακτηριστῆρα καθαρῶς ἐπιστημονικόν, διότι ὁ νοὺς τῶν παιδῶν δὲν εἶναι ἐπιστήμης ἐπιδεκτικὸς. Ζητοῦντες ἐπομένως νὰ μορφώσητε τοὺς παῖδας ἐπιστημονικῶς, θὰ φορτώσητε τὴν μνήμην των, θὰ καταστήσητε αὐτοὺς μηχανὴν, χωρὶς νὰ δυνήθητε νὰ ἀναπτύξητε τὸ πνεῦμά των. Αἱ νεώτεροι μέθοδοι δὲν εἶναι ὅλαι καλαὶ, πολλαὶ δὲ ἐξ αὐτῶν δοκιμασθεῖσαι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Γερμανίαν ἀπερρίφθησαν· οὐδαμῶς ἀρμόζει κάλλιον, ἢ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεχθὲν «πάντα δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε».

Ἀναβάλλω, Κύριοι, νὰ ἐξετάσω τὸ πρόγραμμα μερικώτερον, περιορίζομαι μόνον εἰς τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις, ἀφ' ὧν εὐκολόν εἶναι νὰ ἐξαχθῶσι τὰ συμπεράσματα. Ὑποδείξας εἰς ποῖα ἄτοπα δυνάμεθα νὰ ὑποπέσωμεν, ἐὰν ἀσκέπως ζητήσωμεν νὰ εἰσαγάγωμεν εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν σχολεῖα τὰς νεωτέρας μεθόδους, ἐξή-

τασα ἔπειτα τὸ ὑπὸ τοῦ Κ. Μωραΐτου ὑποβληθὲν πρόγραμμα καὶ εὔρον αὐτὸ σεϊόμενον ἐκ βάσεως. Δὲν στηρίζεται, ἐπαναλαμβάνω, ἐπὶ θρησκευτικῆς βάσεως, οὐδὲ εἶναι σύμφωνον πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καταδείξας δὲ, ὡς νομίζω, τὴν περιοριστικὴν τοῦ προγράμματος τούτου, πύκνησιν, ὥστε ἡ δημοτικὴ τοῦλάχιστον ἐκπαίδευσις νὰ ἴναι ἡ αὐτὴ εἰς ὅλον τὸ ἔθνος. Κατατάσσομαι λοιπὸν ἔνθεν μὲν μετ' ἐκείνων, οἵτινες ἐζήτησαν ὁμοίαν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν μεταξὺ ἀστῶν καὶ χωρικῶν, ἔνθεν δὲ μετ' ἐκείνων, οἵτινες ἐζήτησαν τὴν βελτίωσιν τοῦ παρόντος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος κατὰ μικρὸν καὶ βαθμιαίως. Δὲν ἀντιλέγω μὲν, ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις προοδεύει ὀσημέραι ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ὅτι καὶ ἡμεῖς κατ' ἐκείνην πρέπει νὰ βελτιώσωμεν καὶ τὴν ἰδικήν μας, ἀλλ' εἰς τοῦτο πρέπει νὰ ὀδηγηθῶμεν ὑπὸ τῆς σκέψεως καὶ τῆς πείρας, αἵτινες διδάσκουσιν, ὅτι ἡ βελτίωσις δὲν κατορθοῦται δι' ἀλμάτων, ἀλλὰ διὰ χειραγωγήσεως καὶ βηματισμῶν ἀναλόγως τῆς ἡλικίας καὶ δυνάμεως τοῦ χειραγωγουμένου.

Εἶναι ἀνάγκη οἱ ταχεῖς τοὺς πόδας νὰ μὴ τρέχωσιν, ὅταν συμπορεύονται μετ' ἀδυνάτων, ἀλλὰ νὰ σμικρύνωσι τὰ βήματά των καὶ ἐσθ' ὅτε νὰ ὀδηγῶσι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἀδυνάτους ἔχοντα. Εὐτυχῶς δὲ ἔχομέν τι δυνάμενον νὰ θεωρηθῆ ὡς βάσις, διότι οἱ τοῦ ἀρχαίου διδασκαλείου τρέφιμοι καὶ τινες ἄλλοι στεροῦνται μὲν θεωρητικῶν γνώσεων, καὶ ἀδυνάτως ἔχουσιν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἶναι ὅμως ἀρκούντως συγκεκροτημένοι ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἣτις θεωρεῖται παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς τὸ πρῶτον καὶ σπουδαιότατον τῶν μαθημάτων, καλλιγραφοῦσι δὲ θαυμασίως καὶ κατέχουσι τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς ἀριθμητικῆς. Ἐὰν δὲ τὰς ἄλλας γνώσεις μανθάνουσιν παίζοντες οἱ παῖδες, οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἱκανοὶ ἡμῶν δημοδιδάσκαλοι, οἱ ἔχοντες τόσοσιν βρασίμους γνώσεις τῶν κυριωτέρων μαθημάτων, δὲν θὰ τὰς μάθωσιν ἐν μικρῷ καὶ εὐκόλως; Ἐπὶ τὰ ἔργα λοιπὸν ἄς μὴ ζητῶμεν νὰ καταστρέψωμεν τὸ ὑπάρχον, διότι δὲν ἔχομεν μὲ τί νὰ τὸ ἀντικαταστήσωμεν, ἀλλ' ἄς προετοιμάσωμεν

τὸ καλόν, τὸ μέλλον νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔλλειπές. Εἶναι δὲ περιττὸς ἕως τότε ὁ πολὺς λόγος· ἀναφοραὶ δὲ καὶ προτάσεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν εἶναι καὶ ἄσκοποι καὶ περιτταί. Ὁ σύλλογος οὗτος ὁ τοσαύτας ἐγκλείων ἰκανότητας καὶ οἶονεὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἔθνους, δὲν μετετρέπη ἀκόμη χάρις τῷ Θεῷ εἰς δημοτικὸν ἢ ἐπαρχιακὸν συμβούλιον διὰ νὰ ἐκφράξῃ εὐχὰς καὶ παρακλήσεις εἰς τὰς κατὰ καιροὺς Κυβερνήσεις.

ΠΕΡΙ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ

ΜΕΡΟΣ Α'. (1)

(Κεφαλληνία—Ἀγαθάγγελος Τυπάλδος—Γεράσιμος Λιβαδάς).

Κύριοι,

Δυστυχῆς περίπτωσις μᾶς ἀναγκάζει ἄκοντας νὰ κατέλθωμεν, κατὰ τὴν στιγμὴ ταύτην, εἰς τὸ στάδιον τοῦ ὀμιλητοῦ· διὰ φοροὶ κατ' αὐτὰς διαδίδονται, ὡς μὴ ὤφειλεν, εἰδήσεις καὶ διάφοροι ἐκφράζονται γνώμαι, ὡς πρὸς τὸν Ριζοσπαστικὸν κυρίως τῆς Ἐπτανήσου, καὶ χεῖρες ἀδέξιοι, ἀναλαβοῦσαι τὴν ἐκτίμησιν αὐτοῦ σπουδαίως διέστρεψαν τὴν ἀξίαν του κατὰ προφανῆ τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀληθείας παράβασιν· ἡ πλήρης τῶν οὐσιωδестέρων γεγονότων στρέβλωσις παρ' ἀνθρώπων, ἀξιούντων νὰ διδάξωσι τὴν κοινωνίαν κατὰ τὸ ἀληθές καὶ καλόν, φέρει ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ βήματος τούτου· ἐρχόμενοι δὲ μὲ τὴν πανοπλίαν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀψευδοῦς τῶν γεγονότων ἐκτιμήσεως, εὐελπιστοῦμεν, ὅτι τευξόμεθα τῆς ὑμῶν, κύριοι, εὐγενοῦς συμπαθείας καὶ προσοχῆς.

Σήμερον θέλομεν πραγματευθεῖ περὶ Κεφαλληνίας καθόσον ἀφορᾷ κυρίως τὸν Γε-

(1) Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ συλλόγῳ Βύρωνι, τὴν 17ην Μαρτίου 1879.

ράσιμον Λιβαδάων, ὅσον τὸ δυνατόν περιληπτικώτερον, καθόσον ὕλη μὲν πλήθουσα, ἀλλὰ καιρὸς οὐ πολὺς, ὀλιγίστος μάλιστα — πρὸς τακτικὴν αὐτῆς ἐπεξεργασίαν· ἐπεικὴς ἐπομένως ἔστω — τῶν ἀκροατῶν ἢ κρίσις· ἐν ἐπιλόγῳ δὲ, δι' ὀλιγίστων, θέλομεν καταδείξει τοῖς, κατ' ἄνοιαν βεβαίως καὶ κακὴν ἀντίληψιν ἢ ψευδῆ πληροφορίαν τὴν διαστροφὴν τῶν ἱστορουμένων ἐπιχειρήσασιν καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ πραγματικὸν παραβάσιν, ὧν χάριν καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῆς ὀμιλίας ταύτης τόσοσιν ταχέως ἐπετεύχθη, πόσον ἐλαττωτικὴ ἡ ἐργασία αὐτῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἀληθειῶν μακρὰν ἴσταται.

Τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, Α'. τὸ ὅποιον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀκμὴν εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ἐν γένει ἀνυψώσεώς της καὶ πᾶν βάρβαρον, πολέμιον καὶ ἀντικείμενον αὐτῇ ἀπηνῶς κατεδίωξε, τὸ ἔθνος ἐκεῖνο γίγαντος παρὰσπῆσαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι πρόσωπον, μοιραία φορᾶ, παρακάσαν καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἐρίδων τὰ μάλιστα ἐξασθενηθὲν, ὑπεδουλώθη ὑπὸ τοῦ βαρβαροτέρου τῶν ἔθνων. Ἐν τῇ δουλείᾳ, δὲν εὐρεν, ὡς πάντα τοῦ ἀρχαίου κόσμου τὰ ἔθνη, μόνον τοῖς μεταγενεστέροις ἐκ τῶν ἀρχαιοφυλακείων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφερόμενα, τὸν τελικὸν θάνατον καὶ τὴν καταστροφὴν· τέσσαρας αἰῶνας δουλείας μετῶν καὶ ἴσταται, ὡς ἦν δυνατόν, ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης του ἐμψυχούμενον· εὐκαιρία ἐκάστοτε ἐδίδοντο ἀλλὰ πολὺ περιορισμένης εὐρύτητος· ἐλπίδος ἐπιτυχίας· πάντοτε τοῖς κρατοῦσιν παρεῖχε πράγματα· ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἀνέπτυξε πυρέσσουσαν δραστηριότητα· τὴν ἐλευθερίαν οἰχομένην καθορῶν ἐκ τῶν πόλεων, ἐνθα βρυπέταγον τὸ τέρας ἴστατο, ἔστρεψε τὸ ὄμμα πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἐκεῖ ἔκτοτε ἦν τὸ ἱερόν ἄσυλον τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων· ἡ ἱερά Ἐποχὴ τῶν ἀρματωλῶν εἶναι ἡ ἀγνοτέρα ἐποχὴ τοῦ ἔθνους καὶ ἡ μᾶλλον γνησία καὶ ἱερά· ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς ὄραις εὕρισκον τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν ἥσυχίαν· ἐκεῖ διήρχοντο τὸν μοιραῖον χρόνον ἐλπίζοντες. Ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τὸ πλεῖστον μέρος, τοῦλάχισ-

στον τὸ διακείμενον διαρκῶς ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐφαίνετο ληθηργούν· τοὺς ἐν τῷ ληθηργῶ συνεξήγειρεν ὁ πολιτικός ἐκεῖνος θόρυβος καὶ σάλος τῆς μεγάλης τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν πολιτειῶν τοῦ πνεύσαντος ἀγῶνος ἐξεγέρσεως, καὶ ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνίσταται, τὰς χειροπέδας ἐπικρατοῦν καὶ τὴν ἀδοξον καὶ ἀβίωτον τοῦ βίου ὁδὸν σταδιοδρομοῦν· τοιαύτη ἦν περίπου ἡ εἰκὼν τῆς φίλης πατρίδος, ἣ ἦν πρὸς ἀνάστασιν σπυρομένη· τὰ πάντα αὐτὴν δεξιῶς ἐτύγχανον· κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκλείοντο αἱ θύραι, αἱ αἵματοῦσαι, τοῦ φρικώδους συμβουλίου, τῆς Ἱερᾶς ἐξετάσεως, ἡ ἐλευθερία τῶν λαῶν παντοῦ ἀνεκνήρυσσε το, καὶ τῷ δούλῳ, τῷ εἰλωτῇ, προστασία καὶ καταφύγιον προσεφέρετο προανάκρουσμα ἐλευθερίας, μετέπειτα τελεσθεῖσης, ἀλλὰ ζωηρὸν καὶ ἀποτελεσματικὸν — τοιοῦτον ὡστε καὶ ἄνδρες εὐδαίμονας καὶ μεγάλους εἰς τὴν πτωχὴν καὶ αἱματώδη καλύβην τοῦ δούλου νὰ προσέρχωνται ἀρωγούς καὶ προστατάτας ὄθησε καὶ ποιητάς καὶ πολιτικούς — τὰ πατροπαράδοτα ἀφέντας — ἐξήγειρεν. Ἐπέστη ὁ προσδοκώμενος χρόνος καὶ ἡ Ἑλλάς αἱματοθύρτος, ἐπῆλθεν ἐναντίον τοῦ τότε τῆς Οἰκουμένης τὰς τύχας ἰθύνοντος καὶ φόβου καὶ τρόμου παντοῦ προζευνοῦντος, Ὁθωμανικοῦ κράτους, τὴν ἐλευθερίαν τῆς — μόνῃ αὐτῇ — κηρύξασα, καὶ διὰ τοῦ Ρῆγά τῆς εἰς τὰ μύχια καὶ αὐτῶν τῶν ἀδιαφόρων ἀκόμη εἰσαγαγοῦσα καὶ ἐνστερνίσασα. Ἡ ἐλπίς τῆς ἐγένετο πρᾶγμα καὶ πάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις συλλέξασα, πανταχοῦ δὲ τὴν συμπάθειαν, ὡς ἦν εἰκός, προκαλέσασα καὶ βοηθείας τυχοῦσα, μετὰ πολυετῆ ἀγῶνα, πολὺδα δακρυ καὶ ἀνθρωποκτόνον, ἀνεκνήρυσσε μιὰ καὶ αὐτῆς γωνία βασιλείου ἀνεξάρτητον.

B'.

Πολλοὶ αὐτῆ, ἀγωνιζομένη, ἤλθον βοήθοι· οἱ ἀπὸ τῶν Ἑνετικῶν ὅμως ἐποχῶν καὶ τῆς καταρροῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους βία ἀπ' αὐτῆς χωρισθέντες Ἑπτανήσιοι, μηδέποτε τῆς μητρὸς ἐπιλαθόμενοι προσῆλθον καὶ αὐτοὶ πρῶτοι καὶ νίκας ἤραξαν περιφρονεῖς καὶ ἀνδραγαθίας ἐποίησαντο πλείστα,

διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν πολλαχοῦ νωπὴν τὴν Ἑλληνικὴν γῆν ποιήσαντες, τὴν ἐπ' ἀνδρεία καὶ ἀρετῇ ὑπόληψιν αὐτῶν δικαιοῦσαντες καὶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀγῶνος τὰ μάλιστα ἀνταποκριθέντες· ἡ μετὰ ξένων ἀλληλεγγύη δὲν κατέστησεν αὐτοὺς ἱμνήμονας τῶν ἠθικῶν ἐκείνων ὑποχρῶσεων, ἀδραστεῖς νὰ συναισθάνηται καὶ πραγματοποιῆ πᾶς εὐγενῆς καὶ καλλίονος μέλλοντος ἀξίῳ λαός· ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, ὡς ἐκ τῆς μακραιῶνου ἀπομακρύνσεως καὶ ὑποβολῆς εἰς ἔθνη ἄλλα, διάφορα ἦθη καὶ ἔθιμα ἔχοντα, δὲν κατέσχε τὰς μεγαθύμους ψυχὰς τῶν· ἀλλὰ καίτοι τοιοῦτους ὄντας ἐν τῇ μάλλον ἐνεργητικωτέρᾳ στιγμῇ τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως, πρὸς ἣν τόσον ἐσπεύδον μετὰ πολλῆς προθυμίας καὶ πολλοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος, βαρὺς πέλεκυς οὐχ ἤττον ἐκράτει αὐτοὺς ἀκινήτους. ἡ Μ. Βρετανία προστατευτικῶς κατέχουσα τὰς νήσους, ῥητῶς ἀπηγόρευε τὴν συμμετοχὴν τῶν Ἑπτανησίων εἰς τὸ ἐγγὺς αὐτῶν παιζόμενον δράμα· ἡ ἀπαγόρευσις, ἀπλῶς ἐκφραζομένη παρὰ τῶν κρατούντων ἐνθουσίαζεν ἐπι μᾶλλον αὐτοὺς καὶ δὴ Κεφαλλῆνες καὶ Ζακύνθιοι, πρῶτοι μνησθέντες εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, ἐσπεύδον πρὸς συμμετοχὴν· ἀνωτέρᾳ ἐντολῇ, ὁ τότε τῆς Κεφαλληνίας Ἀγγλος Τοποτηρητῆς Τράβελς ἀπέκρουε πᾶσαν αὐτῶν περὶ τούτου αἰτήσιν, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ποιναικῶς καὶ τιμωρίας παντοίας αὐτοῖς ἐπέβαλε, διὰ προκηρύξεώς του, τῆς 9ης Ἀπριλίου 1821, ἀπαγορεύσας ῥητῶς πᾶσαν σχέσιν καὶ συμμετοχὴν αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐκκραγεῖσαν — τοῦ τῶς μυστηρίου ἐξωτερικοῦ τύπου λαβόντος — ἐπαναστάσιν.

Εἰς τοιαύτην φρικώδη ἐκ μέρους τῆς κρατοῦσης ἀρχῆς ἐπέμβασιν τολμηρὰ ἐθεωρεῖτο καὶ κινδυνώδης ἅμα πᾶς ἀπόπειρα πρὸς ματαιώσιν τοῦ, οὐ πρόθετο, σκοποῦ ἡ Μ. Βρετανία διὰ τοῦ περιβληθέντος (ὡς εἰπεῖν) στρατιωτικῶν πολεμικῶν χαρακτηρισμάτων τούτου τοῦ ἐκ τοῦ ἐν Κεφαλληνία τοποτηρητείου τῆς ἐκδοθέντος. Οὐδεὶς τότε ἀνελάμβανεν ἐπιχειρησιν, ἥς τινος τ' ἀποτελέσματα ἐκ τῶν προτέρων μοραῖα καὶ διὰ τὸν ἀναλαμβάνοντα καὶ διὰ τὸν τόπον ἐθεωροῦντο· βέκτου ἀνδρὸς

εἶδετο τότε τὸ πυρέσσον καὶ φλογῶδες φρόνημα τῶν Κεφαλλῆνων πρὸς εὐπρόσωπον παράστασιν τῆς δικαίας αὐτῶν ἐξεγέρσεως ἀπέναντι κυβερνήσεως ἐρρωμένως καταγινομένης ὑπὲρ τῆς περιστολῆς τῆς καταπαύσεως αὐτῆς. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς καὶ τῆς ἀμφιβολίας, ἡ πάντοτε χεῖρα ἀρωγὸν τῇ πατρίδι παρασχούσα καὶ πατρικῶς συνδραμούσα καὶ μεριμνήσασα διὰ πᾶσαν τοῦ γένους τὴν χρείαν Ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία διὰ τοῦ ἱερωτάτου αὐτῆς μύστου, τοῦ ἀνεληθόντος καὶ εἰς τὸ ἐπίζηλον τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας ἀξίωμα, τοῦ Ῥώσου Μητροπολίτου, Ἀγίου Κεφαλληνίας καὶ Ἐξάρχου Ἀγαθαγγέλου Τυπάλδου, παρέχει τὴν λυσιτελεστέραν εἰς τὸν λαὸν τῆς Κεφαλληνίας συνδρομὴν καὶ ὑποστήριξιν· ὁ αἰδιμὸς ἐκεῖνος Ἱεράρχης κατορθοὶ καὶ διὰ τοῦ ἐπαρρησιάζοντος τοῦ χαρακτῆρος του, τῆς ὑψηλῆς του περιωπῆς καὶ κοινωνικῆς θέσεως καὶ παρέχεται παρὰ τοῦ ἀνθισταμένου Τοποτηρητοῦ ἀμφίβουλος ἀδεια, ἥς χρῆσιν ποιησάμενοι οἱ Κεφαλλῆνες λάθρα πρὸς τὴν καιομένην τότε Πελοπόννησον φεύγουσιν. Ὡς ἀποτέλεσμα δὲ — ἀναμενόμενον ἄλλως — ἡ Ἱερὰ αὐτῆ καὶ ἐθνικὴ πρᾶξις ἔφερε τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ποιμνίου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὑπερηφάνως ἐθεώρει καὶ ἔκρινε τὴν εἰς τὸν Ἱστορικὸν τῆς Κεφαλληνίας θρόνον ἀνάβασιν του· καὶ ἐκεῖνος μὲν, τὸ ἀντικείμενον τῆς καταδιώξεως γενόμενος, ἀπεβλήθη τῆς ὑψηλῆς θέσεως, εἰς ἣν ἀνεβιβάσαντο αὐτὸν τ' ἀδιαφειλονίκητα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς παιδείας προσόντα· ἄλλω δ' ἔταξεν ἡ τύχη νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν εἰς τὸ πατριωτικὸν τοῦτο ἔργον, τῆς περαιτέρω, δηλαδὴ, Ἑθνικῆς Ἐργασίας, τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ Ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Γ'.

Ὁ Γεράσιμος Λιβαδάς Ζάπλουτος τότε ἐκ τῆς Ἱταλίας, ὁρμώμενος, ὁπόθεν τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα τοῦ νομικοῦ ἐκόμιζε, τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας μύστης γίνεται καὶ δημιουργός, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἰδέας ἀναδεικνυται δι' εὐτόλμων ἀγορεύσεων τὸ κα-

φαλληνιακὸν φρόνημα ἐξωθῶν καὶ ἀναπτύσσων. Διὰ τῆς πορείας ταύτης κατέστη εὐθὺς ἀμέσως ὑποπτος καὶ οἱ κρατοῦντες καλῶς ἐσημείουν τὰ βήματα αὐτοῦ. Εἰς τοῦ Λιβαδά τὴν καρδίαν ἀκατάσχετος ὁ τῆς Ἐλευθερίας παλμός ἐπαλλεν· τοῦ ἐλευθερόφρονος νέου ἡ πορεία δὲν ἐναυάγει, ἀλλ' ἀνεπτύσσετο καὶ ἐκραταιοῦτο· τὰ δῶρα καὶ αἱ δαψιλῆς ὑποσχέσεις εἰρωνείαν καὶ περιφρονητικὸν μειδίαμα εἰς τὴν μεγάλην καρδίαν του διήγειρον καὶ τὸ πρὸς ἄγρην αὐτοῦ μετὰ κόπου καὶ θυσιῶν ἰδρυθὲν οἰκοδόμημα τῆς διὰ δωροδοκίας προσελκυσέως του αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ κατερρίπτετο (1)· πρὸς τὴν μεγάλην ραδιοῦργον τῆς Προστασίας πίεσιν ἀντέτασεν ἐκεῖνος τὸν εὐγενῆ παλμόν του· εἰς μόνος παλμὸς, μία μόνη ἐπιθυμία, πανσθενῆς καὶ ζωηρὰ δέκαται τὰ μύχια τῆς καρδίας του, ὁ παλμὸς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς πατρίδος του καὶ τῆς Ἑνώσεως καὶ συμπήξεως ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ. Φροντίζων δὲ καὶ μεριμνῶν περὶ γενικῶν καὶ τὰ πάντα πρὸς τὴν ἰδέαν ἀναφέρων, ἠδιαφορεῖ περὶ τῶν οἰκειῶν· μονομερῶς δὲν ἐσκέπτετο ἐκεῖνος· ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ καλοῦ ἐμερίμνα. Ἐγωῖσμος, ἦν λέξις αὐτῷ ἀγνωστος καὶ ξένη πάντως — ἡλικίῳ ἀνδρὸς ἐκεῖνος!

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰσέτι τὸ σκότος καὶ ἡ ἀμάθεια, κληρονομία τοῦ παρελθόντος, ἐξηκολούθουν ἐν Ἑπτανήσῳ τὴν ἀμάθειαν ταύτην διεσκέδασε καὶ πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸν ἔρωτα ἐπιρροεῖς κατέστησεν, ἡ τότε ἀναφθεῖσα φλόξ τῆς τὰ πάντα ἀνακουκίσεως Γαλλίας· ἐν ᾧ ἡμεῖς πρὸς ἀνάπτυσιν κατεγίνομεθα, ἡ πανδημιόνος τοῦ Ἀγίου Μάρκου δημοκρατία αὐτόματος κατεστρέφετο, τὰ κληρικὰ τάγματα ἐπιπτον, καὶ ἡ μητρὶς τῶν ἐλευθεριῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀνεβίβαζε καὶ ἀνύψου τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν καὶ τὴν τόσον εὐεργητικὴν τῇ ἀνθρωπότητος ἀρχὴν τῶν ἐθνικοτήτων ἐθέσπιζεν· ἐποχῇ, ὡς ἐκείνη, πυρετώδης, ὅλως εὐρούσα πρόθυμον τὸν Λιβαδάν, ἥδη μνησθέντα τὰς ἀρχὰς τῆς, τὸν υἱοθέτησεν· κληρονόμος ὁ Λιβαδάς καὶ φύλαξ καὶ ὑποστηρικτῆς τοιαύ-

(1) Ἱστορικόν.

της Ἱερᾶ παρακαταθήκης ἐκέκλητο τὸν ἀκαιρον καὶ ἀλυσιτελῆ καὶ συμφορῶν πλήρη ἀγῶνα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου νὰ ὑποστηρίξη καὶ ἀγωνισθῆ· πρὸς στοιχεῖα τόσο μεγάλα καὶ τόσο ἰσχυρά, κατασχόντα πολλῶν τὰς πεποιθήσεις καὶ δυνάμει καὶ ἰσχύει κρατοῦντα, διανοούμενος ὅ· ἄντεπεξέλη, ἔστρεψεν δραστικῶν συμπρακτόρων ὡς ἔφθηνεν εἰπόντες, ἡ πατρις ἡμῶν ὑπὸ τὴν ἐπίρρειαν τοῦ τῶν νήσους ἡμῶν πλημμυρῆσαντος Ἑνετισμοῦ ὁλίγον ἡννόει καὶ ἡσθάνετο τῶν καλῶν πατριωτῶν τὰς σωτηρίου ἰδέας. Ἐντεῦθεν τὸ κατ' ἀρχὰς πᾶσα πατριωτικὴ ἐργασία εὑρίσκειν ἀρκετάς δυσχερείας, ἅς μόνος ὁ χρόνος ἠδύνατο νὰ ἐξαλείψῃ ἀπέναντι τοιαύτης πραγματικῶν καταστάσεως, τὸ κατ' ἀρχὰς, ἔπρεπε νὰ δοθῶσι τοιαῦτα ἐκ μέρους τῶν κρατούντων ἀφετηρία — ὥστε νὰ δυνηθῶσιν οἱ καλῶς νοοῦντες ὅ· ἀντλήσωσι δυνάμεις ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Δὲν παρέρχεται χρόνος πολλὸς καὶ μέσα πρὸς ἀντιστάσεως καὶ ἀντιτάξεως ὑποστήριξιν παρέχονται τῷ Λιβαδᾷ καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀφθονα.

Ἐἶχεν ἐκδοθεῖ, καὶ τ' ἀποτελέσματα τοῦ νοηθῶσιν, ὁ νόμος τοῦ 1817, νόμος ἐν πολλοῖς πλημμελής καὶ ἀνελεύθερος — ὁ χεῖρ βικία καὶ νοῦς ἀτρόμητος, ὁ τοῦ Μαιτλάνδου, Λόρδου Μεγάλου Ἀρμοστοῦ, εἶχε συντάξει καὶ ὡς νόμον τοῦ Κράτους, τῆς τότε Γερουσίας ὑποδούλου τοῖς θελήμασιν αὐτοῦ οὔτη· ψηφισάσης, κηρύξει· ὁ νόμος οὗτος πράγματι ὠρέλησε τοὺς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ ἐπιδιώκοντας, διότι ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν ἐκεῖνος ὄλω· καταχθόνιος καὶ παρὰ τὸ πνεῦμα τῶν συνθηκῶν, ἐπικούρος ἐγένετο τοῖς ἐνεργοῦσι διὰ τῆς ἐξαφανισέως τοῦ τὴν γενικὴν τῆς Ἑπτανήσου πολιτικῆν μεταβολῆν.

Ὁ Μαιτλάνδ πρῶτος παρέσχεν αὐτοῖς τὰ ὄπλα τῆς πολιτικῆς πάλης· ὁ δαιμόνιος ἀντιπρόσωπος τῆς δαιμόνιου κυβερνήσεως ἄμα πατήσας τὸ Ἑπτανησιακὸν ἐδαφός τὰ πλεῖστα διεπράξατο κακὰ· ἡ παράβασις τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων ἢ συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπος, ἡ ἐπιβολὴ στρατιωτικοῦ νόμου, αἱ προγραφαὶ καὶ δημεύσεις, ἡ ὑποκειμενικὴ ἐκλογή τοῦ προκαταρκτικοῦ

συμβουλίου, ἡ διὰ διπλοῦ καταλόγου ὑποψηφιότητος τῶν Βουλευτῶν, ὁ δὲ καὶ πάντων σχετιώτατος, ἡ πώλησις τῆς Πάργας, ἐν τῇ ἀρμοστείᾳ αὐτοῦ ἐνηργηθῆσαν, καὶ διὰ τὸ τελευταῖον μάλιστα, ἐπικατάρατος ἔστω ἡ μνήμη του.

Τούτων γινομένων μόνος ὁ Λιβαδᾶς ἦδη δὲν θεωρεῖται, ἰδοῦ πλήθος ἀρετῶν καὶ γενναίων, πρὸς τοὺς προαγωνισθέντας καὶ ἀγωνιζομένους μετ' αὐτὸν, συμπυκνοῦται ἀποδεχόμενος καὶ ἐπικυρῶν τὴν πολιτικὴν τοῦ γονίμου πατριώτου· αἱ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀναφανείσαι δυσχερείαι, δι' οὗς προείπομεν λόγους, ἐξηφανίσθησαν καὶ κύκλος εὐρύς περαιτέρω ἐνεργείας παρίσταται, ὁμολογητοῦ καὶ μάρτυρος πρόσωπον διαδραματίζονται μέλλον.

Ἰκανὴν ὕλην ἐκόμιζεν ὁ Λιβαδᾶς ἐκ τούτων κ' εὐκαιρίαν ἐπέζητει πρὸς πραγματικῶσιν τοῦ σκοποῦ· δὲν παρέρχεται πολὺς ἔκτοτε χρόνος καὶ ἡ ἐθνικὴ τοῦ Λιβαδᾶ διδασκαλία καρποφορήσασα ἀποκομίζει τὸν φέρον τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς πολιτείας καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν παντός εὐφρονούντος καὶ τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τοῦ ἀληθοῦς πατριώτου γευσαμένου.

Τὸ 1833 ἔτος ἦν διὰ τὴν Κεφαλληνίαν χρόνος γενικῆς ἐξαπλώσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ Λιβαδᾶ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ· καὶ ἡ Κεφαλληνία, ἐντεῦθεν μάλιστα ἀποκτᾷ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ προσήκουσαν θέσιν τῆς· ἀπ' ἐδῶ ἀρχίσασα τὰς ὑψηλὰς ἐργασίας καὶ περατώσασα αὐτά μετὰ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν νήσων, αὐτῆς πρωτοστατούσης, κατέχει δικαίως καὶ εὐλόγως τὴν πρωτεύουσαν θέσιν.

Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ εἰς τὰ ἐθνικὰ αὐτῆς τέκνα ἐξεγειρεται ἡ ἰδέα τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν κακῶς κειμένων· καὶ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Λιβαδᾶ, τοῦ δημιουργοῦ τότε τῶν μεγάλων ἰδεῶν, τὸ κατὰ τῆς προστασίας βούλευμα ἐκδίδεται· πρῶτος ἢ ἐκδοσις, ἀλλ' ἀναγκαία ὅπως ἐνσαρκωθῆ καλῶς εἰς τὰ μύχια τῶν πολιτῶν καὶ ἀπαραιτήτως ἄμα, ὅπως οἰσθηλάτησε τοὺς Κεφαλλῆνας, πρῶτους τὰ ἐθνικὰ ὄπλα λαβόντας καὶ πρῶτους ἐξεγειράντας τῆς Ἀγγλικῆς βραδίουργίας καὶ ἰσχύος τὴν μήνιδά.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Λιβαδᾶς προκάλει, ὡς εἶκός, τὴν ἐνεργὸν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως, ἐννοήσασα, ὅτι ὁ ἀγῶν, ὃν ἀνέλαβεν ὁ Λιβαδᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, θὰ ἔχη ἀποτέλεσμα ὅχι διὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῆς εὐάρεστον· αἱ τιμωρίαι, αἱ βάσανοι, ἔπρεπε νὰ ἀρξῶνται τοῦ σταδίου τῶν· αἱ μονήρεις καὶ σκοτειναὶ φυλακαὶ τοῦ φρουρίου Κερκύρας, ὑποδέχονται τὸ πρῶτον αὐτόν· εἰς τὸ ἀνάκτορον δὲ τοῦτο τοῦ Ἄδου μένει ὁ Λιβαδᾶς ἐπ' ἰκανόν, ὁπόθεν ἠλευθερώθη, φέρων τ' αὐτὰ αἰθρήματα καὶ τὴν αὐτὴν αὐτὰ πάρνησιν μετὰ πλείονος πυρετοῦ καὶ μείζονος ἐθελοθυσίας.

Εὐκαιρία καλλίστη παρέχεται τῷ Λιβαδᾷ μετὰ μικρὸν ἢ ἡ 11η Φεβρουαρίου 1833· κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην προσεκαλοῦντο οἱ συγκλητικοὶ εἰς ἐκλογὴν. Ὁ αὐθαίρετος καὶ παρὰ τὰς συνθήκας τρόπος τῆς ἐκλογῆς ἔπρεπε νὰ πέσῃ μετὰ τῶν δημιουργησάντων αὐτόν· ἐνεργείας ἔδαφον εὐρὲν ὁ Λιβαδᾶς κατάλληλον, ἐνθα ἐμελλε διὰ τὸν ἰσχυρότερον τῶν ἀντιπάλων νὰ εὐρεθῆ ἡ *Audia Aithos*· κηρύσσεται λοιπὸν ἐναντίον τῶν διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐνεργουμένων ἐκλογῶν δι' ἀγορεύσεων εὐτόλμων· ἐκ τῶν ἀγορεύσεων δὲ τούτων, τῶν πυρετωδῶν καὶ τοῦ θάρρους καὶ τῆς συνδρομῆς, τῆς συντρεχούσης εἰς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου του, τῆς γονιμοποιήσεως δηλονότι, τῶν ἀρχῶν του, τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως ἐξαπλοῦται καὶ αἱ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ στεφανοῦνται καὶ γενικεύονται οἱ πόθοι τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐκρίθη εὐλογον νὰ ἐπισκεφθῆ τὰς φυλακὰς ὁ Λιβαδᾶς, τὴν ἐν τῇ πόλει διαμονὴν τοῦ ὁποῦτο ἢ κυβερνήσεις ἐθεώρει ἀσύμφορον καὶ προσκρούουσαν πρὸς τὴν διαρκῆ εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν αὐτῆς· τὰ δεσμοτῆτα τῆς Κεφαλληνίας καὶ Κερκύρας κηρύττουσιν αὐτὸν πολίτην καὶ ὁ Λιβαδᾶς ἐπ' ἀρκετὸν εἰς τὴν εὐγενῆ ταύτην τῶν δεσμοτηρίων πολιτογράφησιν ὑποβάλλεται· ἀπ' ἐδῶ πλέον αἱ καταδιώξεις τοῦ Λιβαδᾶ δὲν παύουσι, δὲν διακόπτουσι τὸν δρόμον τῶν, ἐπέρχονται τρεῖς κατ' αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του καὶ ἀπάσας τῆς Κερκύρας καὶ Κεφαλληνίας

τὰς φυλακὰς καὶ τὰ φρούρια ἐπισκέπτεται ἀλληλοδιαδόχως.

Καὶ ἀφοῦ διήλθε τόσοσιν σωματικῶν σκληροτήτων χρόνον καὶ ἀφοῦ ἀπεκατέστη ἐλεύθερος, πάντοτε τὸ ἀστυνομικὸν ὄμμα δὲν ἔλειπεν ἀπ' αὐτοῦ· πᾶσα πράξις, πᾶν κίνημα, ἔστω καὶ ἐλάχιστον, ἤρκει νὰ διεγείρῃ τὴν ἐνεργητικώτεραν καὶ δραστηριώτεραν ἐνεργείαν πρὸς ματαίωσιν· αἱ ἰδέαι ὅμως τοῦ ἀνδρὸς εἶχον καρποφορήσει ἀπέναντι πολιτείας, σπευδοῦσης πρὸς αὐτά· ἐν ταῖς ὥραις ἐκεῖναις ἐποχαῖς, δὲν ἐβασίλευεν ἡ προσωπικότης καὶ τὸ συμφέρον· ἰδέαι καὶ ἔως πρὸς τὴν πατρίδα εἰλικρινῆς, ἦν τὸ αἶσθημα τότε, καθαρὸν καὶ γνήσιον, ἀνευ ψευδοῦς πολυτελείας καὶ προσποιήσεως! υἱοθετήθη λοιπὸν παρ' αὐτῆς τῆς πολιτείας ἢ τοῦ Λιβαδᾶ ἔθνικὴ ἐργασία καὶ ἰδοῦ· δὲν παρέρχεται πολὺς χρόνος κ' ἔνοπλος διαμαρτύρησις θεωρεῖται, ὡς μόνον καταφύγιον τῶν δεινοπαθόντων. Ὁ βέκτης Θεόδωρος Τυπάλδος Πρόντζας, ὁ ἀτρόμητος Γεώργιος I. Μεταξᾶς Λοῦτσος εἰς τὰ χωρία τῶν δύο πόλεων ἀμφοτέροι· ἐνεργούσιν ἐπανάστασιν, ὁ ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τῆς Προστασίας φοβερώς αὐτὴν πολεμῶν Πρόντζας κηρύσσεται ἀρχηγὸς τῆς ἐνόπλου διαμαρτυρήσεως, ἀλλ' ἀπέτυχε ἔνεκα τῆς ἐπισήμου ἐπεμβάσεως αὐτῆς τῆς κυβερνήσεως, θαλάσση τε καὶ ξηρᾷ ἐπιβλήθεις, καὶ οὕτω τὸ κίνημα ἔπαυσεν, οἱ δ' ἀρχηγοὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ἀκόλουθοι καὶ συγνόχοι ἤχοντο φεύγοντες· φυγὰς δὲ εἰς Ἀθήνας ἀποθνήσκει μετὰ ἐνὸς ἔτους πᾶρροδον ὁ Τυπάλδος Πρόντζας, ὅπου ἐκεῖ μένων ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας τοῦ ἀσιμνήστου Ἡγεμόνος.

Τοιοῦτον τὸ τέλος τῆς ἐπαναστατικῆς ταύτης διαμαρτυρήσεως· ἀλλὰ, κ' ἐν τούτῳ ἀκόμη τῶ κινήματι, δὲν ἠλθμονήθη ὁ Λιβαδᾶς· αἰφνης ῥίπτεται εἰς τὰς φυλακὰς καὶ, λόγῳ ἀγνώστῳ, εἰς ἐξορίαν στέλλεται. Παντοῦ δὲ, ὅπου προέβαιναν ἢ κυβερνήσεις, εἰς πᾶν κίνημά της, φαίνεται, παρίστατο ἐν φάσματι ἢ σκιά ὁ Λιβαδᾶς· διὸ καὶ πανταχοῦ οὗτος ἀναφέρεται ὅτε καταδικάζομενος, ὅτε ἐξοριζόμενος, ὅτε δημευομένης τῆς περιουσίας του!

Ἦν τὸ ἔτος 1849· μετὰ ἐν ἔτος ἀκριβῶς

πρόκειται να στεφώσιν οί ἄγωνες αὐτοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ.

Ἐντεῦθεν ἤρξατο τὸ δραστηκώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον ἐνεργῶν καὶ πολιτευόμενος ἔντεῦθεν ἔσχε πλείστους συνεργάτας ἦδη τὸ πότμητον τῶν ἀρχῶν του γεωσαμένους.

Ἡ Κεφαλληνία ἤρξατο μαχομένη καὶ τὰ ἔντεῦθεν προσόντα ἠλέκτρισαν τὴν ὄλην Ἑπτανήσον, ἦδη πᾶσαν συνωμόσασαν καὶ συνελθοῦσαν πρὸς κοινὴν συνεργασίαν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθὲν βούλευμα, ἔλαβε σάρκα καὶ ἀνέτειλεν ὁ περιφάνης ἐκεῖνος ἥλιος· δύναμις νέα ὄλωε, πλέον τῶν τέως ἀναπτυχθεισῶν, ζωηρὰ καὶ ἐνεργητικὴ, ἀνωτέρα πάσης ἐπιφθόνου κακεντρέχειας, ὕψηλῆς τὸ φρόνημα καὶ πολλῆς τῆς δυνάμεως, ὡς συνέπεια τῶν πρώτων ἐνεργειῶν καρποφορησῶν — ὁ

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟΣ.

Ἄπ' ἐδῶ ἀρχεται σειρά ἀλλεπαλήλων γεγονότων πάντων σχετικῶν καὶ πάντων σπουδαίων ἢ ἐν κεφαλίδι φράσις, εἶναι ἢ μέχρις ἧς καὶ πρῶτον ἐν πνεύματι ἐργασία πάντων τῶν ἐθνικῶν ἐργασιῶν, ἦδη ἐρχομένη εἰς τὴν πρακτικὴν λύσιν της.

Ἐνταῦθα δὲν ἔχομεν ἐνός καὶ δύο ιστορικῶν προσώπων τὰς παραστάσεις, ὅτι ἐνῆργησαν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, συνετέλεσαν εἰς ταύτην ἢ ἐκεῖνην τὴν ἐργασίαν ἔχομεν ἀρκετὸν ἀριθμὸν πολιτῶν, συνελθόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἔχόντων μεθ' ἑαυτῶν τὴν ἐκ προοιμίου ἐπιδοκιμασίαν της, ἧς τὰ δικαιώματα καὶ ἐλευθερίας ὑπεστήριζον, Ἑπτανήσου. Ἐως ἐδῶ τὸ δράμα ἐπαίετο μονομερῶς καὶ ἐπὶ κύκλου στενοῦ καὶ ὅπως ἢ ἀναμορφωτικὴ ἐργασία τοῦ Δουθέρου, τὸ κατ' ἀρχὰς δὲν εὔρεν ἀρκετὸν ἀριθμὸν μιμητῶν, ὑστέρων δὲ καὶ πολλῶν καὶ δυνατῶν, καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων ἀκόμη, οὕτω καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 1830 ἐργασία συνῆγε περὶ αὐτὴν πολλοὺς, ἀλλὰ πρωτοπείρους πάντας καὶ οἷς τὸ πρᾶγμα καὶ μυθῶδες καὶ ἀπραγματοποίητον ἐθεωρεῖτο. Ἄλλ' ἦδη τὸ 1830 παρήλαε καὶ ἡ ἰδέα, προσηκόντος ἀναπτυχθεῖσα, γίνεται πρόξενος τῆς ἀποβολῆς της ἦδη ἀνευ ἀποτελέσματος γηρα-

σάσης πρώτης ἰδέας τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τὸ πνεῦμα της Ἐνώσεως ἐξεγείρεται καὶ τὸ νῦν, ἕως ἐν τισὶ κρυπτόμενον—γενικευθὲν νῦν — αἵτημα της πάντελου τῶν προστατῶν ἀπομακρύνσεως ἀνίσταται καὶ ὑφύεται τῆς ἰδέας της μεταρρυθμίσεως οὕτω πως ἀπορριφθεῖσθαι ἀναβιάζουσιν ἑαυτοὺς εἰς κύκλον ὑψηλότερον, καὶ πάντες, ὡς ἐξ' ἐνός στόματος, ἀναγνώριζουσι τὴν ἀνάγκην λήψεως μέτρων συντόνωντέρων, ἐνεργειῶν εὐρυτέρων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ εἰς ἐνεργειαν τεθέντος ἐθνικοῦ σκοποῦ· οἱ ὑπὸ ταύτην ἰδέαν συνελθόντες καὶ ἀναφάνοντες καταδικάζοντες τὰς πράξεις τῶν κυβερνητῶν ἐκλήθησαν *Ῥιζοσπασταί, κ'* ἔντεῦθεν κόμμα *Ῥιζοσπαστικόν*, τὸ ἀληθέστερον καὶ γνησιώτερον τῶν τέως καὶ μετέπειτα ἀναπτυχθέντων, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ὁποῦ εἰγνώσθη ἡ ὑπαρχὴς πολλῶν μεγάλων καὶ αἰσθημάτων ἐμπλέον καρδίαν, νοῦν θετικὸν καὶ ἀποφαστικὸν ἐχόντων.

Ἦρξατο δὲ ἐξωτερικὸν τύπον λαμβάνων ὁ ριζοσπαστισμὸς ἐκ συμποσίων, γινομένων τὴν 25ῃν Μαρτίου 1848 εἰς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις Ἄργοστολίου καὶ Ληξουρίου, εἰς ἃ τὰ μᾶλλον τῷ ζητήματι δρώντα πρόσωπα παρέστησαν· ἡ ἀρετὴ τοῦ Ἑπτανησιακοῦ λαοῦ ἐνταῦθα μάλιστα δέον νὰ ἐκτιμηθῆ· καθαρὸς πόλεμος τοῦ πνεύματος, της ἰδέας κατὰ της ὕλης ἦν ἐκεῖνος καὶ ἀνισότης ἀξιοθαύμαστος· ἄφ' ἐνός μὲν δρᾶξ ἀνθρώπων μαχομένων, ἄφ' ἑτέρου πλημμύρα χρυσοῦ, δύναμις ἀκατάσχετος, ἐπιβάλλουσα, φρούριον οὐχὶ εὐκόλως πορθητόν. Βεβαίως εἰς τὸν ἦδη τὰ πράγματα ἐξετάζοντα καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν αἰτίων ἀνερευνώντας, ἀν δὲν ἦνε εὐκόλον, τοῦλάχιστον, ὅχι καὶ δυσχερὲς νὰ ἐκφράσῃ πεποιθότως, ὅτι ὁ ἄγων ἐκεῖνος, ἦν ὄλωε πρωτοφανῆς εἰς τὰς ἐποχὰς τῶν ἐθνῶν τοιοῦτον μάλιστα παρῆστισι καὶ ὁ σοφὸς της Γαλλίας Γουζῶτ. Παρεκδοτικῶς ἀναγκαῖον νὰ ῤηθῆ, προκειμένου περὶ τοῦ σταθεροῦ χαρακτήρος τῶν Ἑπτανησιῶν, ὅτι ἀπὸ της ἐνάρξεως της Βουλῆς εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ λαὸς δὲν ἀνεδείκνυεν, ἀλλ' οἱ συγκλητικοὶ, προϊόντα, δηλαδή, της κυβερνήσεως ἦσαν οἱ *ρομοθέται* ἐκεῖνοί, πάντοτε ἐξελέγοντο καὶ τινες, οἷτινες, καίτοι πρὸ

αὐτῶν ἔχοντες πλειψηφίας συμπαγεῖς καὶ ὑποβεβλημένας σχεδὸν τῷ θελήματι τοῦ Ἄρμοστοῦ, πάντοτε διεκρίθησαν αὐχ ἦσαν διὰ τὴν εὐστάθειαν τοῦ χαρακτήρος, τὴν ἐπιστημονικὴν ἰκανότητα καὶ τὸ ἐλεύθερον τοῦ φρονήματος. Εἰς βουλὴν π. χ., ὡς τὴν Δη', εἰς ἣν τοῦ Ἄρμοστοῦ ἡ γνώμη ἦν δύναμις προνομιούχος καὶ εἰς ἣν ὑπεβάλλοντο πάντες, ὑπῆρχον ἄνδρες, — *Ιω. Σ. Ἄνινος, Κ. Ῥώμας, Π. Μακρῆς, Α. Κουτούδαλης, Φραγγόπουλος, κ. λ.*—οἷτινες ἀληθῶς τὰ πάτρια ὑπεστήριζον καὶ βουλευτοὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ὑποστηρικταὶ καὶ συνηγοροὶ ἀνεδείχθησαν· ὁ γηραὺς μάλιστα *Ἰω. Σ. Ἄνινος* πρῶτος ὠμίλησε περὶ εἰσαγωγῆς της Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὰ διάφορα γραφεῖα καὶ ἀνακηρύξεως αὐτῆς, ὡς ἐπισήμου.

Κ' ἐξηκολούθει μὲν πάντοτε ἡ Κεφαλληνία κυρίως ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ φιλελευθέρων τὸ πλείστον ἀνδρῶν, τὸ θάρρος ὅμως, ἄπερ ἐξ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς μετὰ πέντε ἄλλων ἐκ της ἄλλης Ἑπτανήσου ἀνεπτυξάν κατα τὴν ἱστορικὴν βουλὴν, τὴν Θ', ἦν ἀξιοθαύμαστον.

Ἡ μικρὰ ἐκεῖνη μειοψηφία ἢ κατὰ τὴν βουλὴν ταύτην σχηματισθεῖσα—Γεράσιμος Λιθαδάς, Γεώργιος Τυπάλδος Ἰακωβάτος, Ἡλίας Ζερβός Ἰακωβάτος, Ἰωσήφ Μομφεράτος, Σταματέλος Πυλλαρινός, Ἰωάννης Τυπάλδος Καπελέτος, Ναθαναὴλ Δαμονεγίνης, Παῖζης, Ποστάντης, κ. λ.—ὄχυρωθεῖσα ὅπισθεν τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθέντος ἱστορικοῦ ἐκεῖνου ψηφίσματος τοῦ 1850 δι' οὗ πρώτην φορὰν ἦδη ὑψαῖτο ἡ της Ἐνώσεως φωνὴ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, ἀπεφάσαεν, ἅμα τῇ ἐκδόσει, καὶ τὸ ὀριστικὸν καὶ τετελεσμένον της πάλης· κ' ἐν τῇ σκέψει ταύτῃ ἐνίκησεν τότε εὐτυχῶς ἡ πατρίς ἐκτιμῶσα τὴν θέσιν τοῦ ἀντιπροσώπου ἀνεδείκνυε τοὺς μᾶλλον πεπαιδευμένους καὶ εὐτόλμους διὰ καὶ τὰ ἔργα των ἀπὸ της Θ'. καὶ κατὰ πιν βουλῶν της Ἑπτανήσου ἦσαν πάντοτε σχεδὸν εἰπεῖν, προϊόντα της θελήσεως τῶν ἐκλογέων· ἢ ψῆφος τότε τῶν πολιτῶν ἐκτιμωμένη καὶ τιμωμένη δὲν ἤγετο κ' ἐφέρετο ὑπὸ τοῦ τυχόντος δημεγέρτου, καταδημαγωγούντος καὶ δωροδοκοῦντος τὰ πλῆθη· ἦν ψῆφος ἱερὰ, ἧς οἱ τότε φέροντες ἐ-

γνώριζαν πεποιοθῶς τὴν ἀξίαν· ἢ χρῆσις τοῦ δικαιώματος της ψῆφου, καίτοι περιορισμένη πως, ἐξετιμᾶτο ὅμως τοιοιτοτρόπως, ὥστε μόνον ἰκανότητες ἀναδεικνύοντο.

Ἄλλ' ἔασωμεν τὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἄσχετα τῇ παρουσίᾳ πολιτικῆς ἱστορικῆς διατριβῆς καὶ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀπεικόνισιν καὶ ἀποτύπωσιν τοῦ χρυσοῦ της Ἑπτανήτου ἀγῶνος.

Δ'.

Ὁ Ῥιζοσπαστισμὸς ἐν τῇ ἐνάρξει κ' ἐπιτελεσει αὐτοῦ.

Ἡ ἰδέα τοῦ Ῥιζοσπαστισμοῦ εἶχεν ἀναπτυχθεῖ μετὰ σπανίας ταχύτητος· σύλλογοι, εἰταιρίαι, λέσχαι, ἐφημερίδογραφαί, πάντα ταῦτα ἀπέληξαν ἐνεργήσαντα εἰς τὸν ριζοσπαστισμόν, ἀν ὁ Λιθαδάς, ὁ μέγας ὑπαφήτης, εἶχε προαναγγείλει καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν του ἑρωμένως ἀγωνισθεῖ ἦδη δὲ πραγματώσει τῇ αὐθαρημίᾳ συμπράξει, καὶ συνεργασία ἐργαδεστάτων καὶ σπουδαιωτέρων ἀνδρῶν τῶν Ἡλιοῦ Ζερβῶ καὶ Ἰωσήφ Μομφεράτου, ἀνδρῶν, ἀγωνισαμένων τὸν καλὸν ἀγῶνα καλὰ μὲν τε γλαφυρῶ καὶ πάντως ἐπιτυχεῖ καὶ προσωπικῇ ἐνεργείᾳ.

Ἡ τριάς αὕτη ὄθει τὸ αἶσθημα, ἀνεπτυσσεν, εὐστηματοποιεῖ κ' ἐπιτυχῶς ἐπαιδαιώγει· συγχρόνως ἄλλοι ἄνδρες μυηθέντες ἐν ταῖς ἀδελφαῖς νήσοις ἐργαδεστάτα ἐνῆργουν· ἀλλ' ἦν πρᾶγματι Ἐνωσις ἀληθῆς καὶ γνησία τῶν προσώπων τούτων, διὸ καὶ εἰθυματούργησε συλλέξασα περὶ ἑαυτὴν πᾶν ὅ, τι εὖσμον καὶ ὄραϊον ἐκέκτητο τότε ἢ νῆσος ἄνθος, τοὺς Ἰακωβάτους, δηλαδή, ἡ Νησοῦ Δαυῆν, Ἰω. Τυπάλδου Καπυλαρινὸν, Δημ. Δαυῆν, Ἰω. Τυπάλδου Καπελέτον καὶ ἄλλους πολίτας ἀμόλυντον καὶ καθαρὸν τὸ αἶσθημα φέροντας — τοὺς Καλλίνικον, Δομενεγίνην, Βερίκιον, Δομβάρδον κ. λ. ἐν Ζακύνθῳ, τοὺς Ποπάντην ἐν Κερκύρᾳ, τοὺς Παῖζην ἐν Ἰθάκῃ· τὸ αὐτὸ πως συστηματοποιήθεν ἔργον ἐκαρποφόρησεν· ἡ ἰδέα ἀνεπτύσσεται μετὰ πολλῆς της ταχύτητος καὶ ἡ κρατοῦσα δύναμις μετὰ πολλῆς της ἀνψυχίας καὶ περισκέψεως ἰχνηλάτει τὰ βήματα τῶν πατριωτῶν. Βλέπουσα της πολιτικῆς αὐτῆς τὴν οἰκτρὰν ἀ-

ποτυχίαν επικειμένην, ἀπεφάσισε τὴν διὰ παντός ἐξόντων τῶν πρώτων τῶν κατ' αὐτῆς συστασιασάντων· τὰ ὑπόγεια καὶ οἱ κληρονομοί κηρύσσονται ἐντεῦθεν κατάλληλοι διαμοναί τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως κατὰ ταγιομένων· ἀλλ' αἱ στέρσεις, αἱ βάσανοι, αἱ καταστροφαὶ δὲν ἐμάταιον τὸ ἔργον· ἔτι πλέον συνήρχοντο καὶ τὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως, μετὰ τόσας διακυβεύσεις, ἔσχε τὸ τέλος τοῦ ἡ κρατοῦς ἀρχὴ ὑπ' ὅψιν λαβοῦσα τὸ ἀδύνατον τῆς διατηρήσεως προστασίας ἐπὶ νήσων ἀποστησασῶν πλέον, ἐσκέφθη ὅπως διὰ πολιτικῶν τρόπων καὶ διπλωματικῆς ὁδοῦ, ἄρη τὴν ἀπ' αὐτῶν προστασίαν τῆς.

Μετὰ τὸ 1856, ἐποχὴν, καθ' ἣν ἔδοξε πλέον τῆ Μ. Βρετανία ν' ἄρη τὴν ἀπὸ τῶν νήσων τούτων προστασίαν τῆς καὶ μέχρι τοῦ 1863 ἐποχὴν τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ἀποκαταστάσεως, οἱ τε προστατῆται καὶ προστατευόμενοι ἀπετέλουν δύο στρατόπεδα, πολιτικῶς πολεμοῦντα.

Μομφερράτος καὶ Ζερβός ἐν Κεφαλληνία, Δομβάρδος ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἄλλοι ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις πατριώται συνέτασσον τὰς καλλιτέρας ἐφημερίδας ἀπέναντι τοῦ φλογεροῦ καλάμου τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἡ δύναμις τῆς ὕλης καὶ τοῦ ζήτους ἠττάτο· ἀξιοθαύματος τοῦ χαρακτήρος αὐτῶν τὸ ἀτρόμητον καὶ τὸ φλογώδες τῆς φράσεως· ἑκάστη φρᾶσις, ἢν φρούριον ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων ἀπόρητον, διὸ κ' ἐν τῇ συζητήσει καὶ τῷ δικαίῳ κατέπιπε τῆς προστασίας ἡ δύναμις καὶ μένον ἰκανοποίησεως καταφύγιον τῆς προστασίας, σπουδαίως προσβαλλομένης, ἦσαν τὰ δεσμοκρήτια· φυλακίσεις λοιπὸν κ' ἐξορίαι συνεχεῖς ἦσαν αἱ κατὰ πᾶσαν περίστασιν ἐκτοξευόμεναι καὶ οἱ Λιβαδάς, Ζερβός, Μομφερράτος εἶναι τῶν διαθέσεων τούτων τῆς προστασίας τ' ἀποκλειστικὰ ἀντικειμένα· ἀλλὰ κ' ἐν τῇ τάλαιπωρία ταύτῃ τοῦ πολιτικοῦ βίου σταδιοδρομία δὲν ὠκνησαν, καίτοι αἱ φωναὶ τῶν ἀδυνάτων, ἀπροστατεῦτων καὶ ἀπηνῶς μάλιστα καταδιωκομένων οἰκογενειῶν τῶν ἠδύναντο νὰ ἐλάττωσι τὰς ἐνεργείας τῶν. Ἀκαμπτοὶ ἐβάδιζον πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ μαρτυρίου καὶ ἀγερώχως ἐδέχοντο καὶ ἰωβίως ὑπέφερον τὰς μάλλον βαρυτάτας

καὶ ἐπαχθεῖς καταδιώξεις, ὧν πραγματευομένη βρῦθει ἡ ἱστορία καὶ τοιοῦτος ὁ πολιτικὸς βίος αὐτῶν, περὶ ἐκάστου τῶν ὁποίων παρακατιόντες πραγματευθόμεθα, παύσας μόνον μετὰ τὴν Ἑνωσιν· μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, ἐκπληρωθέντων τῶν κοινῶν πόθων ἔπαυσε, ὡς εἶκος, καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑπτανήσου ἐξέγερας· πάντες ἡσυχίον βίον διήγον· τὴν πρὸς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸν βίον τὸν ἀμέριμον τείνουσαν πορείαν τῶν ἀγωνισαμένων, δὲν ἀσπάζεται ὁ Λιβαδάς, πάντοτε δὲ πολιτικῶς σκεπτόμενος δὲν ἀπέκαμε ποτὲ προνοῶν καὶ φροντίζων.

Κρίσεις τῆς πολιτικῆς τῆς Ἑπτανήσου— Θάνατος τοῦ Λιβαδά—Ἐπίλογος.

Ὅτι οἱ Ἑπτανῆσοι ἐπὶ προστασίας ὑλικῶς εὐήμερον, ἀδύνατον ἱστορικῶς διαλαθεῖν· ὅτι ἡ κατάσταση αὐτῶν καλὴν ὁδὸν διήνυε καὶ ὅτι ἡ Ἑπτανήσος ἀπελάμβανε γενικῆς εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, παντὶ ἱστορικῶ ὁμολογηταί ἐπιβάλλεται· τί τὸ κινήσαν λοιπὸν τῶν Ἑπτανήσων τὸ αἶσθημα πρὸς ἀπομάκρυνσιν προστασίας, φερύσης πρὸς αὐτοὺς τὴν εὐήμερίαν καὶ τὸν πλοῦτον· ὁ Ἑπτανήσιος λαός, πάντοτε, καίτοι εἰς μυρίας περιπετείας ὑποβλήθη, δὲν ἔπαυσε τοῦ νὰ ἦ πνευματικῶς συνδεδεμένος πρὸς τὴν ἄλλην· Ἑλλάδα, καὶ καίτοι ἀπὸ τῶν Ἰβηρικῶν χρόνων τῶν Βυζαντινῶν Ἑλλήνων βία χωρισθεὶς, νὰ διατηρῇ ἀκαίαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν του. Εἰς τὸν Ἑπτανήσιον λαὸν παρατηρεῖται τοιαύτη σταθερότης φρονήματος, καὶ ἀρχῶν διαρκείας, ὅσον εἰς οὐδένα λαόν· πολλὰ παρήλαρον καὶ ἀντιπαρήλαρον ἔθνη μεγάλα τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου, ὑποτάξαντα τὰς νήσους, ἀλλ' οὐδέποτε ἠδυνήθησαν μετὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἐδάφους, τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν νὰ ὑποτάξωσιν· ἀπόδειξις βεβαία τῆς σπουδαιότητος καὶ ἀξίας τοῦ μεγαθύμου ἐκείνου λαοῦ, τοῦ τόσον τοὺς πολιτικοὺς κύκλους τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος κολακεύσαντος· οὕτω φρονῶν ὁ Ἑπτανήσιος λαός ἦτον ἐπόμενον νὰ περιφρονῆσθαι δόξαν καὶ ὑλικὴν εὐημερίαν καὶ ἱπποτικῶς καὶ γενναίως, μόνος ἀγωνισθεὶς, νὰ συννενοθῇ μετὰ τῶν εἰς μίαν θρησκείαν πιστευόντων

καὶ μίαν γλῶσσαν λαλούντων· ἀνάγκη λοιπὸν νὰ μνημονεύηται εὐλαβῶς ἡ ἱστορία τῶν Ἑπτανήσων, μαρτυροῦσα τὸν ἀψευδέστερον τῶν λαῶν καὶ τὸν μᾶλλον εὐγενῆ τὸ φρόνημα. Ἐπὶ τοσοῦτο τὸ πνεῦμα τῶν Ἑπτανήσων ἐξήθη τότε, ὥστε—θαυμαστόν τιαν!—ἐξηλείφθη πᾶσα ἀπ' αὐτοῦ ἰδέα ὕλης. Εἰς τὰς προτάσεις τοῦ τελευταίου Ἀρμοστοῦ, συμπαθούντος, περὶ ὑποστηρίξεως καὶ ἀναγραφῆς ὕλικῶν δικαιομάτων καὶ ὀφρελιῶν ἐν τῇ συνθήκῃ, ὁ Ἑπτανήσιος λαός ἐξηγέρθη καὶ ἀπηνήσατο τοιαύτην προσφορᾶν, καὶ ἀπηνήσατο καὶ πάλιν ἀπηνήσατο, φέρων τὴν εὐγενῆ ἰδέαν καὶ σκέψιν, ὅτι προκειμένου περὶ Ἑνώσεως, αὕτη πρέπει νὰ ἦ πλήρης· ἐθεώρει δὲ τὴν ἄλλω εὐνοϊκὴν ταύτην προσφορᾶν τοῦ Ἀγγλοῦ Ἀρμοστοῦ, ὡς ἀντικειμένην τῷ φρονήματι αὐτοῦ, μὴ δυνάμενος ἀπέναντι ἐθνικῶν λόγων καὶ πατριδος ν' ἀναλογισθῆ καὶ προβάλλη χρηματικὰς ἀπαιτήσεις καὶ ὀφελήματα, πάντως ἀνάξια παντὶ εὐγενεῖ καὶ μεγαλοφρονούντι λαῷ· ἄξια σημειώσεως ἡ ἀρετὴ αὕτη, ὅχι εὐλόγως ἀπαντωμένη, πλήρης παραδείγματος· σκεψάμενος καὶ ἀποφασίσας τὴν ἑνωσὶν τοῦ μετὰ τῆς Ἑλλάδος μητρός του, ἔκρινεν ἀνάξια προσοχῆς καὶ λόγου πάντα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἦθελον ἐλάχιστον προσκρούσει πρὸς τὴν εὐγενῆ ἰδέαν του, καὶ πλήρης ἀγνοήτης κ' ἐνθουσιῶν προσῆλθεν, ἀφοῦ τὰ πάνδενα ὑπέφερε καὶ τῶν πάντων ἐστερήθη· περὶ τοῦ ἂν ἐξετιμηθῆ ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ καὶ αἱ δίκαιαι ἄλλως ἀπαιτήσεις— ὁμολογητέον— ἀμφίβολον· εἶθε ὁ χρόνος νὰ προσέλθῃ ὁδηγὸς ἡμῖν ὁδηγῶν ἡμᾶς πάντας εἰς βελτίονα τύχην, ὅπως ἐκεῖθεν δυνηθῶμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν εὐτυχέστερον δι' ἡμᾶς τὸ πρὸ ἡμῶν μέλλον. Τ' ἀνωτέρω ὀλίγα καὶ ἀτάκτως ἀναγραφέντα περὶ Ἑπτανήσου καὶ Ἑπτανήσων ἔστισαν εὐγλωττοὶ ἀπαντήσεις κατὰ τῶν κατὰ καιρὸς ἀσθεῶς καὶ μοχθηρῶς ἐν τῇ βουλῇ ἀγορευσάντων.

Καὶ νῦν ἀρκετὰ τ' ἀνωτέρω· ἦδη δίκαιον ν' ἀναγράψωμεν καὶ τὸν θάνατον τοῦ γηραιοῦ πατριώτου, τοῦ Γερασίμου Λιβαδά, ὅπως κλεισώμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ προσώπου τούτου. Γενομένης τῆς ἀποκαταστάσεως, ὁ Λιβαδάς κατὰ τὴν Ἑθνοσυνέ-

λευσιν καὶ κατὰ τὴν τοῦ 1868 Βουλὴν τὸν ἦδη ἐξελέγει ἀντιπρόσωπος τὴν ἐντολήν ταύτην ἐξέτέλεσε προσηκότως διὰ νομοσχεδίων, κοινωνικὰ ζητήματα ἀφορώντων, πιστῶς ὑπὲρ τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος προμαχίσας· μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς ἐκείνης ὁ Λιβαδάς, κεκμηκῶς πλέον ἀπὸ τοῦ βάρους ἡμίσεως αἰῶνος ἐργασίας, προσῆλθε—τὸ πρῶτον ἦδη!—εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας του, περὶ ἧς τῶς οὐ φροντίζων, ὡς ἐκ τῶν μεγάλων ἀγώνων καὶ θυσιῶν του, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ του δὲ, ἦν εὖρεν πτωχὴν καὶ πενομένην, ἔμενον, ἀναμένον τὸν ἄρτον τῆς χήρας παρὰ τῶν τότε ἰσχυρότων· καὶ ὅπως μὴ ἀναπαυθῆ καὶ ἡσυχάσῃ ὁ ἀνήσυχον βίον διανύσας καὶ διεληθὼν ἐκεῖνος, ἔμενε περιφρονούμενος· τοιαύτην ἐγκληματικὴν ἀχαριστίαν οὐδὲ πῶς τιμῶσαν τοὺς ἐν ταῦθα πολιτευομένους, ἀμνήμονας γινόμενους τοῦ καθήκοντος αὐτῶν καὶ περὶ τὰ μικρὰ καὶ φαῦλα φροντίζοντας καὶ κηταγιομένους, μὴ ἀνεχόμενος μετὰ πολλῆς τῆς δριμύτητος καὶ θέρμης ἐγράψεν ὁ ἡμέτερος σοφὸς Θεόδωρος Καραῦσος.

Ἀλλ' ἡ ἡλικία καὶ τὰ δεινοπαθήματα, ἡ λύπη, ὅτι κυβέρνησις, παρ' ἧς ἠλπίζε περιθάλψιν καὶ ὑποστήριξιν, ἔμενε κωφὴ ἀπέναντι τῶν εὐλόγων παραστάσεων του, πάντα ταῦτα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τοῦ θανάτου του καὶ ἡ Κεφαλληνία—πατρίς του— περὶ Ἰούλιον ὑπερμεσσοῦντα τοῦ 1876 μετὰ σπανίας τιμῆς καὶ δακρυροῦσα προέπεμψε τὸν νεκρὸν του· συνεμμερίσθησαν δὲ τὴν λύπην τῆς μεγαθύμου νήσου ἡ δημοσιογραφία πᾶσα καὶ ἄλλαι εὐγενεῖς καρδίαι, λαμπρότατα τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην τοῦτον τῆς Ἑπτανήσιακῆς ἐλευθερίας διὰ διατριβῶν ἐπιτυχοῦν δόλων, ἀναπτύσσονται.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δῆλον γίνεσθαι πόσον ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ Ἑπτανήσιου ζητήματος ὁ Γερασίμος Λιβαδάς καὶ ἡ Κεφαλληνία· καὶ ὅμως τίς θὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἱστοριογράφος γηραιός, ὡς ὁ κ. Π. Χιώτης καὶ νέος ἐλλόγιμος, ὡς ὁ κ. Σ. Παπαγεωργίου, ὁ μὲν ἐκ τῆς εὐαρθοῦς τοῦ Ἴο-

νίου Νήσου, ὃ δ' ἐκ τοῦ Ἱστορικοῦ Μονάχου, ὃ μὲν διὰ παλυντόμου καὶ σχοινοτενοῦς ἱστορίας, ὃ δὲ διὰ μικροσκοπικῆς τιγὸς ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Παργασσοῦ διατριβῆς, σπουδαίως παρερμηνεύσαν τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν ἀξίαν τῶν γεγονότων.

Ὁ γνηριὸς Χιώτης ἀποδεχόμενος τὴν ἀπό τοῦ 1850 ἀνάπτυξιν τοῦ Ῥιζοσπαστισμοῦ, ὡς πρὸς τὴν πρώτην καὶ τελευταίαν ἀληθῆ τῆς Ἑρώσεως ἀρχὴν καὶ ἐκβασιμ, δὲν ἐρευνᾷ, ὡς ἱστορικός, πῶθεν ἡ ἰδέα αὐτῆ προέκυψε καὶ τίς ὁ πρῶτος καὶ ὕστατος αὐτῆς μαχητής.

Ἀποδεχόμεθα τοῦς, οὗς ἀναφέρει, ὡς Ῥιζοσπάστας, ἐκτιμῶντες τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν, πλὴν, ἅς ὁ μολογῆσει μεθ' ἡμῶν, ὅτι ἐλάχιστα διὰ τὸν Γερ. Λιβιάδᾶ ἐγγράψεν, ἰδίᾳ δ' ἀνέφερε περὶ ἀφορμῆς τιγός, ἧς χάριν καὶ τὸ κατὰ τῆς προστασίας μίσος τοῦ σπουδαίου ἐκτοτε, λέγει, ἀνεπτύχθη, ἣτις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς Κεφαλληνίας ἀντίκειται εἰς τὴν ἀλήθειαν—ἡ δὲ μεγάθυμος ἐκείνη νῆσος οὐδέποτε ὑπ' ὄψιν ἔλαβε τοῦτο, σπουδαίως ἐκτιμῆσα τὴν ἀξίαν καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Λιβιάδᾶ, πρὸς ὃν καὶ χάριν οὐ — ἀφίλει πᾶς ἱστορικός νὰ ἐκφράζεται καλῆρον, ἀποφεύγων ἀναγραφὴν εἰδήσεως, τότε σκοπῶς χαλκευθείσης καὶ τὴν ὅποιαν συρροὴ ὀλοκλήρων κατόπι γεγονότων διέψευσε, ἀνῆρσε καὶ ἐξηγήσων ἠναγκάσθημεν δὲ ἐνεκα τοῦτο καὶ ἄλλων σπουδαίων παραλείψεων ν' ἀναγράψωμεν τ' ἀνωτέρω, οὐχὶ ἀχαροῦντες πλήρη νὰ δώσωμεν γνώσιν τοῦ Ῥιζοσπαστισμοῦ, ἀλλ' ἀναπλήρωσιν εἰς τὰς ἐλλείψεις, εἰς τὰ κατὰ καὶ χάματα καὶ διόρθωσιν εἰς τὰ κακῶς γραφέντα ἐν τοῖς Ἱστορικοῖς ὑπομνημονεύμασι τοῦ Σεβαστοῦ φίλου ἡμῶν κ. Π. Χιώτου· παρασύρομεν δὲ εἰς τὴν ἐν ἐπιλόγῃ ἐπίκρισιν τοῦ κ. Χιώτου καὶ τὸν κ. Σ. Παπαγεωργίου, καθόσον καὶ τὸ ζήτημα συνδέεται, ὡς ἐκ τῆς φύσεως του στενῶς καὶ διότι, ἀφελόμενοι τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἀποφεύγομεν ἀφειλομένην εἰς αὐτὰν ἀπάντησιν.

Τοῦ κ. Παπαγεωργίου ὁ λόγος εἰς τὸν ἡμέτερον σοφὸν Θεόδωρον Καροῦσον, ὃχι τόσον—ἐπιτραπήσω ἡμῖν ἢ κρίσις— ἐπι-

τυχὸς καὶ ἀγνοίας πρὸς τ' ἀφορῶντα τὸν Καροῦσον ἀπληθαγμένος—ὡς καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ Ἰωσήφ Μομφερράτου, καταχωρηθεῖσα ἐν τῷ ἀξιολογῷ τοῦ Παργασσοῦ περιοδικῷ, ἡρουν καθ' ἡμᾶς εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ ζητήματος· εἶχε δὲ ἦδη κρινεὶ βασιμῶς ὁ κόσμος περὶ ἀμφοτέρων ἐκείνων, ἡ ἐκ νέου ὁμως ἀπὸ σκηνῆς τοῦ πρώτου τούτων ἐμφάνισις, ἅς μᾶς συγχωρηθεῖ, ἐὰν ὄχι ἀπολαβῇ τοῦλάχιστον ἀποσκοποῦν καὶ μακρὰν καλῆς σκέψεως πάσης νὰ τὴν ἐκτιμῆσωμεν· καὶ τοιαύτην, καθόσον, διότι, μ' ὄλην τὴν ὑπόληψιν, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πρὸς τὸν πρόλῃτον τῆς Θεολογικῆς σχολῆς, ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς ὁποίας ἐπλήρωσε τὰ ἐξοδα τῆς δίκης καὶ τὰ τέλη τῆς σημάσεως ἐν τῇ διατριβῇ, τῇ κατὰ τοῦ κ. Παπαγεωργίου, τοῦ καλλίστου μου κ. Παναγιώτου Πανᾶ, ἀφειλομεν οὐχ ἥττον, ὡς εἰλικρινῆ νὰ τῷ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ τράπος, δι' οὗ ἀπυθύνθη πρὸς πρόσωπον σεβαστοῦ, ὡς ὁ Ἰωσήφ Μομφερράτος εἶναι ὀλοκληρωτικῶς ἀνεπιτυχής· ὄφειλε γράφω νὰ σεβασθῆ καὶ μετ' ἄλλων προσάκοντα νὰ ἐκφρασθῆ δι' ἐκείνων, οὕτινος τὴν ἀξίαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν ἡ Ἐπτανήσους πᾶσα καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνεγνώρισεν· ἐπρεπε καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἀνδρός καλῶς νὰ ἐκτιμῆσῃ καὶ τὰς περιστάσεις, ἐν αἷς αἱ τότε εὑρέθησαν· Ἐὰν δ' αὐστηρῶς κρίνων, ἔστω, εὐρίσκει ἐλλείψεις τινὰς πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ πρῶτου τούτου, ὡς καὶ τοῦ Ἡλιοῦ Ζερβοῦ Ἰακωβάτου, ἔδει ἄλλως ἐκφρασθῆναι καὶ οὐχὶ τόσον τραχέως, ἀφοῦ καὶ γνωστὸν αὐτῷ, ὅτι οἱ ἀνδρες οὗτοι συνετέλεσαν διὰ τῆς γραφίδος τόσον, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπομονώσεως καὶ ἀπομακρύνσεώς τῶν, δυνάτων τις εἶπεῖν, ἡ δημοσιογραφία ἐπαυεν περὶ μεγάλων φροντίζουσα καὶ τὴν πολιτείαν εἰς τὸ ἀληθές καὶ καλὸν προτρέπουσα καὶ διδάσκουσα.

Ἐν ἀνάμνηστος λοιπὸν ὁ τράπος τοῦ κ. Παπαγεωργίου καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀσύμφορος· ἀνάμνηστος δὲ, διότι ὁ ἱστοριογράφος δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζη μονομερῆ τινα πράξιν ἀνδρῶν, ὧν ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία πλήρεις γεγονότων καὶ πράξεων, καὶ τὴν μονομερῆ ταύτην πράξιν κακῶς

ἐκτιμῶν καὶ νοῶν νὰ σχηματίζη πεποϊθῆσιν, ἀλλοίαν τῆς πραγματικῆς· πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς πλάνης, εἰς ἣν, ἀκῶν βεβαίως, περιέπεσαν παραπεμπτός πρὸς τὴν τότε ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐπὶ ἔτη ἀκμάσασαν ἐφημεριογραφίαν· ἐκεῖ ἐκπεπληγῶς ὄψει κατὰ πόσον σφάλλεται θεωρῶν, ὡς θεωρεῖ, τοὺς Ἰωσήφ Μομφεράτον καὶ Ἡλίαν Ζερβὸν Ἰακωβάτον.

Δὲν τὸν δικαιολογεῖ δὲ ποσῶς ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς ὑπὸ ἐπίκρισιν διατριβῆς τοῦ—τὸν σέβεται κ' ἐκτιμᾷ, ἐν ᾧ παρακατιῶν πομπῶς ἀποκρύπτει ἀμνήμων τοῦ παρελθόντος γενόμενος, ἀγνοῶν δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του, διὰ νὰ μὴ εἶπω, παρερμηνεύων, τὸ ἀληθές καὶ πραγματικὸν αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαφανίζει, μηδενίζει καὶ σιωπᾷ τὴν ἐργασίαν τῶν ἀνδρῶν Ζερβοῦ καὶ Μομφερράτου, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρερμηνεύει τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, σιωπηλῶς δὲ τὸ πλεῖστον διερχεται τὸν ἱστορικὸν δαφνῶνα τοῦ Γερασίμου Λιβιάδᾶ, ὥστε ἐν τῷ κυκῶνι ἐκεῖνῷ τῆς διατριβῆς του, ἀδυνατούμεν νὰ εὐρώμεν τὴν διέξοδον. Ἰποχωροῦντες, ὡς ἀνθρωποι, εἰς τὸ κυκλῶπειον—εἰς τὸ εἶδος του—τοῦτο ἔργον, περιοριζόμεθα εἰς τ' ἀνωτέρω, εὐελπιστοῦντες, ὅτι ἠννόησαν ἦδη οἱ πολλοὶ περὶ τίνος πρόκειται.

Ἐυτυχῆ δὲ λογιζομαι ἐμαυτὸν, ἀναλαβόντα τὴν ὑπεράσπισιν τῆς μεγαθύμου ἐκείνης νήσου, ἧς τίνος, ὡς μὴ ὄφειλεν, ὁ ἀπτωτος χαρακτῆρ καὶ τὸ μεγαλεπήδουλον τοῦ φρονήματος ἐξετιμήθησαν τόσον αὐστηρῶς, ἀτυχῶς καὶ ἀδίκως.

ΑΝΤ. Γ. ΤΥΠΑΛΔΟΣ ΦΟΡΕΣΤΗΣ.

ΣΗΜ. Τὸ β' μέρος, τὸ ἀφορῶν τοὺς ἄλλους Ῥιζοσπάστας καὶ πλατέως πραγματευόμενον περὶ τῆς κατὰ τὴν Ἐπιάνησον πολιτικῆς τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς, περὶ ἐν γένει δημοσιογραφίας, μετὰ τοῦ γ' μέρους, τοῦ ἀφορῶντος τὰ μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν, ἐν εὐχαιρότεροις καιροῖς, ἐκδόσω, νῦν ἐνεκα λόγων πάντως τῆς ἱστορίας ἀνεξαρτήτων, καθ' ὀλοκληρίαν ἰδιαιτέρως καλούμενος.

Α. Γ. Τ. Φ.

ΝΑΡΚΙΣΣΟΥ ΑΠΗΛΙΩΤΟΥ

Ο ΑΠΕΛΠΙΣ

(Συνέχεια).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὁ Περικλῆς ἀναχωρήσας ἐκ τῶν δωματίων τοῦ Μιλτιάδου κατ' εὐθείαν ἐβάδισε πρὸς τὸ ξενοδοχείον του· ὀλίγον τι προτοῦ φθάσει εἰς τὴν θύραν ἀπήνησεν ἐπανερχόμενον τὸν ξενοδόχον πρὸς ὃν διευθυνηθεὶς

— Κύριε, Ἀντώνιε, τῷ εἶπε, σοὶ ἐπρομύθευσα ἄριστον καὶ διαρκὴ ἐνοικιαστῆν διὰ τρία δωμάτια τοῦ αὐτοῦ ὁμως πατώματος εἰς ὃ κατοικῶ καὶ ἐγώ.

— Εὐχαριστῶ, κύριε Περικλή, εὐχαριστῶ! ἀνέκραξεν ὁ Ἀντώνιος μασσῶν τὴν ὀποσοῦν μακρὰν καπνοσύριγγά του.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Περικλῆς μετὰ τῆς Ἰπατίας καὶ τῆς μικρᾶς των Δεωνόρας μετεκομίσθησαν καὶ κατέλαβον τὰ τρία παρακείμενα εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Περικλέους δωμάτια.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν, ὅτε ὁ Περικλῆς ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ τοὺς ἐπισκεφθῆ, χωρὶς νὰ τοὺς ταραξῆ, εἰσήλθεν εἰς τὸ δωμάτιον τὸ προσδιόρισθεν ὡς αἰθουσα, κρᾶζων

— Καλοὶ μου γείτονες, καλῶς δρίσατε.

— Καλῶς σὰς εὐρομεν, ἀπήνησεν διὰ γλυκητάτης φωνῆς γελῶσα ἡ Ἰπατία.

Μετὰ πολλὰς ἄλλας ἀνοησίας τὰς ὁποίας ἀντήλαξαν ἡ Ἰπατία καὶ ὁ Περικλῆς.

— Καλὲ δὲν μοῦ λέγεις ἠρώτησεν ὁ Μιλτιάδης ἀνάπτων τὸ σιγάρον του μήπως ἔμαθες τι περὶ τοῦ Καστριώτου;

— Μόλις χθές, ἀπεκρίθη στενάξας ὁ Μιλτιάδης, τυχαίως παρὰ τοῦ ξενοδόχου μου ἔμαθον ὅτι πρὸ τετραετίας ἢ πενταετίας διέμειναν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατοικῶν εἰς τὰ αὐτὰ δωμάτια εἰς τὰ ὁποία κατοικῶ νῦν ἐγώ.

— Περιέργον! παρὰ τοῦ ξενοδόχου θὰ ἔμαθες βεβαίως λεπτομερείας τινὰς.

— Ναι, ἄλλα θλιβεράς· μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ ὑγεία του τόσον ἔβαινε ἐπὶ τὰ χεῖρα γιγαντιαίως βήμασιν ὥστε ἀμφιβάλλει ἂν ζῆ εἰσέτι· ὅτι τὴν κατάστασιν ταύτην τὴν ἐπιρῆσαν καθ' ἐκάστην περιεργός καὶ φοβερά μελαγχολία, ἐνεκὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ μῆνας ὀλοκλήρους δὲν ἐξήρχετο τοῦ δωματίου του καὶ ἀπέφυγε τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν τόσον ὥστε οὔτε ἐν τῇ κοινῇ τραπέζῃ ἐτραγεν. Μοὶ προσέθεσε δὲ ὅτι οὐδέποτε διεσκέδασεν ἀλλὰ πάντοτε σύνοφρος καὶ σκεπτικὸς διέμενεν.

— Ἐὰν ταῦτα δὲν εἶναι ὑπερβολαί, εἶπεν ὁ Μιλτιάδης εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζετο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν ἡ θλίψις, ἴσως δὲν ζῆ πλέον...

— Ὡ! βεβαίως· ἐγὼ τοῦλάχιστον οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχω, προσέθηκεν ὁ Περικλῆς, ἐνῶ δὺ δάκρυα ἔρρεον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ὅτι ὁ εὐγενῆς καὶ προσφιλῆς ἐκεῖνος φίλος μας δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ἐν ᾧ ταῦτα ἔλεγεν εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον ὁ ξενοδόχος διὰ νὰ βεβαιωθῇ ἂν οἱ νέοι πελάται του ἔμειναν κατὰ πάντα εὐχαριστημένοι. Λαβὼν καταφατικὴν ἀπάντησιν τοὺς ἐχαιρέτησε καὶ διευθύνθη πρὸς τὴν θύραν· ἀλλ' ἐνῶ ἐστρεψε τὸ κλειθρὸν

— Ἄ! ἀνέκραξε καὶ στραφείς πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπλησίασε τοὺς ἐν τῷ δωματίῳ· νὰ σὰς εἶπω καὶ μίαν εὐχάριστον εἰδήσιν· τὴν ἐσπέραν ταύτην, ὡς ἐπληροπορήθη ἐκ τηλεγραφήματος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀνταποκριτοῦ μου, φθάνει ἐνταῦθα εἰς Ἀθηνῶν ὁρμώμενος καὶ μέλλει νὰ διαμείνῃ ἐν τῷ ξενοδοχείῳ μου ὁ κ. Πέτρος Ἰωσήφ. Τὸν γνωρίζετε;

— Ὅχι· ἄλλ' εἶναι τὸ ἴδιον ἀπήντησεν ὁ Περικλῆς, διότι οἱ ὁμογενεῖς ἐν ξένοις τόποις γίνονται ἀμέσως φίλοι.

Τῷ ὄντι, τὴν ἐσπέραν, ὅτε παρεκάθισαν εἰς τὸ γεῦμα ὁ Περικλῆς παρετήρησεν ὅτι ἐκτὸς τοῦ Μιλτιάδου καὶ τῆς Ἰπατίας συμπαρακάθισαν καὶ τρίτον τι πρόσωπον, ὅπως νέον. Τὸ νέον τοῦτο πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐκάθητο μετὰ τὸν ἀμερικανὸν τινὸς περιηγητοῦ καὶ τοῦ Μιλτιάδου, ἦτο ἀνὴρ νέος εἰκοσι καὶ πέντε ἕως τριάκοντα ἐτῶν μὲ ξανθὴν βοστρυχώδη γενειάδα, ὡραῖαν λευ-

κοτάτην φυσιογνωμίαν, κομφῶς τὸ σῶμα καὶ χαρίεις τοὺς τρόπους.

— Καὶ ἐρχεσθε, κύριέ μου, ἐκ τῆς Ἑλλάδος; ἤρώτησε τὸν νέον τοῦτον ὁ πλησίον αὐτοῦ καθήμενος ἀμερικανὸς ξηρῶς καὶ προσβλέπων πάντοτε τὸ πινάκιόν του.

— Μάλιστα, κύριέ μου.

— Καὶ διευθύνεσθε;

— Εἰς τὴν Φλωρεντίαν.

— Περιηγούμενος βεβαίως;

— Ὅχι· ἐκτελώ τὰς τελευταίας θελήσεις δυστυχῶς τινος νέου Ἑλλήνου πρὸ μικροῦ θανάτου.

— Ἄ! Ἄ! ἐπιθύρισε ὁ ἀμερικανὸς ἐξακολουθῶν νὰ τρώγῃ.

Ἐν ᾧ ὁ διάλογος οὗτος ἐλάμβανε χώραν, εἰς τὴν ἐτέραν ἄκρην τῆς τραπέζης, ἐν ᾗ παρεκάθητο ἡ Μιλτιάδης, ἡ Ἰπατία καὶ ὁ Περικλῆς, μακρὰ ἠγέρθη περὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως συζήτησις εἰς ἣν ἐλάμβανον μέρος καὶ δύο πλησίον αὐτῶν καθήμενοι Γάλλοι καὶ μία Ἱταλίς.

— Ἀληθῶς, φίλοι μου, ἔλεγεν ἑλληνιστὴ ἡ Ἱταλίς, ἦτις ἂν καὶ νεωτάτη γυνὴ ἦτον ὁμοῦ εἰς τὸ ἔπακρον πεπειραμένη καὶ ἐλευθέρη τὴν φράσιν καὶ τοὺς τρόπους, ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ποιήσει δύναται τις νὰ εὖρῃ καὶ ὡραῖα ἔργα· ἀνεγνώσα ποιητικά ἔργα, ὅτε πρὸ διετίας περιηγούμενη τὴν Ἑλλάδα, ἄριστα· πρὸ πάντων δὲ δραματικούς καὶ λυρικούς ποιητὰς ἡ Ἑλλάς νῦν μεθ' ὑπερφανείας δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ὀλίγους μὲν πλὴν ἐξόχους.

— Οὐδεὶς δύναται, δεσποινίς Βατίλδη, νὰ εἶπῃ τὸ ἐναντίον ὑπέλαβεν ὁ πρεσβύτερος τῶν γάλλων ἑλληνιστῶν, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης δυσκολίας ὁμιλῶν· ἀλλὰ τὰ ἄριστα ταῦτα ἔργα, εἴτε δραματικά, εἴτε λυρικά, τῶν ὀλίγων πλὴν ἐξόχων ποιητῶν, θὰ εὖρηται ἀφοῦ ἀναγνώστῃ τετρακοσίων ἢ πεντακοσίων ποιητῶν χιλιάδας ὀλοκλήρους στίχων, ἀηδεῖς, ἀνευ ποίσεως, ἀνευ ἰδεῶν πολλάκις, στρυφνοῦς καὶ συχνὰ-συχνὰ χωρὶς νὰ περιέχεται ἐν αὐτοῖς νόημα τι.

— Ὅμιλεῖ ὁ κύριος πολὺ ὀρθά· ὑπαινίττεται τοὺς ποιητὰς μετὰ τὸ στασιάζειν, σιγὰ ἐπιθύρισε πρὸς τὸν Περικλῆν ὁ Μιλτιάδης.

— Ἀλλὰ τοῦτο, φίλτατε κόμη, δὲν δύναται νὰ ἐπιρῆσῃ τὸ ἐν γένει ἀναμ-

φιβόλως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα, καὶ ἰδίως κατὰ τὰ τελευταία αὐτῆς ἔτη, μανία ποιητικὴ εἶχε καταλάβει τοὺς νέους· πάντες σχεδὸν ἐστὶ χούργου καὶ πάντες ἐδημοσίευσον εἴτε εἰς ἐφημερίδας, εἴτε εἰς περιοδικὰ, εἴτε εἰς ἴδια τεύχη τὰς ποιήσεις των· βλαξ καὶ ἡλίθιος ἐλογίζετο, μετὰ τῶν τάξεων τῶν νέων ἐκείνος ὅστις φθάσας εἰς τὰς ἀνωτέρας τοῦ γυμνασίου τάξεις δὲν ἐστιχοῦργεῖ. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἡ πλῆθὺς αὐτῆ τῶν ποιητῶν καὶ οἱ ἀναριθμητοὶ ἀηδεῖς, ἀνευ πειρήσεως, ἀνευ ἰδεῶν, γελοῖοι τέλος, ὡς λέγετε, στίχοι των.

— Ἄναμφιβόλως, ἀνέκραξεν ὁ κόμης ὁστις ἐπαράχθη ὀλίγον ἐκ τῆς φράσεως ὡς λέγετε ἦτις ἐτονίσθη μὲ ἴδιόν τινα τρόπον.

— Ὅλα τὰ ἔθνη, ἐξηκολούθησεν ἡ Βατίλδη ἔχουσι τὰς τοιαύτας ἐποχὰς των· ἡ ἐποχὴ αὕτη ἦλθε καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ σέβομαι μὲν τὰς περὶ τῶν νέων αὐτῆς ποιητῶν κρίσεις σας, ὀφείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι μετὰ αὐτῶν εἶναι νέοι οἵτινες ἂν καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἔγραψαν σημαντικόν τι, αἱ ποιήσεις των ὅμως ὑπόσχονται μέλλον ποιητικὸν ἄριστον.

— Αὐτὸ θὰ ἐφαρμόζεται ἐπὶ ἐνός ἢ δύο τὸ πολὺ.

— Ναι, τοῦτο εἶναι ἀληθές· ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὕτη ἢ μάλλον ἢ ποιητικὴ αὕτη μανία ἐνεθάρρυνε πολλοὺς πρεσβυτέρους νὰ στιχοῦργῶσιν· στιχοῦργῆσαντες δὲ ἀνεδείχθησαν μέγιστοι ποιηταί.

— Ὡ! φίλη μου, ὁ ποιητὴς δὲν γίνε-ται ἀλλὰ γεννᾶται καὶ δυστυχῶς ἡ Ἑλλάς ἢ γεννήσασα τοὺς πατέρας ἀληθῶς ὄλων τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως ἀπὸ πολλοῦ δὲν γεννᾷ πλέον ποιητὰς· ὅλοι δὲ σχεδὸν οἱ στιχοῦργοῦντες σήμερον εἶναι ποιηταὶ αὐτοχειροτόνητοι ἢ φέρουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των στέφανον δάφνης ὃν ἡ χεὶρ κριτοῦ, ὅστις, κακῇ τῇ μοίρᾳ, ἴσως θὰ ἦτο καχεκτικός τις σχολιαστὴς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἢ ἐκκεντορικός τις καὶ ἀναίσθητος τοῦ Ἀσκληπιάδου ὀπαδός, ἐπλεξαν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ δημοσιευθῇ τὴν ἐπαύριον εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅτι ὁ ποιητικὸς διαγωνισμὸς τοῦ φιλογενεστάτου κ. δεῖνος ἐκαρποφόρησε καὶ ὅτι τὰ

στιχοῦργήματα τοῦ βραβευθέντος νεαροῦ ποιητοῦ ἔχουσι τὴν αὔραν τῶν ποιημάτων τοῦ Χριστοποῦλου ἢ...

— Παρὰ ποτε, κόμη, τὴν ἐσπέραν ταύτην, εἶπεν ἡ Βατίλδη διακόψασα αὐτὸν ὡς εὐρίσκω εἰς τὸ ἔπακρον τῆς αὐστηρότητος σας διὰ τοὺς ἀτυχεῖς τῆς Ἑλλάδος ποιητὰς. Καὶ ὅμως ἡ Ἑλλάς, μεθ' ὅσα καὶ ἂν μοῦ εἶπητε, ἔχει ἐξόχους ποιητὰς, καὶ ὑμεῖς θὰ τὸ παραδεχθῆτε, ἐὰν παραδεχθῆτε τὸν γενικὸν γραμματολογικὸν κανόνα ὅτι οὐδὲὼς δύναται ἐν τῇ φιλολογία ἐνός ἔθνους πολλὰ ἀνάξια συγγράμματα νὰ ἐλαττώσωσι τὴν μεγάλην ἀξίαν ὀλίγων ἀριστουργημάτων.

— Ça va sans dire! ἀνέκραξεν ὁ νεώτερος γάλλος ὅστις ἤνυσεν ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ δὲν τὴν ὀμίλει.

— Καὶ ἐπίσης ἀφοῦ ἀναγνώστῃ ἔργα νέων ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος θὰ παραδεχθῆτε, φίλτατε κόμη, ἐξηκολούθησεν ἡ Βατίλδη, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἢ γεννήσασα, ὡς πρὸ ὀλίγου εἶπατε, τοὺς πατέρας ἀληθῶς ὄλων τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως, δὲν ἔπαυσε νὰ γεννᾷ ποιητὰς. Τοῦτο δύναται πιστεῦναι νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσῃ, προσέθηκε, στραφεῖσα μετὰ χάριτος πρὸς τὸν Περικλῆν, καὶ ὁ κ. Περικλῆς Ἀρμενίδου περὶ τῆς εἰλικρινείας τοῦ ὁποίου πᾶς ἐγγυῶμαι.

Καθ' ἣν στιγμήν ἡ Βατίλδη ἐπρόφερε τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους Ἀρμενίδου καὶ οὗτος πύχαρίστει αὐτὴν διὰ κινήσεως τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῇ αὐθορμητῶ ἔγγυήσει, ὁ νέος ἐκεῖνος ὁ κατὰ πρῶτον συμπαρακαθῆσας, κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἐν τῇ κοινῇ τραπέζῃ ἐξήρχετο Ἀκούσας τὸ προφερθὲν ὄνομα, ἐστάθη ἐνῶ διευθύνετο πρὸς τὴν θύραν καὶ ἐστράφη πρὸς τὴν τραπέζαν· ῥίψας δὲ ἐταστικὸν βλέμμα ἐπὶ τῶν περὶ αὐτὴν καθήμενων ἐξῆλθε σύννομος.

— Εὐγνωμονῶ, δεσποινίς Βατίλδη, ἀπήνησεν ὁ Περικλῆς, ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει διότι μέλλων περὶ ἑλληνικῶν πραγμάτων νὰ ὁμιλήσω, Ἑλλήνων ὢν, εἶχον ἀναμφιβόλως μεγίστην ἀνάγκην αὐτῆς, διὰ νὰ γίνω πιστευτός. Παραδέχομαι ἐν μέρει καὶ τὰς σκέψεις σας, δεσποινίς, καὶ ἐν μέρει τὰς σκέψεις τοῦ κ. κόμητος· τοῦτέστιν παραδέχομαι ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔχει ὀλίγους μὲν πλὴν

εξόχους ποιητάς και ότι δεν έπαυσε του να γεννά' αληθείς ποιητάς, αλλά παραδέχομαι άφ' έτέρου ότι κατά την τελευταίαν δεκαετηρίδα, έγράφησαν ποιήσεις άηθείς, άνευ ποιήσεως, άνευ ιδεών, γελοίοι τέλος.

— 'Αλλά παραδέχεσθε ότι έχει η 'Ελλάς εξόχους ποιητάς, άνέκραξεν η Βατίλδη, χαιρούσα επί τη ύποστηρίζει της ιδέας της ταύτης.

— 'Όχι μόνον παραδέχομαι τούτο αλλά παραδέχομαι και την έτεραν ιδέα σας ότι και μεταξύ των νεωτάτων αύτης ποιητών είναι πολλοί των όποιων αι ποιήσεις προμηνύουσιν άριστον τό μέλλον.

— 'Ηττήθητε, φίλτατε κόμη, ήττήθητε! άνέκραξεν η Βατίλδη γελώσα και έγχειρομένη. Καλήν νύκτα, φίλοι μου, καλήν νύκτα.

Δρθέντος υπό της Βατίλδης του συνθήματος, πάντες ήγήθησαν και χαιρετίσαντες διά της κεφαλής άλλήλους απέχωρησαν εις τὰ δωμάτια των.

— Τί εξόχος γυνή! άνέκραξεν η 'Υπατία μόλις εισήλθον εις την μικράν των αίθουσαν.

— Περίεργον πράγμα έξηκολούθησεν ο Μιλτιάδης, τóσον νέα να ήναι τóσον πεπαιδευμένη και τóσον σοβαρά εις τὰ κρίσεις της.

— Τί μελήρητος γυνή επανέλαβεν η 'Υπατία. Είναι 'Ιταλίς, Περικλή;

— Νομίζω.

— Πώς νομίζεις;

— Νομίζω διότι η γυνή αύτη είναι ολόκληρον μυστήριον· τóσον νέα, μόνη να περιηγήται τόν κόσμον, ούδεις να γνωρίζη τó επώνυμόν της, την πατρίδα της, τóς γονείς της, όλα ταύτα με κάμνουν περιόλων ως προς αύτην να νομίζω. Πρό τεσσαράκοντα σχεδόν ήμερών την γνωρίζω, πάντοτε την ήκουσα να όμιλῃ, μετά εύφραδείας άπαραμιλλου και χάριτος μεγίστης, περι φιλολογίας, περι καλών τεχνών και τοιούτων πραγμάτων. Πολλάκις μοι επρότεινε να περιηγηθώμεν όμωυ την 'Ρώμην και την 'Ιταλίαν ολόκληρον. Την περιήγησιν της 'Ιταλίας άνεδάλημεν διά τó προσεχές

θέρος, την δέ της 'Ρώμης από της επισύσεως εθέσαμεν εις ενέργειαν.

— 'Ας προσέξη η δεσποινίς Βατίλδη μη πάθη ό,τι έπαθεν η Κορίννα με τόν 'Οσβάλδον, ειπεν χαμογελών και διακόπτων τόν Περικλήν, ο Μιλτιάδης.

— 'Η μάλλον, άνέκραξεν η 'Υπατία, πρόσεξε, φίλε μου, μη πάθης ό,τι έπαθεν ο 'Οσβάλδος με την Κορίνναν.

— Πόσον καλά άνέκραξεν ο Περικλής έγνώριζεν ο Βύρων τὰς γυναικάς γράψας τούς στίχους:

Και λαμπρότερα δέ όντα, — αι γυναίκες, — άμαρτίας συγχωρούην πολλά προθύμως, πλην ποτέ τὰς γυναίκα[κίας] με τὰ δάκρυα θρηνοῦσι παντός πλάσματος οδόνην, πλην ποτέ άπατηθείσης άδελφῆς την κατασχόνην.

— Είχε πολύ δίκαιον, προσέθηκε γελών ο Μιλτιάδης.

— Και λοιπόν; ήρώτησεν η 'Υπατία, ήτις ως έκ των άποστραφών τούτων έχαμογέλα έτι.

— 'Α! ναι! επί δώδεκα λοιπόν ήμέρας περιηγούμεθα την πάλιν ταύτην. Έκαστον άρχαίον μνημείον, έκαστος ναός, έκάστη είκών, έκαστος τάφος, τη έχρησίμευον ως άναχωρητήρια άφηγήσεως της άρχαίας και νέας παγκοσμίου ιστορίας. Δεν δύναμαι να σὰς περιγράψω την πολυμαθειαν και την ευγλωττίαν της. Τούτο μόνον περι της γυναικός ταύτης δύναμαι να σὰς είπω, διά να λάβητε περι αύτης ακριβή ιδέα, ότι εαν την συναναστραφήτε θα άπορήσετε πώς γυνή, και γυνή μάλιστα τóσον νέα, ήδυνήθη να σπουδάση τóσα πράγματα και να έκφέρει τóσον σοβαρά και εξόχους περι όλων κρίσεις.

— Και δεν ήδυνήθη να μάθης τίς είναι; ήρώτησε μετά μεγίστης περιεργείας η 'Υπατία.

— 'Όχι· τούτο μόνον ειξεύρω ότι η μεν φυσιογνωμία της και η άνατροφή της προδίδουν ότι κατάγεται εκ μεγάλης οικογενείας, μικροί δέ εκφεύγοντες στεναγμοί και προσπάθειά της να περιστείλῃ ούχι σπανίως φοβερὰν μελαγχολίαν ότι, ένεκα θλιβεροῦ έπισοδειού, έχωρίσθη αύτης.

— Και τῷ όντι αληθώς άγνοεῖς εαν η

ναί 'Ιταλίς; ήρώτησε και πάλιν μετά της αύτης περιεργείας η 'Υπατία.

— Ναι, τó άγνοώ, αλλά πολύ ύποπτεύομαι ότι δεν είναι 'Ιταλίς, διότι πρό όλίγων ήμερών, ένῶ όμιλοῦμεν περι της προς την πατρίδα αγάπης — 'Α! μοι ειπε, βαθέως στενάξασα, είχαν και έγώ πατρίδα και ήναγκασθην, ένεκα της κακοηθείας της ανθρωπότητας, να την εγκαταλείψω και άπατρις νῦν να ζητῶ ασυλον εις τόπους ξένους.» Μετ' όλίγον όμως, έξηκολούθησεν ο Περικλής, έννοήσασα την άτοπον εκμυστήρευσιν της, προσέθεσε κάτω νεύουσα «Διότι ο πατήρ μου εξορίσθη ένεκα πολιτικῶν λόγων εκ της πατρίδος του».

— Και ποίαν ήλικίας νομίζετε ότι είναι; ήρώτησεν η 'Υπατία.

— Είκοσι και δύο ετών.

— Τόσον νέα;

— Αἵ, Περικλή, με τὰς έρωτήσεις της φιλοπεριεργου γυναικός μου, ειπεν ο Μιλτιάδης, μικροῦ δεῖν να λησμονήσωμεν ότι την έσπέραν ταύτην θα υπάγωμεν εις τó θέατρον.

— Και ποίον μελόδραμα δίδεται την έσπέραν ταύτην εις τó θέατρον όπου θα υπάγωμεν;

— 'Ο 'Ορκος.

— Τίνος μουσικοδιδασκάλου;

— Τοῦ Μερκαδάντε.

— Αἵ! άδελφῆ 'Υπατία, άνέκραξεν ο Μιλτιάδης δεν ύποφέρεσαι με τὰς έρωτήσεις σου.

— Εμπρός λοιπόν, ειπεν όλίγον τι μετά ταύτα, άφῶν είδε τὰ πάντα έτοιμα και διευθύνθη προς την θύραν τού δωματίου. 'Αλλ' ένῶ έμελλε ν' ανοίξη την θύραν αύτη έξωθεν πιεσθείσα ήνοιξεν και εισήλθε εις τῶν ύπηρετῶν του ξενοδοχείου, όστις προχωρήσας προς τόν Περικλήν τῷ άνεχερίσει μικράν έπιστολήν.

— Είπέτε τῷ κ. 'Ιωσήφ, ειπε προς τόν ύπηρετῆν ο Περικλής άναγνώσας την έπιστολήν, ότι αύριον την δεκάτην ώραν της πρωίας τόν περιμένω εις τó δωμάτιον μου.

— Τί τρέχει, φίλτατε Περικλή; ήρώτησεν ο Μιλτιάδης, μόλις ο ύπηρετῆς έξήλθεν.

— 'Ο κ. Πέτρος 'Ιωσήφ μου ζητεῖ διά

της έπιστολής του ταύτης μίαν συνέντευξιν.

— Τόν γνωρίζεις;

— 'Όχι.

— Είναι ο νέος, προσέθηκέν η 'Υπατία την άφιξιν του όποιου σήμεραν την πρωίαν μάς άνήγγειλεν ο ξενοδόχος.

— 'Α! ναι, έχεις δίκαιον.

— Και ίσως, έξηκολούθησεν η 'Υπατία, είναι ο ξανθός εκείνος νέος μετά του όποιου συνεγευματίσαμεν σήμεραν, διότι τόν ήκουσα να λέγη προς τόν γέροντα εκείνον, περι του όποιου ο Περικλής μάς ειπεν ότι είναι άμερικανός περιηγητής, τόν ήκουσα να λέγη ότι έρχεται έξ' Ελλάδος και μεταβαίνει εις την Φλωρεντίαν, διά να έκτελέσῃ τὰς τελευταίας θελήσεις δυστυχούς τινος νέου 'Ελληνος πρό μικροῦ άποθανόντος.

— Αἵ διαβολο-γυναίκες! τὰ πάντα βλέπουν, τὰ πάντα άκούουν, τὰ πάντα ύποπτεύονται, ένῶ συ δυστυχῆ νομίζεις ότι ούδεν είδον, ούδεν ήκουσαν, ούδεν ύποπτεύθησαν. Περιεργον πράγμα! άνέκραξεν ο Μιλτιάδης, ένῶ η 'Υπατία διηγείτο τó όσα ήκουσεν.

— Εμπρός λοιπόν, εμπρός! άνέκραξεν ο Περικλής έξερχόμενος, διότι με τὰς όμιλίας νομίζω ότι θα χάσωμεν την διασκεδάσιν.

Και έξελθόντες του ξενοδοχείου εισήλθον εις την περιμένουσαν άμαξαν, ήτις τούς έφερεν εις τó θέατρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5.

'Ακριβώς την δεκάτην πρωϊνήν ώραν της έπομένης ήμέρας, ένῶ ο Περικλής έξηπλωμένος επί τινος ανακλίντρου, έν τῷ γραφείῳ του, άνεγίγνωσκε τόν 'Ιούλιον Καίσαρα του Ναπολέοντος, έκρούσθη η θύρα του δωματίου.

— Εμπρός! άνέκραξεν ο Περικλής καθήσας εύσχημότερον επί του ανακλίντρου.

'Η θύρα ήνοιξε και ένεφανίσθη ο ξανθός εκείνος νέος, τόν όποιον είδομεν έν τη τραπέζῃ του γεύματος της προτεραίας συνουμιλούντα μετά του γέροντος εκείνου άμερικανου περιηγητου.

— Ίερὸν καθήκον, κ. 'Αρμενίδη, ειπεν

δποκλινών δ εισερχόμενος νέος, με αναγκάζει τόσον άποτόμως να σās γνωρίσω και φοβοῦμαι μήπως. . .

— "Α! φίλε μου, ανέκραξαν δ Περικλῆς διακόπτων αὐτόν, μεταξύ όμογενών διά τιαῦτα πράγματα δέν πρέπει να γίνεται λόγος.

— "Ονομάζομαι, ως εκ τῆς χθεσινῆς έπιστολῆς μου γνωρίζεται ἤδη, εἶπεν δ πρό όλίγου εισελθών νέος, καθῆσας πλησίον του Περικλέους, Πέτρος 'Ιωσήφ και έρχομαι εξ 'Αθηνών.

— Καί ποτε ανεχωρήσατε εξ 'Αθηνών;

— Μόλις πρό δύο εβδομάδων.

— Καί θα διαμείνετε έδώ;

— "Οχι" τῆν έσπέραν ταύτην άπέρχομαι εἰς Φλωρεντίαν.

— "Οπου και θα διαμείνετε πιθανόν;

— "Οχι" μετά τρεῖς ἡμέρας θα έπιστρέψω, διά τῆς πόλεως ταύτης, εἰς τās 'Αθήνας.

— "Ωστε χάριν παροδικῆς τέρψεως εκάμετε τό μικρόν τοῦτο ταξείδιον.

— "Οχι, φίλε μου, δυστυχώς. 'Απέρχομαι μέχρις εκεί διά να εκπληρώσω τās τελευταίαις θελήσεις άτυχούς τινος νέου όμογενοῦς μας όστις εσχάτως άπέθανεν εἰς τās άγκάλας μου, και ένεκα παραγγελίας του τινος, δθησίσης εἰς ἐμέ όλίγον τι πρό του εκπνεύση άφορώσης ὑμās τε και τόν κ. Μιλτιάδην Βάλσην, όστις άγνώω που διαμένει, λαβόν τῆν τιμῆν να Σās γνωρίσω.

'Ενώ κλαίων σχεδόν έλεγε ταῦτα δ 'Ιωσήφ μεγίστη ταραχή έκυρίευε τό σώμα του Περικλέους και μαύρη ιδέα διῆλθε διά τῆς διανοίας ότι δ άποθανών ἦτο δ 'Ιούλιος Καστριώτης' έπιθυμῶν δέ να μη εὔρεθῆ μόνος κατά τῆν ένδεχομένην έπισφράγισιν τῆς θλιβεράς ταύτης προαισθήσεως.

— Φίλε μου, τῶ εἶπεν, διά τρεμούσης φωνῆς, προτου άκούσω τās έπίλοιπα καθῆκόν μου χρεωστῶ να σās είδοποιήσω ότι δ κ. Βάλσης διαμένει έν τῇ πόλει ταύτη και κατοικεῖ εκ τῶ ξενοδοχείῳ τούτῳ.

— "Ο κ. Βάλσης κατοικεῖ έν τῶ ξενοδοχείῳ τούτῳ! ανέκραξεν δ 'Ιωσήφ' ό ποία εύτυχία! Πανάγαθε θεέ! ὑποστήριζόν με να περάνω τελείως, ως αὐτήν, όλας τās διαπιστευθεῖσας μοι τελευταίας θελήσεις του άτυχούς μου φίλου.

'Εκ τῶν λόγων τούτων δ Περικλῆς ἤνόησεν ότι δ 'Ιωσήφ έπεθύμει να ἴδῃ και γνωρίσῃ άμέσως τόν Μιλτιάδην. Έν τῷ ἅμα έκρυσσε τόν έπί τῆς τραπέζης κώδωνα και διετάξε τόν εισελθόντα ὑπρέτην να καλέσῃ αὐτόν.

Μετά παρέλευσιν όλίγων δευτερολέπτων εισῆλθεν εἰς τό δωμάτιον δ Μιλτιάδης.

— Φίλε κ. 'Ιωσήφ σās συνιστῶ τόν κ. Μιλτιάδην Βάλσην. "Ο 'Ιωσήφ, προσέθηκε μετ' όλίγων δευτερολέπτων σιωπῆν και άποτεινόμενος πρός τόν Μιλτιάδην, πρό καιρού μᾶ. Ζητεῖ όπως εκτελέσῃ παραγγελίαν τινα δοθείσαν εἰς αὐτόν παρά άτυχούς του τινος φίλου εσχάτως άποθανόντος.

— "Ω! βεβαίως παρά του άτυχούς φίλου μας Καστριώτου, ανέκραξεν δ Μιλτιάδης βαθύτατα στενάξας και θλιβερώς μειδιάσας, ένῶ δ Περικλῆς ώχρός και τρέμων εζήτην διά τῆς χειρός του τῆν τράπεζαν όπως στήριχθῆ.

— Μάλιστα, φίλοι μου, παρά του άτυχούς μας φίλου του 'Ιουλίου Καστριώτου, όστις πρό μηνός σχεδόν εξέπνευσεν εἰς τās άγκάλας μου.

Κλαίοντες και οι τρεῖς εἶχον προσηλώσει τοῦς όφθαλμούς έπί του έδάφους του δωματίου έντός του όποιου σιγή ίερά έβασίλευεν έπί τέταρτον σχεδόν τῆς ώρας.

— "Ολίγας ἡμέρας λοιπόν, διακόπτων τῆν σιωπῆν εζηκούθησεν δ 'Ιωσήφ διά συγκεκινῆμένης φωνῆς και σύρνον εκ του έσωτερικοῦ θυλακίου του έπενδύτου του φάκελον μέγιστον και καλῶς εσφραγισμένον, προτου άποθάνῃ με εκάλεσε και δίδων μοι τόν φάκελλον τοῦτον, μοι εἶπε— "αφίλτατε Πέτρε, ζήτησον παντου τοῦς δύο νέους πρός ός άπευθύνεται δ φάκελλος οὔτος και εγχείρισον αὐτόν πρός αὐτούς" εάν σου ζητήσωσι πληροφορίας περι τῶν τελευταίων μου ἡμερῶν μη τās άρνηθῆς, αλλά δός αὐτās άφου αναγνώσωσι τα έν τῶ φακέλλῳ τούτῳ έμπερικλειόμενα έγγραφα".

'Εκτελῶν λοιπόν, φίλοι μου, τῆν τελευταίαν ταύτην θέλησιν του δυστυχούς Καστριώτου, σās παραδίδω τόν έμπιστευθέντα μοι φάκελλον, και μετά τρεῖς ἡμέρας, δτε θα έπιστρέψω εκ Φλωρεντίας, όπου ὑπάγω διά να εκτελέσω έτέραν του τινα

τελευταίαν θέλησιν, σās ὑπόσχομαι να σās άφηγηθῶ τās κατά τῆν τελευταίαν του έν 'Αθήναις διαμονῆν.

Και ταῦτα λέγων παρέδωκε τόν φάκελλον εἰς τόν Μιλτιάδην, όςις μηχανικῶς τόν παρέλαβεν, έσφιγγεν άμφοτέρων τās χεῖρας και εζῆλθεν χωρίς οὔτοι να τό έννοήσωσι, διότι έπί τῶ άκούσματι τῆς θλιβεράς ταύτης εἰδήσεως άπεσοβώθησαν.

'Επι πολὺ έν τῇ καταστάσει ταύτῃ διεμεινον.

— Τι τρέχει, ανέκραξεν ἡ 'Υπατία, βεβαίως εισερχομένη εἰς τό δωμάτιον εκείνο; πῶς έπί τοσοῦτον χρόνον με άφήσατε μόνη.

Προχωρήσασα όμως όλίγα βήματα και ἰδοῦσα και τοῦς δύο κλαίοντας έστάθη και μετ' εκτάσεως του. παρετήρει, ένῶ εκείνοι ὑψώσαντες πρός αὐτήν του. έρυθρούς, ως εκ των δακρύων, όφθαλμούς των δέν ἠδύναντο να τῇ όμιλήσωσιν.

— Πρός Θεοῦ, ανέκραξε ρίφθεισα περί τρομος εἰς τās άγκάλας του Μιλτιάδου, λέγστε μοι τι συνέβη; ποίος άπέθανεν! ποίον κλαίετε! μήπως. . . και ἡ φωνή της ὑπώλυμων άπεπνίγη.

— Μη άνησυχῆς, φίλατῃ 'Υπατία, ανέκραξεν δ Μιλτιάδης, σφιγγων αὐτήν εἰς τās άγκάλας του και άσπαζόμενος αὐτήν του μετώπου, διότι οὐδέν άπευκτέον συνέβη εἰς τοῦς συγγενεῖς μας' κλαίωμεν τόν δυστυχῆ φίλον μας 'Ιούλιον Καστριώτην, του όποιου τόν θάνατον μάς ανήγγειλεν δ νέος εκείνος όστις χθές εζήτησεν άπό τόν Περικλῆ συνέντευξιν.

— Τοῦτο ἀληθῶς εἶναι τό αίτιον τῆς θλίψεώς σας; ἠρώτησε τόν Περικλῆν τείνουσα αὐτῶ τῆν χεῖρά της.

— Ναί! Τοῦτο και μόνον, απήντησεν δ Περικλῆς σφιγγας πρός έπιβεβαίωσιν τῆν προσφερθεῖσαν χεῖρά της.

Βεβαιωθείσα ἡ 'Υπατία ότι ἡ ἀληθῆς αίτία τῆς θλίψεως των ἦτο δ θάνατος του φίλου των Καστριώτου έπαρηγορήθη και ἤρχισε να παρηγορῆ και αὐτούς.

'Ενώ ἡ 'Υπατία κατεγίνετο να τοῦς παρηγορῆ ἤχησεν δ κῶδων του προγεύματος.

— "Ω! εἶπεν δ Περικλῆς, εἶτώ δέν εἶμαι εἰς κατάστασιν να συμπάγω μετ' άλλων . . .

— Καί εἶγώ επίσης, προσέθηκεν δ Μιλτιάδης.

— Εὐκόλον, φίλοι μου, τό πράγμα εἶπεν ἡ 'Υπατία, κρούουσα τόν έπί τῆς τραπέζης κῶδωνίσκον.

Μετ' όλίγον ὑπρέτης τις του ξενοδοχείου ένεφανίσθη εἰς τῆν θύραν του δωματίου και διαταχθεῖς παρά τῆς 'Υπατίας άμέσως εκόμισε τās του προγεύματος, έν καιρῶ του όποιου γινόμενου λόγου περι άποσφραγίσεως άμέσως του φακέλλου ἡ 'Υπατία κατώρθωσε να τοῦς πείσῃ διά μακρῶν ότι πρέπει να τό άποσφραγίσωσι τό έσπέρας, διά να τοῦς δοθῆ οὕτω όλίγος καιρός έν καιρῶ του άπογεύματος διά να διασκέδασωσιν.

Μόλις έσυγκατετέθησαν πρός τοῦτο άμέσως ἡ 'Υπατία διετάξε τόν ὑπρέτην μετά μίαν ὥραν να ἦναι έτοιμον όχημα διά να τοῦς φέρῃ εἰς τίνα εζοχήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Μετά μακρόν εζοχικόν ἐπ' ἀμάξης περιπάτον, καθ' όν δ Μιλτιάδης και δ Περικλῆς, ως εκ του θανάτου του Καστριώτου, ανεμνήσθησαν τῆς παιδικῆς των ἡλικίας, τῆς μετ' αὐτου φίλας των και άπειρα άλλα, ὠν τά πλείεστα τοῖς έφερον τά δάκρυα εἰς τοῦς όφθαλμούς, έπέστρεψαν εἰς τό ξενοδοχεῖον όπου ἔβρον παρατεθειμένην τῆν τράπεζαν εἰς τῆν μικράν αίθουσάν του Μιλτιάδου.

'Αναπαυθέντες, άφου επανῆλθον ἐπ' όλίγον εγευματίσαν' μετά τό πέρας του γεύματος; άφου εκάπνισαν όλίγα σιγάρα, άπεφάσισαν να άποσφραγίσωσι τόν φάκελλον.

Εἰσῆλθον λοιπόν εἰς τό δωμάτιον του Περικλέους και καθῆσαντες περι τῆν τράπεζαν, έφερον τόν φάκελλον, όστις ἦτο καλῶς διά μελανοῦ Ισπανικοῦ κηροῦ εσφραγισμένος και έπί του μετώπου έφερον τῆν έπιγραφῆν.

«Τοῖς έμοῖς φίλοις

ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΒΑΛΣΗ

xz!

ΠΕΡΙΚΛΕΙ ΑΡΜΕΝΙΑΗ.»

'Απεσφράγισαν λοιπόν τόν φάκελλον και

ἐντὸς αὐτοῦ εὔρον μικρὰν ἐπιστολὴν καὶ δέσμην χειρογράφων.

Ἡ Ὑπατία, ἣτις μετὰ θαυμασίας χάριτος καὶ εὐκρινείας ἀπήγγελεν, ἐπεφορτίσθη νὰ ἀναγνώσῃ μεγαλοφώνως τὴν τε ἐπιστολήν καὶ τὸ χειρόγραφον.

— Ἀς ἀρχίσωμεν λοιπόν, φίλοι μου, ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν, εἶπεν αὕτη λαμβάνουσα τὴν ἐπιστολὴν καὶ τὸ χειρόγραφον ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ συζύγου της.

— Βεβαίως, ἀπεκρίθησαν ἀμφοτέροι ἐνφ' ἐμάσσοι τὰ μακρὰ ἰταλικά σιγὰρα των.

Ἡ Ὑπατία ἤρχισε νὰ ἀναγιγνώσκῃ.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 26 Ἰουλίου 1872.

Φίλοι,

Διὰ θάνατον τὸν θάνατον προσεγγίζοντα ὁ θάνατος δὲν με ταρασσει, ἀπὸ πολλοῦ τὸν ἀναμένω, διότι πρὸ πολλοῦ νόσος ἐγκλείουσα ἐν ἑαυτῇ αὐτόχρημα τὴν καταστροφὴν μοῦ κατέστρεψε τὰ σπλάγχνα.

Δὲν λυποῦμαι, οὔτε δακρῶ, ἐπεὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποχαιρέτῳ διὰ πνεύτος τὰ πάντα ἄρεκτὰ ἐθλίβην, ἄρεκτὰ ἐδάκρυσα καθ' ὅλον μου τὸν βίον.

Ἔστω μοι τοῦλάχιστον γαλήνιος ἡ στιγμή καὶ καθ' ἣν ἡ ψυχὴ θὰ χωρισθῆ τοῦ σώματος!

Δυστυχῆς ἐγεννήθην, δυστυχῆς ἐζήσα, δυστυχῆς ἀποθνήσκω καὶ δυστυχῆς γεννηθεὶς, δυστυχῆς ζήσας καὶ δυστυχῆς ἀποθνήσκων οὐδὲν ἄλλο ἐπραξα εἰμὴ νὰ ἀκολουθήσω κατὰ γράμμα τὴν εἰμαρμένην μου, εἰμαρμένην ἀθλίαν, χειροτέραν καὶ ἀπὸ τὴν εἰμαρμένην αὐτὴν τοῦ ἐσχάτου κακούργου.

Ἡ δυστυχῆς ψυχὴ μου ζητοῦσα ἐνίοτε ἀνακούφισιν καὶ μὴ εὐρίσκουσα πατε τοιαύτην, οὔτε εἰς τὴν καρδίαν ἀνδρός, οὔτε εἰς τὰ στήθη γυναικός, εὔρεν τοιαύτην ἐσχάτως ἐπὶ τοῦ ἀψύχου χάρτου. Ἐγραψε λοιπόν. Τί; . . . καὶ ἐγὼ τὸ ἀγνώω.

Ἀναγνώσατε λοιπόν τὸ ἐσώκλεισον χειρόγραφον καὶ μετὰ ταῦτα παραδώσατέ το εἰς τὸ πῦρ. Ἐὰν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ χειρογράφου τούτου σὰς φέρει δάκρυ τι ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀποπνίξετέ το, διότι εἰμαι ἀνάξιος καὶ τοῦ ἐσχάτου ἀνθρωπίνου δακρύου.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν λησημονήσατέ με, παραδώσατέ με εἰς τὴν λήθην· διότι καὶ αὐτῆς τῆς ἀναμνήσεως ἀκόμη καὶ αὐτῆς εἰμαι ἀνάξιος.

Χαίρετε. . . χαίρετε εἰς αἶε.

ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ.

Ἡ Ὑπατία τὸσόν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιστολῆς ταύτης συνεκινήθη ὥστε ἐνφ' τὰς τελευταίας ἀνεγιγνώσκεις λέξεις δάκρυα ἄφθονα ἀνέβλυνον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της καὶ μετὰ μεγίστης δυσκολίας κατάρθωσε νὰ ἀποπερατώσῃ τὴν ἀνάγνωσιν.

Ἐ Περικλῆς δὲ καὶ ὁ Μιλτιάδης ἀκίνητοι ἐπὶ τῶν καθισμάτων των καὶ τὰ σιγῶρα εἰς τὸ στόμα ἔχοντες, ἐτήρουν ἄκραν σιωπὴν, ἐνφ' ἡ ὄψις των καὶ δάκρυ ἀπὸ καιρῶν εἰς καιροὺς ἀναφανιδόμενον ἐπὶ τῶν ἐσβεσμένων ὀφθαλμῶν των, ἐπρόδιδον τὴν ψυχικὴν των συγκλήσιν.

— Ἐλέτε νὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ χειρογράφου; ἤρώτησεν ἡ Ὑπατία προσπαθοῦσα νὰ κρύψῃ τὴν συγκίνησίν της.

Ἐ Περικλῆς καὶ ὁ Μιλτιάδης ἐκλείνον τὴν κεφαλὴν εἰς ἀπάντησιν καὶ ἡ Ὑπατία ἔλαβε τὸ χειρόγραφον καὶ ἤρχισε νὰ ἀναγιγνώσκῃ.

I.

Πολλάκις ἠσθάνθη πεποίθησιν ἀκράδαντον καὶ πολλάκις ἐθαυκαλισθη ὑπὸ ἐλπίδος, τὴν ὅποιαν δὲν ἔπαυσα νὰ θεωρῶ, ἀφ' ἧς αὕτη ἐγεννήθη ἐν ἐμοί, ὡς ἐλπίδα ἀπατηλὴν.

Ἡ μὲν πεποίθησις ἦτον ὅτι οὐδέποτε εὐρέθη καρδίαν ἀνθρώπινον ἣτις νὰ πάλλῃ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἡ δὲ ἐλπίς ὅτι πιθανὸν νὰ ἀπατώμαι περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς πεποίθησεως μου ταύτης.

Ἐπὶ πολλὸν χρόνον τὰ δύο ταῦτα ἀντιθετὰ αἰσθημάτων ἐμάχοντο κατ' ἀλλήλων ἐν ἐμοί· ὡς ἐκ τῆς διηνεκοῦς ταύτης πάλης ἡ διάνοιά μου ἀπέκαμεν καὶ παρεδόθη μᾶλλον εἰς τὴν ἐλπίδα.

Ἡ ἐλπίς εἶναι γλυκεῖα καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐπιθυμεῖ μᾶλλον νὰ ἐλπίζῃ ἔστω καὶ ἐλπί-

δα ἀπατηλὴν παρὰ νὰ παραδέχεται πεποίθησιν θλιβεράν.

Ἐλάττωσα λοιπόν τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν μου καὶ ἐθαυκαλιζόμεν με τὴν ἐλπίδα.

Ἡ στιγμή τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὑπῆρξε στιγμή ἣτις ἐγέννησε δι' ἐμὲ θλίψεις φοβεράς!

Ἐπῆλπισα λοιπόν καὶ ἐρρίφθην εἰς τὴν τύρην του κόσμου ζητῶν ἀνθρώπινον καρδίαν ἣτις νὰ πάλλῃ ὑπὲρ ἐμοῦ.

Τὸ στήθός μου ἦτο ἐξωγυκόμενον καὶ ἐζήτει ἀνακούφισιν.

Ὀλίγος καιρὸς παρῆλθε καὶ ἐντὸς κήπου τινος τῶν Πατισίων, ἐν μιᾷ τοῦ ὀκτωβρίου ἐσπέρα, ἐνφ' ἔδων ὁ ἥλιος ἐκρύβετο μεταξὺ νεφῶν, εἰς τὰ ὁποῖα εὐεῖδε τὸν γλυκὺν ἐκεῖνον τοῦ πυρὸς χρωματισμόν, ἀπήντησα νεάριδα τινα, εἰκοσιν ἕως εἰκοσι καὶ δύο ἑτῶν ἡλικίας. Ἐσχετίσθη μετ' αὐτῆς καὶ καίων ὄλος ἤρπαξα τὴν προσφερθεῖσάν μοι χεῖρά της.

Ἦτο δι' ἐμὲ θησαυρὸς!

Ἐκαλεῖτο Μαρία . . . ὦ! ὄχι, ἀς μὴν ὑπάρξῃ τὸ ὄνομά της ἐν τῷ τεύχει τούτῳ...

Ἐκτετε τὴν ἠγάπησιν, τὴν ἠγάπησιν ὅσον εἶναι δυνατόν ν' ἀγαπήσῃ καρδίαν ὀρφανὴν καὶ ἐλπίζουσα. Συνέδεσα μετ' αὐτῆς ἀγάπην, ἀγάπην ἀδελφικὴν· ἡ νύξ μόνον μᾶς ἐχώριζε καὶ πολλάκις κατηράσθη τὴν στιγμήν καθ' ἣν ὁ θεὸς διήρесе τὸν χρόνον εἰς νύκτας καὶ ἡμέρας. Τῇ ἐλάλου μετὰ καρδίας εἰλικρινούς, τῇ ἐλάλου ὡς ἀδελφός, διέχουσα τέλος τὴν καρδίαν μου ἐν τῇ καρδίᾳ της . . . πλὴν ἠπατήθη καὶ ἀπεχώρησα τῆς φιλίας της, καὶ τοῦ ἐρωτὸς της ἔχων ἐν τῇ ψυχῇ μου, παρὰ ποτε ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι οὔτε ὑπῆρξε, οὔτε ὑπάρχει, οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ψυχὴ ἀνθρώπινος ἣτις νὰ μὴ ἀγαπήσῃ καὶ νὰ με ὠνομάσῃ φίλον της.

Δὲν με ἠγάπησε, ἐνφ' ἐγὼ τὴν ἠγάπησα καὶ τὴν ἀγαπῶ εἰσέτι. Μάτην ἐζήτησα νὰ θερμάνω τὰ παγωμένα στήθη μου εἰς τὸ στήθος της . . . ἦτο ψυχρότερον καὶ αὐτῆς τοῦ μαρμάρου. Ἴσως νῦν οὔτε κἄν με ἐνθυμῆται, ἐνφ' ἐγὼ τρέφω εἰσέτι τὰς καλλιτέρας δι' αὐτὴν ἀναμνήσεις καὶ εὐγνωμονῶ πρὸς αὐτὴν καθότι ἐπὶ ἐπτὰ ὁλοκλήρους μῆνας

με ἔκαμε νὰ βαυκαλιζώμαι μὴ ἀναγεννηθείσας ἐν ἐμοί ἐλπίδας.

Νῦν, καρδίαν μου, μὴ ζητήσῃ πλέον φίλον. Παραδόσου εἰς σεαυτὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μονήρει σου τούτῳ βίῳ ἀγάπα τὴν φίλην ἣτις σὲ περιφρόνησε καὶ διπλασίασον τοῦς ὑπὲρ αὐτῆς παλμούς σου.

Νῦν δὲν σοὶ ἀπομένει ἄλλο τι εἰμὴ νὰ παραδοθῆς εἰς τὸ ἡμερολόγιόν σου. Μὴ ἄλλοτε παρασυχθῆς ὑπὸ ἐλπίδων πλάνων. Τὸ ἡμερολόγιόν σου εἶναι ὁ μόνος σου φίλος. Δὲν σοὶ τὸν συνιστῶ διότι καὶ ἄλλοτε τὸν ἐγνώρισας· ἀλλ' ἠπατήθη καὶ τὸν ἐγκατάλειψες· ἦτο φίλος τριῶν ἐτῶν καὶ ὁμως ἐλπὶς ἀπατηλὴ, ἐλπίς ματαία καὶ ἔκαμε νὰ τὸν ἀρνηθῆς.

II.

Ἐστω λοιπόν, ἀφοῦ ἐπέπρωτο μεταξὺ τῶσων ἐμφύχων λογικῶν ὄντων τοῦ κόσμου τούτου νὰ εὔρω ἀνακούφισιν διὰ τοῦ ἀψύχου χάρτου, ἀς γράψω. Ἀλλὰ τί; ἡμερολόγιον; . . . ὦ! θὰ ἦναι ἐλπεινὴ ἀπεικόνησις ἐλπεινῶν βίου! Νὰ περιγράψω τὸ παρελθόν; . . . Ἐστω ἴσως, γράφων καὶ ἀναγιγνώσκων ὀλίγον τι ὑστερον τὰ γράφοντα, θὰ μεταφέρωμαι εἰς ἐποχὰς ἄλλας αἵτινες γλυκεῖας μοὶ παρέχουσι ἀναμνήσεις.

Ἦτον ὁ Ὀκτώβριος τοῦ 1870 ὅτε κατὰ πρῶτον τὴν εἶδον ὀλίγον τι μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἐλβετίας ἐπιστροφὴν μου, ὅπου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου ὁ πατὴρ μου με ἀπέστειλεν ὅτε ἀνεχώρησε, κατὰ τὸ 1866, διὰ τὴν Κρήτην.

Ἐτύχῃς ἐκεῖνος! ἀπέθανε μαχόμενος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἰδιαίτερας του πατρίδος. Ἐτι δὲ εὐτυχέστερος διότι ἡ ψυχὴ του νῦν, μετὰ τῆς ψυχῆς τῆς μητρός μου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἀμέριμοι, ἀνευ θλίψεων, διατρέχουσι τὸν ὠραῖον αὐτὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος. Ἴσως ἐπαγγυηθῶσι καὶ ἐπ' ἐμοῦ τοῦ δυστυχέστερου τῶν πλάσματων . . . πλὴν ταχέως θὰ ἀπαλαχθῶσι τῆς φροντίδος ταύτης.

Τὸν 8θριον λοιπόν τοῦ 1870 τὴν εἶδον τὸ πρῶτον. Εἶχε τὴν κόμην μελανὴν ὡς ὁ ἔβεννος, τὰ μῆλα τοῦ προσώπου ὀλίγον ἐξογκωμένα καὶ φέροντα τὴν ἀβρὰν ἐκείνην ἐρυθρότητα ἣν φέρει ὁ κάλυξ τοῦ βόδου, τὴν ῥίνα μετρίαν καὶ κανονικοτάτην, τὸ στόμα μικρότατον καὶ περιεκοσμημένον ὑπὸ χειλέων ἐρυθροτέρων καὶ αὐτῶν τῶν κορραλίων τῆς Ἐρυθρᾶς. Ἦτο μᾶλλον ὑψηλὴ καὶ εἶχε τὸ βάδισμα εὐγενές· χαρωπὴ κατὰ τὴν συμπεριφορὰν, σὲ ἐμάγευεν ἡ ἀνεκδιήγητος λευκότης της καὶ σὲ ἤλεκτριζον οἱ δύο μέγιστοι μελανοὶ ὀφθαλμοὶ της, οἵτινες ἐπλεον ἐντὸς κρυσταλώδους ὑγροῦ, καὶ ἐφρουροῦντο ὑπὸ μακροτάτων μελανῶν βλεφαριδῶν.

Ἰδοὺ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γυναίκος ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἐπὶ τοσοῦτον ἠγάπησα καὶ δι' ἣν τοσαύτας ὑπέστην περιπετείας!

Μόλις τὴν εἶδον καὶ ἀμέσως ἡ καρδιά μου ἐακίρτησεν τὴν ἐγνωρίσα καὶ ἡ ἀπλὴ ἐκείνη γνωριμία, καθ' ἣν στιγμὴν χωριζόμενος ἀπ' αὐτῆς, κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἐσφιγγον τὴν χεῖρά της ἐντὸς τῶν χειρῶν μου, μετεβλήθη εἰς ἀγάπην, ἥτις ἐν τῷ ἅμα μετετρέπει εἰς ἔρωτα.

Τὴν νύκτα ἐκείνην διήλθον ἀύπνος, διότι ἡ καρδιά μου ἐσκίρτα ἐκ χαρᾶς καὶ ἔρωτος. Εὐτυχῆς νύξ! ἡ εὐτυχαστέρα τοῦ ἀθλίου μου βίου.

Βαυκαλιζόμενος ὑπὸ τῆς ἐλπίδος καὶ φοβερῶς καταδικάζων τὸν ἑαυτὸν μου διὰ τὴν ἐν τῇ παρελθόντι ἐγκατάλειψίν μου εἰς τὴν ἐλεεινοτέραν τῶν πεποιθήσεων, περὶ τὴν προῖαν ἀπεκοιμήθην, ἥσυχος ὡς ἐξαστῆς παῖς.

Ὁ ὕπνος ἐκεῖνος ἦτο ὁ γλυκίτερος ὕπνος ὃν ποτε ἐκοιμήθην.

III.

Τὴν ἐπαύριον τὴν ἐπανεἶδον. Μὲ ἔχαίρετ' ἦσε μετὰ συμπαθείας. Ἦτο τετραπλάσιος ὠραιότερα· τὸ δριμύ ψῆχος προσέδιδεν εἰς ὀλόκληρον τὸ πρόσωπόν της τὴν χαρίεσαν ἐκείνην ἔκφρασιν, ἣν μάτην αἱ γυναῖκες, διὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐκφυλισμάτων, προσπαθοῦσι νὰ ἀποκτήσωσιν.

— Φίλε μου, μοὶ εἶπε, ῥίπτουσα πρὸς τὰ ὀπίσω τὸν ἐκ τοῦ πύλου της πίπτοντα πρὸ τοῦ προσώπου της κυανοῦν πέπλον καὶ κρατοῦσα τὴν χεῖρά μου, ἡ οἰκογένεια μου, ὡς μοὶ εἶπεν, χθὲς τὸ ἐσπέρας ὁ πατήρ μου, γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν ἰδικήν σας· ἀδελφικὴ φιλία συνέδεσε αὐτὰς ἐπὶ τριάκοντα ὀλόκληρα ἔτη.

Τοὺς λόγους τούτους, ἀντὶ τῶν ὁποίων ἐδίδον καὶ αὐτὴν τὴν ζώήν μου, ἀκούων ἔπασχον γλυκιάτην τινα νόσον, ἀνεξίγητον ὄλως εἰς ἐμέ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἡ καρδιά μου ἐν σιγῇ ἐπαλλεν, ἐνώ ἰσχυρὰ συγκινήσεις κατεῖχεν αὐτήν.

Πολλάκις, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἡ ἐξομολόγησις ἦλθεν εἰς τὰ χεῖλή μου· ὀλίγον ἔλειψε νὰ ῥιθῶ ἐπὶ τῶν γονάτων πρὸ αὐτῆς καὶ νὰ τῇ εἶπω τείνων χεῖρας ἱκέτιδας:

— Μαρία, σὲ ἀγαπῶ! Μαρία ἄνευ σοῦ εἶμαι δυστυχής.

Ἄλλὰ φεῦ! δὲν ἐτόλμησα νὰ τῇ ἐκμυστηρευθῶ τὸν ἔρωτά μου. Ἐφοβούμην μὴ εἰς τὴν ἀγνὴν ἐκείνην ἐξομολόγησι ἀποκριθῇ δι' εἰρωνικοῦ γέλωτος... καὶ τότε τὸ πᾶν ἀπώλετο δι' ἐμέ. Ἄρκει ὅτι καὶ τοὶ ποροδοθεῖς εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἐλπίδος εἰσέτι δὲν ἤλιζον· ἡ ἀπελπισία ἄς μὴ σβέση καὶ τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ μου νεωστὶ γεννήθην αἴσθημα!

Παρήθε καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη καὶ ἔχωρῖσθην αὐτῆς· ἀποχαιρετῶσα μοὶ μὴ εἶπεν— Ἐλπίζω, φίλε μου, ὅτι θὰ μάς ἐπισκεσθῆτε· ὁ πατήρ μου πολὺ ἐπιθυμεῖ νὰ σας ἴδῃ. Καὶ μετ' ὀλίγον διερχομένη πρὸ ἐμοῦ προσέθηκε διὰ χαμηλῆς φωνῆς. — Λοιπὸν νὰ σας περιμένωμεν αὐριον;

Ἐπέκλινα εἰς σημεῖον συγκαταθέσεως· δὲν ἠδυνάμην νὰ ὀμιλήσω καθότι οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας μου μοὶ ἀπέπνιγον τὴν φωνήν.

Μετ' ὀλίγον ὁ ἥλιος τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἔδυε καὶ μετ' αὐτοῦ τελείως ἐσβένετο ἐν ἐμοὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἀπελπισίας. (Ἀκολουθεῖ)

ΜΕΛΕΤΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΤΩΝ ΛΑΒΑΝΩΝ.

(Συνέχεια· ἴδε φυλλ. 2)

οὔ-σεγκητόφτε (1) ἔμερου γιτ. 2. ἄρτε μπερετρία ἰότε· οὐθέφτε οὐρδερία γίτε (2), σι ντε καῖελ, ἐδὲ μπι δε· 3. βούκενε τένε τε-δίτεσε· ε να σοτ. (3) 4. ἐλέ να

νγ μετὰ τῶν α, ε, ο, ου προφέρεται ὑγρῶς ὡς τὸ ν μετὰ τῶν ι, η, υ καὶ τῶν ὁμοφθόγγων ἢ ὡς τὰ νιά, νιέ, νιό, νιού.

ν μετὰ τοῦ ι, η, υ καὶ τῶν ὁμοφθόγγων προφέρεται τραχύτερον τοῦ νι, γη κλπ. ἀκριβῶς δὲ ὡς τὸ ν μετὰ τῶν α, ο, ου.

ῶ προφέρεται τραχύτερον τοῦ ἐλλ. ρ. σς προφέρεται ὡς τὸ γαλλ. ch ἢ τὸ γερμαν. sch ἢ τὸ ἀγγλικὸν sh.

τς προφέρεται τραχύτερον τοῦ ἑλληνικοῦ τσ ἢ τς.

(1) οὔ-σεγκητόφτε = ἀγιασθεῖν, ἀγιασθήτω, sancte colatur· κλῆζόφτε ἰ-σεγκητούαρ = εἶν, ἔστω ἡγιασμένον, παρὰ τὸ sancio, sancito, σεγκητόνγ.

(2) οὐρδερία ἰότε = οὐρδερν γιτ, ordo tuus, γαλ. ton ordre, ἡ ἐντολή σου, ἡ διαταγή σου, παρὰ τὸ λατ. ordo (ordin-is) οὐρδερ, ordino οὐρδερόνγ. Κατὰ λέξιν δὲ, τὸ θέλημά σου = δαστία ἰότε, δασουρία γίτε (voluntas tua, γαλλ. ta volonté, γερμ. dein Wille), παρὰ τὸ δοῦα λάω (λῶ), θέλω.

(3) τε-δίτεσε, τῆς ἡμέρας· ταύτην τὴν ἐρμηνείαν προετίμησα δις ἐν τῇ ὑπ' ἐμοῦ ὑδραϊκῇ μεταφράσει. Ἄλλως, σα να ἀρῶν περ νje δίτε, ὅσοις ἡμῖν ἀρκεῖ ἐπὶ μίαν ἡμέραν· τσε δίτε με δίτε να ἀρῶν, ὅς ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἡμῖν ἐξαρκεῖ, de die in diem sufficientem· diurnum, ἐφημέριον, ἐφήμερον, ἐπιούσιον. Ἄλλως, τε-γκαδίτσιμενε = τὸν ἐφημερινὸν, καθημερινὸν, καθημέριον, λατ. quotidianum, γαλλ. quotidien, γερμ. taegliches, ἐπιούσιον. Ἄλλως, τσε να δούητε περ τε ρῶζμε, οὐ χρίζομεν ἵνα ζήσωμεν,

νδεττίρατε τόνα, οὐντρε σι ἐδὲ νέβε λέμε τε-νδεττίρμιβετ ντε νε· (1) 5. ἐ μως να σεφς ντε γγιοκεσί, πο σεπετό να κα ἰ-λύγου (2). Ψε γίτσα ἴστε μπερετρία ἐδὲ φουκία

οὐ δεόμεθα εἰς τὸ ζῆν. Ταύτην τὴν ἐρμηνείαν προέκρινον ἐν τῇ τοσικῇ μεταφράσει. Ἄλλως, τσε να μπαν, ὅς ἡμᾶς συντηρεῖ, τὸν διατηροῦντα ἡμᾶς, quo sustentamur, ὅθεν ἡ ἰταλικὴ μεταφρασίς per sustentamento. Ὅ δὲ λατῖνος μεταφραστής ἐνταῦθα μὲν εἶπε supersubstantialem, ἐπιούσιον, τὸν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ὑπάρξει ἡμῶν αὐτάρκη, ἐν δὲ τῷ κατὰ Λουκᾶν quotidianum μετέφρασε. Τὴν δὲ φράσιν αὐτὴ καθ' ἡμέραν» ὁ μὲν λατῖνος καὶ ὁ ἴταλὸς μετέφρασαν hodie, oggi = σήμερον, ὁ δὲ γερμανὸς immerdar = πάντοτε, ὁ δὲ γάλλος ἀκριβέστερον chaque jour, πρὸς ὃ συμφωνεῖ τὸ ἀλβ. γκα δίτε = καθ' ἡμέραν. Παρῆκται δὲ τὸ ἀλβ. δίτε = ἡμέρα, προσλήψει τῆς καταλήξεως τε (δί-τε), παρὰ τὸ δια (κατὰ Κρήτας) ἡ-ἡμέρα, ὅθεν τὰ ἐν-διος, εὔ-διος καὶ τὸ λατινικὸν dies.

(1) νδεττίρε-α = ὀφειλήμα, ὀφειλή· καμ νδεττίρε (ἔχω χρέος) ἢ jaμ ἰ-νδεττίρτουρε (εἶμαι χρωμένος) = χρωστῶ, ὀφειλῶ· νδεττίρ = χρωώνω, νδεττίρεμ = χρωόμεμαι· ἰ-νδεττίρμ-υ = χρωώτης, ὀφειλέτης· ἐ-νδεττίρμ-ε-α = ἡ χρωστοῦσα, ὀφειλέτις. Κατὰ λέξιν, τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, debitoribus nostris = τε νδεττίρμιβετ τένε = ἀτύρτασε jάνε τε-νδεττίρτουρε ντε νέβε, ἐκείνοις, οἵτινες εἰσιν ὀφειλέταις εἰς ἡμᾶς. Ὅθεν τε-νδεττίρμιβετ ντέ νέ, τοῖς ὀφειλέταις εἰς ἡμᾶς, τοῖς πταίουσιν εἰς ἡμᾶς. Παρῆκται δὲ τὸ ἀλβ. νδεττίρε-α (ν-δεττίρε) παρὰ τὸ λατ. debitum, ὅθεν καὶ τὸ ἰταλ. detta καὶ τὰ γαλλ. dette, endetter, s'endetter, τὸ δὲ προτεταγμένον γ ἐστὶν ἡ τῶν Ἑλληνῶν ἐν πρόθεσις, ἡ κρωτηριασμένη παρ' Ἀλβανοῖς.

(2) μως να σεφς ντε γγιοκεσί = μως να λέρς τε βίμε ντε τε-γγάρε, μως να λέρς τε γγῆτεμι κα ἰ-λύγου, μὴ ἐάσης ἡμᾶς πεσεῖν εἰς πειρασμόν, μὴ ἀφήσης ἡμᾶς πειραθῆναι ὑπὸ τοῦ πονηροῦ· γγᾶς = πειράζω, γγῆτεμ = πειράζομαι, γγιοκες-υ = πειραστής, ὁ πειράζων· γγιοκεσί-α = πείραξ

ἔδὲ λεβδίμυ περ γῦθε μόνε (1) βερτέτ.

Λατινιστί.

1. Pater noster, qui es in coelis sanctificetur nomen tuum. 2. adveniat regnum tuum. fiat voluntas tua, sicut in coelo, et in terra. 3. panem nostrum supersubstantialem (2) da nobis hodie. 4. et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. 5. et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos a malo (3). quia tuum est regnum et potentia et gloria in saecula. amen.

Τσακιστί (4).

1. Jattu ñve κε γε μπε κοίελ, κχόφτε σεντερούαρε *μερου ἴτ. 2. ἀρτε μπρετερία γότε· οὐ-βέρτε οὐρδερυ ἴτ. σι κούντρε βένετε ντε κοίελ, ἀστού, ἔδὲ μπε δε. 3. ἔπ να νάβερ βούκεν· ἔ-σόρμε, κε νά δούητε περ τε ῥώμυε. 4. ἔδὲ νδελζέ να φάγετε

σις, πειρασμός. κα ἰ-λόγου=ἀπό τοῦ πονηροῦ (δαίμονος), a malo (spiritu): κα ἰ-λόγα = ἀπό τοῦ πονηροῦ (πράγματος).

(1) λεβδίμυ (παρὰ τὸ laus, laudis) = δόξα, λέξις ἀπανία παρ' ἡμῖν. Τὸ δὲ «εἰς τοὺς αἰῶνας», in saecula, μετέφρασα κατὰ τὸ γαλλ. à jamais, εἰσαι, πάντοτε, διὰ τοῦ περ γῦθε μόνε (ἀντὶ μόντε), εἰς πᾶν ἔτος, εἰς τὸ διηνεκές, in perpetuum, εἰσαι, πάντοτε· παρὰ τὸ μόντ = βεῖτ, ἔτος. Ἐκ τούτου καὶ ἡ κοινὴ εὐχὴ μόντε σρούμε, χρόνους πολλούς, χρόνια πολλά, ἀντὶ περ μόντε σρούμε = περ βεῖτερα σρούμε, εἰς ἔτη πολλά.

(2) supersubstantialem λέξις πλασθεῖσα κατὰ τὸ ἐπιούσιον· οὐσία γὰρ ἡ substantia.

(3) Τὰ ἐντεῦθεν μέχρι τέλους ἠλλείπουσι παρὰ τῆ Vulgata: διότι κατ' αὐτὴν haec verba huc adjecta sunt ex liturgiis, quum a nullis Patribus, excepto Chrysostomo, laudentur, αὐται δηλ. αἱ λέξεις προστεθειμέναι εἰσιν ἐνταῦθα ἐκ τῶν λειτουργιῶν, ὡς ὑπ' οὐδενὸς τῶν Πατέρων ἀναφερόμεναι, πλὴν τοῦ Χρυσοστόμου.

(4) Ἐκ τοῦ Ξυλάνδρου σελ. 84.

τόνα, σι κούντρε νδελζέμε ἔδὲ να ἀτὰ κε φελζέμε ντε νέβετ. 5. ἔδὲ μως να λεσοδίζ νέβετ ντε νδονζέ πειρασμό, πρ σσπετό να νάβερ γκα ἰ-λόγου, σέ γότιζα *εσσε μπρετερία ἔδὲ φουκία ἔδὲ λεβδίμυ ντε γαῖτε τεπασώσουρε. βερτέτ.

Αἰολιστί (1).

1. Ἄττας νφς, ἕς δὲ ἐσοί, ἴνα νεουοίσι, δᾶ σσφθῆτω (ὄν)υμα τφεόν. 2. δᾶ προῖτω κάρτφος τφεόν· δᾶ φούτω βόλλα τφεᾶ, ὅκως ἴνα νεουοίσι ἢ ἴνα χαμπλᾶ. 3. ηλεῦν νῶν ἐνούσιον δό(σ)θι νῶν δίη-σίη. 4. ἡ ἀ(πο)σταυε νῶν τέλχη νφία, ὅκως ἡ(ή)μεις ἀ(πο)σταύομεν τελεστικῶν νῶν. 5. ἡ νῆ βιβάδης νῶν φέν πε(ε)τώσει, ὦν ἕξθαυε νῶν ἀπ' λουγάφοιγο. ὅκως τφεόν ἐστὶ κάρτφος, ἡ(ή) σίνα, ἡ κλεῦα φῶς φαίγει· ἀμήν.

Β'. Κατὰ Λουκᾶν ἐν κεφ. ια', 2.

Ἑλληνιστί.

1. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλέθτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. 2. τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν. 3. καὶ ἄφεσ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Υφραῖστί.

1. Τάττα γίνε τσσε γε ντε κούεζζε, οὐ-σεγκχετόφτε ἔμερυ γιτ. ἄρθε μπρετερία γότε· οὐ βέρτε οὐρδερία γότε, οὐντρε σι μπι κοίελ, ἔδὲ μπι δε. 2. βούκενε τένε τε δίτεσε γίπ να γκα δίτε· ἔ λέ να μπεκχάτετε τάνε, ψε ἔδὲ νέβε λέμε τε τσε-λυτ-δὸ τε νδελζέτρουρ ντε νε· ἔ μως να σέβεσε ντε γγχοκεσί, πο σσπετό να κα ἰ-λόγου.

(1) Ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Οἰκονόμου περὶ τῆς ἀλαβωνορωσικῆς διαλέκτου τόμ. γ', σελ. 441.

Λατινιστί.

1. Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum. adveniat regnum tuum. fiat voluntas tua, sicut in coelo, et in terra. 2. panem nostrum quotidianum da nobis hodie. 3. et dimitte nobis peccata nostra, siquidem (1) et ipsi dimittimus omni debenti nobis. et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.

§ 72. Ἀνάλυσις τῶν ἐν ταῖς τριοῖ προηγουμέναις ἀλβανικαῖς μεταφράσεσιν ἀπαντωμένων λέξεων καὶ κατὰ τάξιν αὐτῶν κατὰ τὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἑτυμολογικῶς ἀνήκουσιν.

α. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνήκουσιν αἱ ἐξῆς.

1) Τάττα — γίνε — γε — ντε — κοί-εζζε — ἔμερυ — γιτ — ἄρθε — μπρετερία — γότε — γίτε — οὐ-βέρτε — κοίελ — ἔδὲ — μπι — δε — βούκενε — τένε — ντε — να — σοτ — ἔ — λε — τόνα — νέβε — λέμε — ντε — μως — σεφς — γγχοκεσί — κα — ἰ — λόγου — ψε — γίτσα — ἴστε — φουκία — περ — μόνε.

2) γέττυ — ἴνε — μπε — κίελ — κχόφτε — *μερου — ἴτ — βένετε — ἀστού — νάβερ — ἔ — σόρμε — δούηετε — τε — ῥώμυε — ἀτὰ — νέβετ — λεσοδίζ — νδονζέ — γκα — σε — γότιζα — *εσσε — σώσουρε.

3) ἄρθε — τάνε — νε — δὸ — σέ-θεσε.

β. Εἰς τὴν λατινικὴν.

1) τσσε — οὐ — σεγκχετόφτε — οὐρδερία — σι — δίτεσε — νδελζέτε — νδελζέτρουρ — οὐντρε — πο — σσπετό — λεβδίμυ — γῦθε — βερτέτ.

2) κε — σεντερούαρε — οὐρδερυ — κούντρε — νδελζέ — νδελζέμε — γαῖτε.

3) δίτε — μπεκχάτετε.

(1) Ἐνταῦθα τὸ τοῦ Ἐδαγγελιστοῦ Λουκά «καὶ γὰρ» ἢ Vulgata μεταφράζει asi-quidem», δηλ. εἴπερ, εἴγε.

γ. Εἰς τὴν γερμανικὴν.

*ο — ἔπ — φάγετε — φελζέμε — γιπ.

δ. Εἰς τὴν κελτικὴν.

πα — τσελύτ.

§ 73. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ἀρα ταύτης καὶ τῆς κατὰ τὴν τῆς γλῶσσης ἑτυμολογικὴν συγγένειαν κατατάξεως τῶν ἀλβανικῶν λέξεων τοῦ ληφθέντος παραδείγματος βλέπει πᾶς τις πρᾶγματι ὅτι ἀδύνατον ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὁμοιότητα (!!!) ἔχει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ὡς ὁ Φαλμεραύρος ἐγνώματευσεν, ἀλλὰ τὸναντίον ἀναμφάβεται νὰ κατατάξῃ αὐτὴν εἰς τὸν ἑλληνολατινικὸν κλάδον καὶ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τῆς ἀλβανικῆς γλῶσσης τὸ πλεῖστον μέρος ἐστὶν ἑλληνικόν, ποῦ δὲ καὶ τὸ λατινικόν, σμικρὸν δὲ τι μέρος τὸ γερμανικόν καὶ ἐλάχιστον τὸ κελτικόν. Ὁ δὲ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ ληφθὲν ἐνταῦθα παράδειγμα τῆς κυριακῆς προσευχῆς ὡς μικρὸν, προσλαβέτω εἰς ἐπικουρίαν ἀπάσας τὰς ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς μελέτης ταύτης λέξεις, καὶ κατατάξας αὐτὰς κατὰ τὴν ἑτυμολογικὴν αὐτῶν συγγένειαν, πεισθῆτω εὐρίσκων καὶ ἐν ὅλῳ τῷ Δελζιλογίῳ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἐπικρατοῦσαν.

§ 74. Ἄρα ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα οὐκ ἐστὶ βάρβαρος ὡς ὁ Φαλμεραύρος ἀποφαινεται· διότι βάρβαρόν ἐστὶν, ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει, πᾶν ὅ,τι αὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν. Τὸ δὲ ἑλλυρικὸν στέλεχος τὸ κατὰ Φαλμεραύρον βάρβαρον καὶ μὴ ἑλληνικόν, εἰς ὃ ὡς κλάδος ἀνήκει ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα, οὐδαμῶς ἐπιφαίνεται· ὥστε δυοῖν θάτερον, ἢ ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα οὐδόλως ἀνήκει εἰς τὸ ἑλλυρικὸν ἢ τὸ ἑλλυρικὸν ἀνήκει ὡς κλάδος εἰς τὸ ἑλληνολατινικὸν στέλεχος. Ἐάν δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναλυθῶσι καὶ αἱ παρατεθεισαὶ δύο λατινικαὶ μεταφράσεις τῆς κυριακῆς προσευχῆς, ἐξαιρουμένων τῶν λέξεων ἀπάσων τῶν ὑπὸ τοῦ Ρόσσίου (1)

(1) Italiker und Graeken. Lateinisch ist Griechisch. Ὑπὸ Ludwig Ross. Ἐν Ἄλλῃ 1859. Ἐκδ. β'.

καὶ Κουρτίου (1) καὶ εἴ τινας ἄλλους, ὅπως δὴποτε, ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐτυμολογηθεῖσάν, ὑπολείπονται ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ἄγνωστοι λέξεις πολλαί. Καίτοι οὐδεμία ὑπάρχει σύγκρισις τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης, μόλις ἤδη ἀρχομένης φιλολογικῶς ἐξετάζεσθαι, πρὸς τὴν λατινικὴν, γλώσσαν ἀρχαίαν, φιλολογικὴν, τὰ δευτερεῖα τῆς ἑλληνικῆς φέρουσαν καὶ φιλολογικώτατα παντοιοτρόπως μέχρι τοῦδε ἐρευνηθεῖσαν. Ἴδου αἱ λατινικαὶ λέξεις, ὧν ἡ ἐτυμολογία ἀγνωστὰ· *facio* (*sanctificetur*) — *ad* (*ad veniat*) — *fio* (*fiat*) — *sic* (*sic-ut*) — *de* (*debita, de-habeo*) — *sed* — *pecco* (*peccata*) — *quidem* (*si quidem*) — *omnis* (*omni*).

ΒΟΠΠΙΟΣ.

§ 75. Εὐστοχώτερον δὲ πάντων τῶν προσηρημένων ἄλλογενῶν σοφῶν ὁ Βόππιος (Bopp) εἰσέδυσεν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ διέγνω τὴν φύσιν τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης. Ἄλλὰ παρὶδὼν πολλαχοῦ ἢ μὴ παρατηρήσας ὅτι πασῶν σχεδὸν τῶν ἄλβανικῶν λέξεων ὅσαι ἀνευρίσκονται συγγενεῖς πρὸς τὰς σανσκριτικάς, διεσώθησαν συγχρόνως αἱ ὁμόριζοι καὶ συγγενεῖς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἢ τῇ λατινικῇ, πρὸς δὲ τὰς ὁμορίζους ταύτας ἑλληνικὰς ἢ λατινικὰς ὅτι αἱ ἄλβανικαὶ λέξεις ἔχουσι πολὺ πλησιεστέραν συγγένειαν κατὰ τε τὰς ρίζας καὶ τὰς καταλήξεις ἢ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους σανσκριτικάς, ἐμεγάλυνε παρ' ἄξιαν τὴν μετὰ τῆς σανσκριτικῆς γλώσσης συγγένειαν τῆς ἄλβανικῆς, εἰπὼν ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ (Περὶ τῆς συγγενείας τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης) *Ueber das Albanesische in seinen verwandtschaftlichen Beziehungen. Von Franz Bopp. Berlin, 1855*), ὅτι αὐτὸ ἐτυμον τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης κατὰ τὸ πλεῖστον εὐκολώτερον καὶ ἀναγκασιώτερον εὕρισκεται διὰ τῆς σανσκριτικῆς ἢ διὰ τῆς ἑλληνικῆς (2), δέον εἰπεῖν τὸ ἀνάπαλιν. Ἄ

(1) Grundzüge der Griechischen Etymologie von Georg Curtius. Ἐν Λειψία 1869. Ἐκδ. γ'.
 (2) Βόππιος ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος τούτου.

ποδεδειγμένως ὁμως κατέταξε καὶ σαφῶς τὴν ἄλβανικὴν γλώσσαν εἰς τὸ ἰνδευρωπαϊκὸν στέλεχος τῶν γλωσσῶν, καὶ μάλιστα οὐχὶ ὡς παραγομένην, ἀλλ' ὡς ὁμοταγή.

§ 76. Ἀλλὰ προσηριῶν ὅτι αἱ ἄλβανικὴ γλώσσα κατὰ τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτῆς πρὸς οὐδεμίαν τῶν ἄλλων τῆς σανσκριτικῆς ἀδελφῶν γλωσσῶν τοῦ ἡμετέρου μέρους τῆς γῆς (δηλ. τῆς Εὐρώπης) εὐρίσκεται ἐν στενῇ σχέσει, ἢτοι ἀρνηθεῖς καὶ μὴ ἀναζητήσας μὴδὲ ἀποφανθεῖς εἰς τίνα κλάδον τοῦ στελέχους τούτου ἀνήκει ἡ ἄλβανικὴ γλώσσα, ὠφέλησε πολὺ ὀλιγώτερον ἢ ὅσον ἐδύνατο ὁ ἔξοχος τῶν περὶ τὴν συγκριτικὴν τῶν γλωσσῶν ἐπιστήμην φιλόλογος, καὶ χώραν ἐδωκεν εἰς ἀτόπους εἰκασίας. Διότι γενικῶς οὕτω καὶ ἀορίστως καὶ Εὐλάνδρος καὶ Ἄνας καὶ Φαλμεραύερος ὁμοδοξοῦσιν, ὧν ὁ μὲν ὑπέδειξε τὴν δόξαν ταύτην, ὁ δὲ ἐκράτυεν, ὁ δὲ ἀπεδέξατο (1).

ΚΑΜΑΡΔΑΣ.

§ 77. Γνώμην δὲ περὶ τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης δὲν διετύπωσεν ὁ ἄλβανὸς συγγραφεὺς οὗτος ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀξιολογητάτου αὐτοῦ συγγράμματος, ὅπερ ἐπιγράφεται «Δοκίμιον συγκριτικῆς γραμματολογίας τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης, ὑπὸ Δημητρίου Καμαρδά ἐν Λιβόρνῳ 1864». (*Saggio di Grammatologia comparata sulla lingua albanese, per Demetrio Camarda. Livorno, 1864.*) Διότι ἐγραψεν, ὡς λέγει, (2) οὐχὶ χάριν τῶν καθηγητῶν, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἑραστῶν (*dilettanti*) τῆς φιλολογίας, ἐν οἷς μετριοφρόνως ἑαυτὸν κατατάσσει, πρὸς δὲ καὶ χάριν τῶν πολλῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ Ἀλβανῶν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐν τέλει δὲ (3) γνωμοδοτεῖ ὅτι ἡ ἄλβανικὴ γλώσσα ἀνήκει βεβαίως εἰς τὸ κοινὸν στέλεχος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, καὶ ἔχει διὰ τε τὸ τυπικὸν καὶ τὸ λεξιλογικὸν μέρος πλησιεστέραν συγγέ-

(1) Φαλμερ. μέρος Α', σελ. 24.
 (2) Ἐν σελ. 6 τοῦ μνημονευθέντος πονήματος.
 (3) Σελ. 333 καὶ 334.

νειαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἢ πρὸς τὴν λατινικὴν.

§ 78. Ἀλλὰ τὸ κράτιστον μέρος τοῦ συγγράμματος τούτου ἀποτελοῦσιν οὐχὶ αἱ γνώμαι τοῦ συγγραφέως, αἵτινες ἐν παρόδῳ λέγονται καὶ ποικίλως, ἀλλ' ἡ τοῦ τυπικοῦ τῆς γλώσσης ἀφθονος ὕλη, ἣν ὡς πλείστην συνήγαγεν ἐξ ἅπασάν τῶν τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης διαλέκτων, καὶ ἐπιμελῶς παρέβαλε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὰς διαλέκτους αὐτῆς κατὰ τε τοὺς γραμματικούς τύπους καὶ τὰς ρίζας τῶν λέξεων. Τοῦτο δὲ καὶ παρατηρήσεις πολλαχοῦ εὐστοχοὶ καὶ ἐτυμολογίαί πολλακίς ἐπιτυχεῖς καθιστῶσι τὸ πόνημα τοῦτο ἀπαραίτητον βοήθημα παντὶ τῷ περὶ τὴν ἄλβανικὴν γλώσσαν ἀσχολουμένῳ. Κατέλεξε δὲ ἐπιμελῶς καὶ πάντας τοὺς περὶ τῆς ἄλβανικῆς γλώσσης γράψαντας καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν, καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλβανούς συγγραφείς, ἐν οἷς περὶ τὴν ἐτυμολογίαν ἄλβανικῶν λέξεων μᾶλλον ἡσχολήθησαν Δόρσας, (1) Ἀσκολίς (2) Κρίσπης (3) καὶ ἄλλοι. Πάντας δὲ τούτους καὶ κατὰ τὴν εὐστοχον ἐτυμολογίαν ὑπερέβαλεν ὁ Καμαρδάς ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ· ἐξέδωκε δὲ καὶ δευτέρον τόμον, ὃν καλεῖ *Παράρτημα* (*Appendice al saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese, per Demetrio Camarda. Prato, 1866.*) περιέχει δὲ περὶ τοῦ συγγράμματος ἄλβανικὰ, μεταγλωττισθέντα εἰς τὸ ἰταλικὸν ὑπ' αὐτοῦ καὶ σχολιασθέντα, καὶ πίνακα γενικῶν τῶν ἐν τε τῷ πρώτῳ καὶ τῷ δευτέρῳ τόμῳ περιεχομένων ἄλβανικῶν λέξεων.

ΔΟΖΩΝ.

§ 79. Ὑστατος δὲ πάντων ἐγραψε περὶ τῆς σκιπικῆς ἢ ἄλβανικῆς γλώσσης ὁ Ἀβρουστός Δοζῶν, πρόξενος τῆς Γαλλίας, τὸ πρὸ ὀλίγων μηνῶν δημοσιευθὲν ἀξιόλογον

(1) Vincenzo Dorsa Studi Etimologici della lingua Albanese. Cosenza, 1862.
 (2) G. I. Ascoli Studi Critici. Milano, 1861.
 (3) M. Crispi Memoria sulla lingua Albanese. Palermo, 1836.

σύγγραμμα. Manuel de la langue chkipre ou albanaise — chrestomathie — grammair — vocabulaire — par Auguste Dozon consul de France. Paris, 1878, εἰς 8ον σελ. 452. Περιέχει δὲ τρία μέρη, χριστομάθειαν, γραμματικὴν καὶ λεξιλόγιον. Καὶ ἡ μὲν χριστομάθεια περιλαμβάνει μύθους, ἄσματα καὶ συμπλήρωμά τι, ἡ δὲ γραμματικὴ τὸ τεχνολογικόν, εἶδος τι συντακτικοῦ καὶ μικρὸν παράρτημα περὶ τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῆς γκεγκικῆς διαλέκτου, τὸ δὲ λεξιλόγιον περιέχει πάσας τὰς ἐν τοῖς δύο πρώτοις μέρεσι λέξεις, ἐρμηνευομένας εἰς τὸ γαλλικόν. Συνέλεξε δὲ τὴν ὕλην, χρησιμοποιοῦν τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἐν Ἡερίῳ διατριβῇ, καὶ συνέταξε τὸ βιβλίον τοῦτο, πρώτιστον σκοπὸν προθέμενος νὰ παράσχη τοῖς ἐθνογράφοις καὶ φιλόλογοις, καὶ ἰδίᾳ τοῖς ἄλβανισταῖς, κείμενα καθαροῦ ἄλβανικοῦ λόγου πρὸς λύσιν τοῦ ἄλβανικοῦ προβλήματος.

§ 80. Ἄλλ' ἡ ἄλβανικὴ γλώσσα ἢ τοὺς Ἀλβανούς διακρίνουσα ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν, ἀντὶ τοῦ παρασχεῖν, ὡς ὤφειλε, τὴν κλεῖδα τῆς καταγωγῆς καὶ ἀποκαλύψαι πόθεν οὗτοι κατάγονται, ἐμφανίζει ἀλλόκοτον μίγμα ποικίλων λέξεων ὡς τι μωσαϊκόν, ὁμοιοφροσῶν πανταχοῦ πρὸς δεδανεισμένας, ἐξ ὧν οὐδὲν ἄλλο ὑποφαίνεται κατὰ πρότερον εἰμὴ ἕτερον αἰνίγμα παράδοξον καὶ ἀκατάληπτον. Ὡστε ἀνευ φιλολογίας, ἀνευ τέχνης, σχεδὸν ἀνευ ἱστορίας ὁ ἄλβανικὸς ἢ σκυπετάρης λαὸς προκαλεῖ τὴν προσοχὴν ἡμῶν μόνον διὰ τῆς ἀσαφούς καὶ ἀδήλου καταγωγῆς αὐτοῦ. Ζῶν δὲ μεμονωμένος καὶ οὐ πᾶν πολυάριθμος ὧν δύναται παραβληθῆναι πρὸς νῆσον, ἣν ἠφαίστεια δυνάμεις ἀνύψωσαν ἐκ τοῦ μέσου τῆς θαλάσσης ἐν ἀγνώστῳ ἐποχῇ, τὴν δὲ βάσιν ἀφήρεσαν ἔπειτα τὰ ὕδατα ἢ ἐθρυσμάτισαν κατὰ μικρὸν αἱ ἐξερευνηθεῖσαι τῶν γεωλόγων, σπευδόντων εἰς τὸ σπουδάσαι τὴν κατασκευὴν αὐτῆς.

§ 81. Συλλέγων δὲ τοὺς μύθους, τὰ ἄσματα, τὰς παροιμίας, ὅπερ ἦν τῷ ὄντι πᾶν ὅτι κατ' ἀρχὰς προστίθετο, οὐδὲ ὁλως ἐσκέφθη ὅτι, ἵνα γράψῃ τις ὀρθῶς ὀλίγας λέξεις οἷας δὴποτε γλώσσης, ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ἀκριβῶς καὶ ἐντελῶς τὴν γραμματικὴν τῆς γλώσσης ἐκείνης. Ὅθεν εὐρέθη

ἤναγκασμένοι νὰ σπουδάσῃ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ περὶ μηδαμῶς τοῦτο σκοπῶν, καὶ νὰ συντάξῃ καὶ γραμματικὴν συγγράμματα πρὸς τὴν συναρμολόγησιν τῶν κειμένων τῆς χρηστομαθείας· συνεπλήρωσε δὲ ἀμφότερα γράμματα καὶ λεξιλόγιον, περιλαμβάνον πάσας τὰς ἐν αὐτοῖς περιεχομένας λέξεις καὶ ὅσας ἄλλας ἄλλοθεν ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ· Συνέταξε δὲ τὸ τριμερὲς τοῦτο πόνημα, ἵνα δώσῃ εἰς πάντα περὶ τὸν γινώσκον ἱκανὴν, ἂν μὴ πλήρη, τοῦ πνεύματος τῆς Σκιπτικῆς ἢ Ἀλβανικῆς γλώσσας· ὁ δὲ σκοπὸς οὗτος παρεθάρρυνε τὸν συγγραφέα εἰς τὸ μακρὸν τοῦτο καὶ συχνάκις ἐπίπουν ἔργον.

§ 82. Ἐπρομηθεύθη δὲ καὶ τοὺς μύθους καὶ τὰ ἄξια καὶ τὰς παραμορφώσεις διὰ τῶν ἁλβανῶν νέων χριστιανῶν, μαθητῶν τοῦ ἐν Ἰωαννίνω γυμνασίου, οὓς ἐκ διαδοχῆς ἔλαβεν διδασκάλους καὶ ὧν καθ' ὑπαγόρευσιν ἔγραψεν. Καὶ τούτων οἱ μὲν τρεῖς ἐπανελάμβανον πρὸς αὐτὸν ὅτι ἐμάθανον ἐν ταῖς οἰκογενεαῖς αὐτῶν, ὁ δὲ τέταρτος ἐπορεύετο τὸ ἐσπέρας εἰς πανδοχεῖον, ὅπου πολλοὶ ὁδοιποροὶ καὶ διαβάται ἐκ τῆς πατριδος αὐτοῦ ἐσύχναζον καὶ ἐκεὶ προκαλεῖται διηγήσεις, ἃς τῇ ἐπαύριον ἐπανάλαβε πρὸς τὸν συγγραφέα. Ὁ δὲ συγγραφεὺς ἔγραψεν ἁσκήτων ἀείποτε διηγητικὴν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν λέξεων καὶ τῆς συντάξεως καὶ ἐπ' αὐτῆς εἰ τῆς συνθέσεως· οἱ δὲ μαθηταὶ γινώσκοντες ὅπως καλῶς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τεχνολογικῶς καὶ συντακτικῶς ἠδυνήθησαν διὰ ταύτης νὰ παράσχωσι τῶν συγγραφεῖ τὰς ἀναγκασιότατας πρακτικὰς ἐξηγήσεις. Διότι σχεδὸν οὐδεὶς τῶν Ἀλβανῶν ἐσκέπητο ἐπὶ τῆς γλώσσας ἢ νὰ λαλεῖ, οὐδὲ γνωρίζει νὰ γράφῃ αὐτὴν, οὐδὲ δυνατὸν ἢ ὠφέλιμον κρίνει αὐτό. Ἦς δ' ὅστις ἐπιθυμεῖ καὶ δύναται νὰ ἐκπαιδευθῇ, μάλιστα ἐκ τῶν Χριστιανῶν Ἀλβανῶν, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐκμανθάνει ὡς τὸ μόνον ὄργανον τῆς τε ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκπαίδευσως, καὶ μακρυνθεὶς ἀπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ μόνον διὰ ταύτης τῆς γλώσσας ἀλληλογραφεῖ πρὸς αὐτούς.

§ 83. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἄξια πρὸ πάντων βριθούσι τουρκικῶν λέξεων ἃς οὐδεὶς ἐν τούτοις προτίθεται νὰ σπουδάσῃ, ὑπεσημαίωσε πανταχοῦ ὁ συγγραφεὺς καὶ τὰς

τουρκικὰς ταύτας λέξεις καὶ τὰς πρὸς τὴν τουρκικὴν συγγενεῖς, οἷον Ταρταρικὰς, Ἀραβικὰς ἢ Περσικὰς, ὅσαι ἐπεισάχθησαν ἐν χρήσει εἰς τὴν νῦν λαλουμένην γλῶσσαν τῶν Μωαμεθανῶν. Ἡ δὲ παμπληθὴς αὕτη τῶν τουρκικῶν λέξεων ἐγκατάμειξις εἰς τὰ ἄξια δεικνύει μέχρι τίνος ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ὁμιλεῖν τῆς φυλῆς τῶν πορθητῶν, εἰσέδυσεν εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς ἁλβανούς.

§ 84. Ἄλλ' εὐστόχως καὶ ἐπιμελῶς ἐκπληρώσας τὸν σκοπὸν, ὃν προσέθετο, τοῦ παρασχεῖν κείμενα καθαροῦ ἁλβανικοῦ λόγου τοῖς ἔθνογράφοις καὶ φιλόλογοις, οὐδαμῶς οὐδὲ ἤψατο τοῦ συστήματος τῶν παραγωγῶν καὶ τῆς ἔτυμολογίας τῆς γλώσσας κατὰ τὴν συγκριτικὴν τῶν γλῶσσῶν ἐπιστήμην, ὅπως ὑποδείξῃ τὴν συγγένειαν τῆς ἁλβανικῆς καὶ κατατάξῃ αὐτὴν εἰς τὸ προσήκον γλωσσικὸν στέλεχος, ἀλλ' ἀνακηρύττει ὅτι καὶ ἡ κλίσις καὶ αἱ γνώσεις ἐξ ἴσου ἐλλείπουσιν αὐτῶ πρὸς τοιοῦτον ἔργον. Ἀρκούμενος δὲ εἰς τούτο, οἷον ἀνέλυσεν καὶ περιέγραψε τὸν ζῶντα ὄργανισμὸν τῆς ἁλβανικῆς γλώσσας, ἀφίησιν εἰς σοφωτέρους, ὡς λέγει, τὴν φροντίδα τοῦ καταδειξάσθαι τὴν ἔτυμολογικὴν συγγένειαν τῆς γλώσσας, παρεμβάλλων μόνον ἑνιαχοῦ ἐν τῷ λεξιλογίῳ τὰς ἔτυμολογικὰς συγγενεῖς τῆς ἁλβανικῆς γλώσσας λέξεις.

§ 85. Ἐπὶ δὲ τῶν ζητημάτων, ἂν ἡ ἁλβανικὴ γλῶσσα ἦναι ἐπιδεκτικὴ καλλιέργειας καὶ ἀναπτύξεως, καὶ ποῖον τὸ μῆλον αὐτῆς καὶ τὸ τοῦ λαοῦ τοῦ λαλοῦντος αὐτῆς, εἰ καὶ μάταια ταῦτα καὶ ἀνεπίκαιρα ἐνταῦθα πρὸς λύσιν ὑπολαμβάνει, ὁμῶς σημεῖοι βραχέα τινῶ ἐπὶ τούτων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου λέγει· εἰ καὶ τὸ σκυπτικὸν λεξικόν ἐστὶν ἀτελῶς γνωστὸν, δύναται τις νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι ἡ ἁλβανικὴ γλῶσσα ἐστὶ τοσοῦτον πτωχὴ, ὥστε οὐ μόνον αἱ λέξεις τῶν ἀφηρημένων ἢ γενικῶν ἰδεῶν ἐλλείπουσιν ἐξ αὐτῆς ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπλουστερὰ τῶν φυσικῶν ὄντων ὀνομασία. Καὶ τούτω διαβεβαίωσι μετὰ πολλὰς προσπάθειάς, ὅς εἰς μάτην κατέβαλεν, ἵνα προμηθευθῇ τὰ ὀνόματα τῶν ζῶων, τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν τῶν κοινοτέρων. Τί ἄρα μέλλει γενέσθαι, εἴαν τις ἐπιληφθῇ τῆς

διοικητικῆς καὶ βιομηχανικῆς ὀνομασθῆσας; Ἐνταῦθα βασιλεύει ἡ τουρκικὴ ἀνευ ἀντιζήλου.

§ 86. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου ζητήματος, ποῖον τὸ μέλλον τῆς ἁλβανικῆς γλώσσας καὶ τὸ τοῦ λαλοῦντος αὐτῆς ἔθνος, λέγει μετὰ τίνος περιπαθείας ταῦτα. Ἡ κατακερματιστικὴ πολιτικὴ καὶ ἐτιμᾶλλον ἠκατακερματιζούσα αὐτοῦς θρησκεία ἀπειλοῦσι σπουδαίως τὴν ὑπαρξὴν τῶν Ἀλβανῶν ὡς ἔθνος. Τὰ διασπαρμένα μέλη (membra disiecta), οἱ διασπαρμένοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι Ἀλβανοὶ, δυστυχῶς ἀπορροφοῦνται κατὰ μικρὸν ὑπὸ τοῦ πολυαριθμοτέρου πληθυσμοῦ, οὗ ἐν μέσῳ αἰκοῦσιν. Ἐν μὲν τῷ ἑλληνικῷ βασιλείῳ ἢ πολιτικῇ ἰσότητι καὶ ἡ ταυτότης τῆς λατρίας τείνουσιν εἰς τὸ ἐπιταχύναι τὴν συγχώνευσιν ταύτην, ἧτις θὰ παραγάγῃ νέον μίγμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Διότι οἱ ἐν Ἑλλάδι Ἀλβανοὶ οὐδέποτε ἀντεποήθησαν τῆς ἁλβανικῆς ἑαυτῶν ιδιότητος οὐδ' ἐχώρισαν ἢ διέκριναν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς ὁ Μάρκος Βότσαρης καὶ ὁ Μισούλης ἐπίστεμον ἑαυτοῦς Ἕλληνας τοσοῦτον γησάσας ὅσον καὶ ὁ Κανάρης καὶ ὁ Κολοκοτρῶνης· διότι ἤσαν ἀφωσιωμένοι ἐντελῶς καὶ ἐκ καρδίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα. Διὸ καὶ ἡ ἁλβανικὴ γλῶσσα παραμεινωμένη ὁμοίως καὶ μηδενίᾳ μηδέποτε τυχούσα ἐν Ἑλλάδι καλλιέργειας ἢ ἀναπτύξεως οὐδὲ γραμματικῆς διετηρήθη μόνον ἐν τῇ ζῴῃ οἰκιακῇ ὁμιλίᾳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ, περικύπτει δὲ καὶ ἐκ ταύτης κατὰ μικρὸν καὶ ἐκλείπει ἀντικαθισταμένη πανταχοῦ ὑπὸ τῆς ἐπικρατούσης ἑλληνικῆς ζῴσης τε καὶ γραπτῆς.

§ 87. Ὑπολείπεται δὲ τὸ ἀρχικόν στέλεχος, ὅπερ συγκεντραῖται ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, οἱ ἐν τῇ νῦν Ἀλβανίᾳ Ἀλβανοὶ. Τούτων δὲ καὶ οἱ πρὸς ἀρκτον ὄπαδοι τοῦ λατινικοῦ δόγματος καὶ οἱ πρὸς νότον πρεσβεύοντες τὸ ἑλληνικὸν δόγμα οὐδεμίαν τρέφουσιν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, καίπερ ὁμογενεῖς ὄντες, μισοῦσι δ' ἀμφοτέρους τοὺς μουσουλμάνους, πολυαριθμῶς ὄντας πανταχοῦ καὶ ὑποσφιζομένους πάση δυνάμει ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἧτις συνέχευε πάντοτε τὴν ἐθνοτῆτα πρὸς τὸν Ἰσλαμισμόν. Οἱ δὲ ξένοι ἰσραήλογοι διδάσκουσι τοὺς βορείους Γκέγ-

κας τὴν ἰταλικὴν, διατηρουμένον μόνον εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τοῦ γεγενηκοῦ ἰδιώματος, ὅπερ διαφθείρουσιν. Ἄλλη δ' αἰτία τείνει νὰ ἀπεθνήσῃ τοὺς Τόσκους καὶ ἐν γένει πάντας τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, ὁ ἑλληνισμὸς, οὗτινος οἱ διδάσκαλοι ἢ αἱ διδασκάλισσαι (τὰ σχολεῖα τῶν κορασίων εἰσὶν εἰσέτι πολὺ σπάνια), ἐξερχόμενοι τοῦ γυμνασίου τῶν Ἰωαννίνων ἢ τῶν Ἀθηνῶν, γίνονται οἱ διαδότες μᾶλλον ἢ ἤττον εὐσυνειδήτοι, διδάσκοντες, καίτοι λίαν στοιχειωδῶς, τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὰ τέκνα τῶν δύο φύλων.

§ 88. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἄρα, καὶ περὶ βραχέων, καταφαίνεται ὅποια ἐπαναστασις πολιτικὴ, ὅποια βαθεῖα μεταβολαὶ ἀνάγκη νὰ ἐπέλθωσιν εἰς τὰ ἔθνη καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀντιπαθείας, ἵνα δοθῇ εἰς τὸν σκύπην λαόν ἡ ἐλλείπουσα αὐτῶ συνοχὴ καὶ βεβαιωθῇ οὕτως ἡ διατήρησις αὐτοῦ ὡς ἔθνος καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἰσαλθῇ εἰς τὴν τάξιν τῶν καλλιεργουμένων ἰδιωμάτων. Ἐπεὶ δὲ τῆς Δάντης μόλις ἤθελεν ἐξαρκέσει εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον.

Τοιαῦτα περίπου εἰσὶν αἱ σκέψεις τοῦ νεωτάτου συγγραφέως Δυγούστου Δοζῶνος καὶ τοιοῦτον τὸ ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένον βιβλίον, ἄξιον πάσης συστάσεως μετὰ τὸ τοῦ Ἀνα καὶ τοῦ Καμάρδα, καὶ ἀναγκασιότατον παντὶ τῷ περὶ τὴν ἁλβανικὴν ἀσχολουμένῳ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

ΚΟΥΠΙΤΩΡΗΣ.

§ 89. Διαλαβόντες δὲ περὶ πάντων τῶν μέχρι τοῦ νῦν συγγραψάντων περὶ τῆς γλώσσας ἢ τοῦ ἔθνος τῶν Ἀλβανῶν, καὶ τὰ βιβλία αὐτῶν δηλώσαντες καὶ τὰς γνώμας αὐτῶν ἐκθέμενοι ἐν συνόψει, ἔλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἡμῶν περὶ τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἔθνος τῶν Ἀλβανῶν γνώμην, καὶ ταύτην διαλευκάνωμεν ὅσον οἶόν τε σαφῶς, λύνοντες τὰ ἀντιπίπτοντα καὶ ἀνασκευάζοντες εἴ τί που θεόν, κατασκευάζοντες δὲ καὶ κρατύνοντες τὰ ὀρθῶς δεδογμένα.

Ἐπειδὴ τὸ ἁλβανικὸν ἔθνος οὐδαμῶς μνημονεύεται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ οὔτε ἱστορικῶς παραδόσεις διέσωσε λόγου ἀξίας, οὔτε συγγράμματα κέκτηται οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν

γραπτὸν ἄλβανικὸν μνημεῖον, αἱ δὲ ἔθνικαι παραδόσεις εξαφανίζονται ὑπὸ τοῦ πληθους τῶν αἰῶνων δι' ἔλλειψιν συγγραμμάτων, τοὺς δὲ φυσικοὺς χαρακτῆρας μεταβάλλουσι καὶ ἄλλοιοῦσι κλιματικαὶ καὶ βιωτικαὶ περιστάσεις, καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἐκ τῆς πρὸς ἕτερα ἔθνη ἐπιμιξίας μεταβάλλονται πρὸς τὰ ἐκεῖνων, καὶ μυθολογία οὐδεμία διετηρήθη ἐπαρκῆς πρὸς εἰκασίαν τινὰ περὶ τῆς τοῦ ἔθνους τούτου φύσεως καὶ ἀρχῆς καὶ συστάσεως ἐν τοῖς παναρχαιοτάτοις ἐκεῖνοις χρόνοις, οὗ καλύπτει σκότος ἀλάμπητον, ἐν ἀναμφήριστον τεκμήριον περιλείπεται πρὸς βεβαίαν τοῦ ζητήματος λύσιν, εἰς ἀπλανῆς φανὸς καὶ ἀσφαλῆστατος ὁδηγὸς ἡ γ λ ὠ σ σ α. Αὕτη δ' αἰετοῦ παρεσχε τὰς ἀναντιρρήτους ἀποδείξεις περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ συγγενείας τῶν ἔθνων· διότι αὕτη ἐστὶν ἀναμφιλύκτως δούσιωδέστατος, διαρκέστατος καὶ ἔμμενόςτατος ἐκάστου ἔθνους χαρακτήρ (1).

§ 90. Διαβιούσα δὲ καθωμιλημένη ἡ ἄλβανικὴ γλῶσσα ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐν τῷ διαπορεύεσθαι τοὺς αἰῶνας πολλὰ καὶ παντοῖα προσέλαβε ξένα στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνεκρύφθη τὸ γνήσιον καὶ ἐπεσκοτίσθη, ὥστε παρομοιάζει ἤδη πρὸς τοῖχον, συγμεινόμενον ἐκ παντοίας καὶ ποικίλης ὕ-

(1) «Ἡ γλῶσσα, οὗσα τὸ πρῶτον δημοῦργημα τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἢ βάσις, εἶναι συγχρόνως τὸ σαφέστατον τεκμήριον τῆς τε καταγωγῆς τῶν ἔθνων καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα συγγενείας αὐτῶν. Διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν γλωσσῶν μανθάνομεν σχέσεις ἔθνων εἰς χρόνους παλαιοτάτους, ἐξ ὧν οὔτε τις ἱστορία, οὔτε παράδοσις, οὔτε μῦθος διεσώθη. Ἡ δὲ συγκριτικὴ τῶν γλωσσῶν ἐπιστήμη, κατὰ τοὺς νῦν χρόνους ἐπὶ μᾶλλον ἀναπτυχθεῖσα, κατὰ τε τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης, ἀπέδειξεν, ὅτι πολλὰ τῶν ἀρχαίων ἔθνων, ὄντα συγγενῆ, συνεκρότουσαν οἷον μίαν φυλὴν· καὶ τούτων αἱ γλῶσσαι ἔχουσι καθόλου τὸ αὐτὸ γραμματικὸν σχῆμα, καὶ τοὺς αὐτοὺς τύπους τῆς τε παραγωγῆς καὶ κλίσεως.» Καρ. Ὁδ. Μυλλέρου ἱστορ. τῆς ἑλλ. φιλολογίας τόμ. 4, σελ. 3 τῆς μεταφράσεως.

λης, οἰκείας τε καὶ ὀθνεῖας, διαφορῶν ἐποχῶν καὶ αἰῶνων. Ἐὰν δὲ μὴ τὰ ξένα ταῦτα στοιχεῖα ἀποχωρισθῶσιν ἀπὸ τῶν οἰκείων, καὶ διακριθῶσι κατὰ ἔθνη πρῶτον, ἔπειτα κατὰ χρόνον εἰς ἀρχαῖα καὶ νέα, οὐδέποτε ἀναφανήσεται τὸ γνήσιον ἄλβανικὸν οὐδὲ διαγνωσθήσεται τούτου ἡ φύσις καὶ ὁ χαρακτήρ.

§ 91. Ἐκ πολλῶν δὲ πολλὰκις ἀναλύσεων βεβαιωθείς ὡς εὕρισκω τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῆς ἄλβανικῆς γλώσσας, τὸ ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν, τὸ γερμανικὸν καὶ γαλλικὸν, τὸ σλαβικὸν καὶ τουρκικὸν, τὸ ἰταλικὸν καὶ νεοελληνικὸν. Καὶ τὸ μὲν πελασγικὸν ἢ γραικοῖταλικὸν καὶ κατὰ μεταγενέστερον ὄνομα ἑλληνολατινικὸν (1) εὕρισκται κύριον καὶ οὐσιώδες, πρωτεύον, παναρχαῖον, γνήσιον, ἀρχικὸν καὶ πρωτότυπον, ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἔθνους ὑπάρχον, τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ ἐκδηλοῦν, καὶ περιλαμβάνον τὸ πλεῖστον τῆς ἄλβανικῆς γλώσσας, παρεπόμενα δὲ τοῦ πρώτου καὶ παρακολουθήματα ἀναγκαῖα τὸ γερμανικὸν, ὅπερ ὀλίγον ἀποτελεῖ μέρος, καὶ τὸ γαλλικὸν, ὅπερ ὀλιγιστόν (2). Τὰ δὲ τέσσαρα ἄλλα

(1) «Καὶ οἱ πρὶν Γραικοὶ λεγόμενοι ἐκλήθησαν Ἑλληνας». Πάρ. χρον. ἐποχ. 5'. α' Ἡ Ἑλλάς ἢ ἀρχαία ἐστὶν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶν ὥκουσιν γὰρ οἱ Σελτοὶ ἐνταῦθα, καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοὶ νῦν δὲ Ἑλληνας». Ἀριστοτ. Μετεωρ. βιβλ. 4, κεφ. 14.

(2) Καὶ τῆς λεττικῆς γλώσσας, ὡς ἀρχικῶς συγγενούς τῇ ἑλληνικῇ, εἰκότως εὕρισκονται λέξεις πολλὰν ἔχουσαι ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἀντιστοιχοὺς ἄλβανικὰς. Ἰδε Εὐλανδρον σελ. 317. Λέγει δ' ἀρχικῶς συγγενῆ καὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην, διότι ἡ ὁμοφυλία τῶν ἔθνων καὶ γλωσσῶν τῶν καλουμένων ἁρίων ἢ Ἰνδογερμανικῶν, περιλαμβάνει πρὸς τῆ σαρσκριτικῇ, ἑλληνικῇ καὶ λατινικῇ, καὶ τὰ Λεττικὰ ἔθνη, ἐν οἷς οἱ Λιττανοὶ μάλιστα διέσωσαν πιστότητα τῆς ἀρχεγονοῦ γλώσσας τὸν τύπον. Ἔτι δὲ περιλαμβάνει καὶ τὴν γοθτικὴν μετὰ τῶν

Π. ΚΟΥΠΙΤΩΡΗΣ.

(Ἀκολουθεῖ).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΒΟΙΚΧΙΟΥ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ 1).

Α'.

Ἰκανῶς νομιζόμεν θέλομεν εὐχαριστήσαι τοὺς φιλολογοῦντας ἀναγράφοντες βραχέα περὶ τοῦ ἀνωτέρου φιλοπονήματος τοῦ Αὐγούστου Βοϊκχίου, τοῦ διδασκάλου γενομένου μικροῦ δεῖν ἀπάντων τῶν παρ' ἡμῖν φιλολόγων. Ὁ πολὺς λοιπὸν Βοϊκχίος ἐδίδασκεν ἐν τῷ βερολινεῖ πανεπιστημίῳ κατὰ τὰ ἀκαδημαϊκὰ ἔτη 1809 — 1865 εἰκοσι καὶ ἐξάκις τὴν Ἑγκυκλοπαιδεῖαν καὶ Μεθοδολογίαν τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν, ἔχων πολυαριθμοὺς τοὺς ἀκουστάς. Καὶ βάσις μὲν τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1809 ἔχρησάμενος τεῦχος, περιέχον μόνον τὸ σχεδιάσμα τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ὅπερ ὁμῶς, σὺν τῷ προϊόντι χρόνῳ, ἐμηκύνθη διὰ περισελιδίων σημειωμάτων καὶ μεγάλης πληθούς προστεθέντων χαρτίων. Ἀλλὰ πρὸς ἐκτύπωσιν δὲν εἶχεν ἐπεξεργασθῆ αὐτὸ ὁ συγγραφεύς. Ὅθεν ὅτε ἡ τοῦ Βοϊκχίου οἰκογένεια διεπιστεύσατο τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας ἐνὶ τῶν σπουδαιοτάτων μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν τοῦ μεγάλου διδασκάλου Bratuscheck, ᾧ οἰκειότατα συνεδέετο, ὥφελεν οὗτος ὅπως ἐκκαθάρη καὶ διατάξη τὸ ὕλικόν οὐ μόνον κατὰ τὸ κύριον ἐκεῖνο τεῦχος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἀρχέτυπα ἄλλα τοιαῦτα τῶν ἄλλων παραδόσεων τοῦ Βοϊκχίου, περὶ πλέον κατὰ τὰ ὑπ' ἐαυτοῦ καὶ ἄλλων συνομιλητῶν ἐν ταῖς παραδόσεσι γεγραμμένα τετραδία περὶ ἑγκυκλοπαιδείας καὶ λοιπῶν εἰδικῶν παιδευμάτων τῆς φιλολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τῷ κυρίῳ ἐκείνῳ τεύχεϊ ἀπαντωσῶν ὑποσημάνσεων τοῦ Βοϊκχίου εἰς ἴδια, ἢ ξένα συγγράμματα, καὶ τελευταῖον ὅπως διευ-

(1) August Böckhs Encyclopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften herausgegeben von Ernst Bratuscheck Leipzig Teubner 1877.

(2) Kleinere Schriften.

θετήσῃ τὸ ὕλικόν συνωδὰ τοῖς φιλοπονήμασιν ἐκεῖνου. Ὁ δὲ Bratuscheck εἴπερ τις καὶ ἕτερος ἦτο ὁ καταλληλότερος ἵνα ἐπιβάληται τοιαύτη ἐργασία, ἐπειδὴ καὶ ζηλωτῆς τοῦ μεγάλου διδασκάλου ἦτο καὶ ὡς ἐκ τῆς προσωπικῆς προσομιλίας ἐδυνήθη νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ σύστημα ἐκεῖνου, ἄλλως τε καὶ τὴν περὶ τοιοῦτον ἐγγεῖρημα δεξιότητα αὐτοῦ διατρανώσας καὶ ἐν τῇ συνεκδόσει τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου ἑλληνιστοῦ, ἣν ἐφιλοπόνησε κοινῇ μετὰ τοῦ συσχολαστοῦ διδάκτορος Ascheron. Καὶ ἔχει μὲν ἀναντιλέκτως τὸ ἐπισφαλές ἡ δημοσίευσίς τετραδίων τῆς παραδόσεως ἐνὰς καθηγητοῦ. Καὶ ὁ τὸ προκείμενον ἔργον βιβλιογραφῆσας ὁμολογεῖ, ὅτι μετὰ δυσπιστίας ἐχώρησεν εἰς τὸ ἔργον. ἀδιότι καὶ αὐτὸς ὁ τακτικὸς καὶ δημοσίος τῆς εὐλατιίας ῥήτωρ (professor eloquentiae) Κοϊντιλιανὸς παραπονεῖται ὅτι οἱ ἄκροαταὶ αὐτοῦ, ἀγαθοὶ νεανῖαι ἀλλ' ἄγαν ἐμοὶ (αὐτῷ) ἠρσιωμένοι βιβλίον ἐν πλείοσι βεβαίως ἡμέραις ἐπιχειρήθην, ἢ ὅσον διὰ τῶν σημειώσεων ἐδυνήθησαν νὰ παρακολουθήσωσι (= τετραδίων κατὰ τὰς παραδόσεις γραφέντων), ἐδημοσίευσαν ἕνεκα ἐπιπολαίου δόξης τῆς ἐκδόσεως». Καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπάρχουσι παραδείγματα τεκμηριούντα, ὅτι ὁ ἐκδότης ἀκροάσεων διασῆμων καθηγητῶν οὐδὲ τὸ παράπαν ἐπαυξάνει τὴν δόξαν αὐτῶν. Ἀλλὰ τις ἡ χρεῖα ξένων παραδειγμάτων, ἐν ᾧ ἔχομεν οἰκτεῖον καὶ τρανὸν παράδειγμα τὸν Βοϊκχίον αὐτὸν, ἐλλόγως παρατηροῦντα ἐν σ. 359 τῆς βιβλιογραφουμένης τῆςδε Ἑγκυκλοπαιδείας «ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Gürtler ἐκδοθεῖσαι ἀκροάσεις τοῦ Αὐγ. Οὐολφίου περὶ ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων δὲν εἶναι μέγα ἔργον, οἷον προεπαγγέλλονται αὐτὰς τὸ ὄνομα τοῦ Οὐολφίου». Πλὴν ἀλλ' ὁμῶς περὶ τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας τοῦ Βοϊκχίου ἐμποροῦμεν μετὰ τῆς παμψηφίας τῶν Γερμανῶν φιλόλογων ν' ἀποφαινώμεθα, ὅτι εἶναι ἐντελὸς ἀνταξία τοῦ μεγάλου διδασκάλου καὶ ὅσον προβαίνει τις εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου, ἐπὶ τοσοῦτον ἐκλείπει ἡ δυσπιστία, μεταβαλλομένη εἰς θαυμασμόν τοῦ λογιωτάτου τῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις φιλόλογων, οἷος ἐγένετο ὁ Βοϊκχίος. Χάριτες δὲ νέαι

θὰ ὀφείλωνται τῷ ἐκδότῃ, ἂν τὴν ἐν σ. V τοῦ προλόγου μνημονευομένην ἐπιβολὴν ταχέως πραγμάτωσιν, τὴν ἐκδοσὶν δηλαδὴ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἑλλήνων, ὡς συμπλήρωμα τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, ὑπὲρ οὗ ἐκ τῆς προκειμένης συγγραφῆς κρίνοντες προκρινόμενοι ἀρίστην τὴν ἔκδοσιν. Ὁ δ' ἐκδότης οὗτος μετὰ τῆς μεγίστης εὐσυνειδήσιας καὶ περινοίας προὔβη κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος συγγράμματος, οὗ τὸ ὄλον φιλοτεχνεῖ ὡς ἐξ ἐνὸς τύπου, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς χειρὸς τοῦ Βοϊκχίου πηγᾶζον. Ἐτήρησε λοιπὸν ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ἔργου ὡς οἷόν τε τὰς ἰδίας λέξεις τοῦ συγγραφέως, καί, ὅπου τοῦτο ἕνεκα τῆς μορφῆς δὲν καθίστατο ἐφικτὸν, ἐφιλοτιμήθη ὅπως ἐκφράσῃ τὰς ἐννοίας τοῦ διδασκάλου κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον. Ὁ ἀναγνώστης λοιπὸν ἔχει, ὡς τὸ δυνατόν, ἐν αὐθεντικῇ μορφῇ τὸ σύστημα ἀνδρὸς, ὑπὸ φιλολογικὴν ἐποψὶν οὐδὲ τὸ παράπαν μονομεροῦς ἀνδρὸς, ὅστις τὰς χρείας τῆς ἐποχῆς καλῶς διέγνω καὶ οὗ ἡ φιλολογικὴ σημασία καὶ παρά τῶν μὴ ἐξ ἐπαγγελίας φιλολόγων ἀνομολογεῖται. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου ῥητέον, ὅτι ἤδη νῦν γίνεται καταβολὴ ὑπὸ φαύλων τινῶν μειούτων τὴν κλασικὴν φιλολογίαν*). Οὗτοι κραυγάζουσιν, ὅτι ἡ κλασικὴ φιλολογία ἠπερὴν δὲ ἄπασαν τὴν περίοδον τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῆς νεωτερικῆς παιδείας, διήκουσα μέχρι τοῦ νῦν. Ἄλλ' αἱ βολαι αὗται θὰ ἦσαν εὐλογοί, ἂν ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἀρχαιοτῆς δὲν συνδέεται τῇ νεωτέρᾳ παιδείᾳ. Ἐνταῦθα εἰσάγομεν τὸν Βοϊκχίον αὐτὸν ἀ-

*) Σημ. Διευθύνσεως. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ κ. Ν. Πετρή καίτοι ἀντικείμενον ὄλων εἰς τὰς περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀρχὰς τοῦ Ἡμετέρου Συλλόγου, ἀς ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ παρὰ τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἑλληνικῶν συλλόγων κ. Π. Ι. Χαλκιόπουλος μετὰ τῶς ἐμβριθείας διετύπωσεν ἐν τῷ περισπούδαστῷ αὐτοῦ πρὸς τὸ Συνέδριον ὑπομνήματι μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως δημοσιεύομεν ἐπιθυμοῦντες ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εὐρεῖαν, πεφωτισμένην καὶ ἀπηλλαγμένην προσωπικοτήτων συζήτησιν.

ποκρινόμενον πρὸς τὰ εἰρημένα ληρήματα. Ἄ ἢ τῆς φιλολογίας μελέτη εἶναι διδακτικὴ διὰ τὸν πρακτικὸν πολιτικόν, διότι ἡ ἀρχαιοτῆς διδάσκει τὴν ἀληθινὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς ἀξιώματα. Ἄν ἡ σπουδὴ τῆς φιλολογίας δὲν βλάπτει μᾶλλον, ἢ ἡ, χάριν παραδείγματος, περὶ τὴν Μαθηματικὴν ἀσχολίαν, τὴν πίστιν εἰς ἕνα θετικὸν χριστιανισμόν, εἶναι ἀμφισβητήσιμον, διότι ἡ περὶ τοῦλάχιστον διδάσκει τὸ ἐναντίον. Τοῦτο δὲ θὰ ὠνομάζετο ὠφέλεια μᾶλλον, ἢ βλάβη. Ἐν τούτοις ἀναμφισβήτητος παραμένει ἡ παιδαγωγικὴ ἀξία τῆς φιλολογίας κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίαν. Ἄλλὰ καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτὴν ἀπειράθησαν νὰ διαψεύσωσιν οἱ μισολόγοι, ἅτε δὴ ἐξ ἐπιπολῆς γνωρίσαντες τὴν φιλολογίαν, ἧς ἡ ὑπερ τῆς νεολαίας ὠφέλεια δὲν εἶναι μόνον ἀπλῶς τυπικὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ, ἐπειδὴ ἡ ἀρχαιοτῆς περιέχει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ῥίζας ἀπασῶν τῶν μαθησῶν καὶ πρωτοτύπων δρισμῶν καὶ ὡς εἶπεῖν τὸ κεφάλαιον τῶν προτέρων γνῶσεων τῆς ἀνθρωπότητος, αἵπερ ὡς στοιχεῖα ἀρμόζουσι κατ' ἐξοχὴν πρὸς μὀρφωσιν τῶν σχολείων. Ἡ ἀρχαιογνώσις ἐξεταζομένη ὡς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἱστορικῆς μελέτης, ἅπερ θεωρεῖται κρηπὶς πάσης παιδείας πολλὰ πλῶς εἶναι συμπεπλεγμένη καὶ συμφυῆς τῇ τῶν νεωτέρων παιδείᾳ· διότι πᾶσα ἱστορία κατὰ τὸ ἥμισυ αὐτῆς ἐπεριδέεται τῇ ἀρχαιοτῆτι. Καὶ οὐδεὶς διαπλάσσεται συστηματικὸς φιλόσοφος, μὴ ἐκμαθὼν ἐκ νέου τὴν ἱστορίαν ἀπάντων τῶν συστημάτων καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τῆς φιλοσοφίας. Τὰ δὲ ποιητικὰ προίοντα τῆς ἀρχαιοτῆτος κείνται ἐφ' ὑψηλοτέρας περιωπῆς ἀπάντων τῶν λοιπῶν, καὶ οὐδαμῶθ' ἐπικρατεῖ ἀνώτερον πνεῦμα, ἢ ἐν τῇ ἀρχαιοτῆτι. Καὶ αὐτὴ ἡ τῶν νεωτέρων Καλλιλογία μόνον ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιοτῆτος κατέστη μεγάλη. Οὐχὶ λέξεις ἐκληροδότησεν ἡ ἀρχαιοτῆς τοῖς νεωτέροις, οὐχὶ, ἀλλὰ τὰς εὐγενεστάτας ἰδέας, τὸ πνευματικὸν δῆλον ὅτι κτῆμα ἀπάντων τῶν πεπαιδευμένων ἐθνῶν, τὰς ἀρχετύπους ἐπόψεις τῆς ἡμερωμένης ἀνθρωπότητος. Αὐτὴ ἀποτελοῦσι τὴν κρηπίδα συμπάσης τῆς νῦν νεωτερικῆς παιδείας καὶ ὁ πρὸς αὐτὴν

εὐνοϊκῶς ἔχων ἀνορθοῦν τὰς κλασικὰς μελέτας, αἵτινες εἶναι ἡ προπαιδεία ἀπασῶν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν· διότι καὶ ὁ θεολόγος καὶ ὁ νομικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ ὁ μαθηματικὸς καὶ ὁ φυσιογράφος, ἐπὶ πᾶσι καὶ ὁ τεχνίτης αὐτὸς εὐρίσκει ἐν ταῖς κλασικαῖς σπουδαῖς τὴν ἱστορικὴν βᾶσιν ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ. Ἄ ἢ ἡ Πόρρω ἀρ' ἀπέχει ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ κλασικὴ φιλολογία ἀφίσταται τῶν χρεῶν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Τοῦναντίον αἱ τῆς ἀρχαιοτῆτος ἰδέαι καὶ δυνατόν καὶ δεόν νὰ ὦσιν εἰς συνεπαφὴν πρὸς τὸ τῶν νεωτέρων διανοεῖσθαι καὶ νὰ ἐνασχωσῶν ἐπ' αὐτὸ καθαρικὴν ἐπίδρασιν. Καὶ μὴ σκοπομένης τῆς πολλᾶκις ἐπιμέμπτου ἀκαιρίας καὶ μικρολογίας ἡ Φιλολογία ἀναμφισβητήτως ἔχει πραγματικὴν καὶ θεωρητικὴν ἀξίαν.

Τὸ λοιπὸν εἶναι καὶ λέγεται Φιλολογία ἐν γένει καὶ ἰδίως κλασικὴ; Ἡ φιλολογία κατὰ Βοϊκχίον εἶναι ἡ αὐτὴ τῇ ἱστορίᾳ, οὔσα ἡ γνώσις τῶν ἐγνωσμένων, τούτ' ἔστιν ἀναγνώρισις ὑπάρχοντος ἐγνωμένου. Ἡ ἰδέα αὐτῆς εἶναι οἰονεὶ ἡ μετασύνθεσις τῶν συνθέσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ὀλότητι αὐτῆς καὶ τὸ ἑαυτῆς τέμα ἡ ἀναγνώρισις καὶ παράστασις ἅπαντος τοῦ ὑφ' ἑστώτος ἀνθρωπίνου ἐπιστητοῦ. Κλασικὴ φιλολογία ἐντεῦθεν εἶναι ἡ γνώσις τῆς κλασικῆς ἀρχαιοτῆτος ἐν ἅπασῃ τῇ περιοχῇ αὐτῆς, ὅπερ σημαίνει ἡ γνώσις τοῦ εὐγενεστάτου, ὅπερ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῷ μυριετίᾳ χρόνῳ παρήγαγεν. Ἡ φιλολογία ὡς εἶδος περιορίζεται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἀρχαιοτῆτα, ἐπειδὴ αὐτὴ παρέχεται ἔνθεν μὲν συντελεσμένον τι, ἔνθεν δὲ δι' ἡμᾶς μᾶλλον ἠλλοτριωμένον, ἀκατάληπτον καὶ μᾶλλον ἀποσπασματικόν, ἢ ἡ νεωτέρα περίοδος, ἧτις πρόκειται ἄμεσος καὶ τὸ τέλος αὐτῆς καθίσταται δυσπροδιόριστον, ἄτ' ἐν τῷ δημιουργεῖσθαι ἰσχυρὰ διατελοῦσα. Καὶ τούτου δὲ ἕνεκα ἡ Κλασικὴ φιλολογία εἶναι γνῶσις ἀξία, διότι ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων συναποτελεῖ τὴν βᾶσιν ἀπάσης τῆς εὐρωπαϊκῆς παιδείας. Τὸ δὲ πάλιν γινώσκων (ἀναγινώσκων) ἀγνοουμένου σημαίνει μαθηθῆναι, ἐνοεῖν. Ἡ φιλολογία ἄρα δεόν νὰ διερευνᾷ ἐπιστημονικῶς τὸ ἔργον τῆς κατανοήσεως καὶ τὰ

κεφάλαια τῆς διανοίας. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ὀρισμοῦ τῆς φιλολογίας συναγείν δ Βοϊκχίος δύο μέρη αὐτῆς, ἧτοι τὴν θεωρίαν τῆς κατανοήσεως καὶ τὸ κατανοούμενον αὐτὸ, δηλαδὴ μορφήν καὶ περιεχόμενον (ὕλην). Ἡ φιλολογία ἐντεῦθεν συγκροτεῖται ἐκ δύο μερῶν τοῦ τυπικοῦ καὶ τοῦ ὕλικου. Καὶ τὸ μὲν τυπικὸν μέρος, ἡ θεωρία δῆλον ὅτι τῆς κατανοήσεως, περιέχει τὴν Ἐρμηνευτικὴν καὶ τὴν Κριτικὴν, τὰς ἐκτυλισσοῦσας τὰξιώματα τῆς καταλήψεως. Τὸ δ' ὕλικὸν περιλαμβάνει τὴν καθολικὴν καὶ ἰδιαίτηραν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαιοτῆτος. Καὶ πάλιν ἡ μὲν καθολικὴ διδασκαλία τῆς ἀρχαιοτῆτος ἐγκλείει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀρχαίου καθ' ἑαυτὸ, ὁπόθεν πορίζομεθα μετὰ ταῦτα τὸν χαρακτηρισμὸν ἀμφοτέρων τῶν ἐθνῶν. Ἡ δ' ἰδιαίτηρα τῆς ἀρχαιοτῆτος διδασκαλία συνίσταται πάλιν εἰς ὕλικὸν καὶ τυπικὸν μόριον. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ὕλικὴν αὐτῆς ἔποψιν ἐξεταζομένη περιλαμβάνει τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον, τὴν λατρείαν καὶ τὴν τέχνην καὶ τὴν Μυθολογίαν καὶ ἐπιστήμην. Ὁ δημόσιος βίος αὐτῆς περιέχει πολιτικὴν καὶ μαθηματικὴν καὶ φυσικὴν Γεωγραφίαν, πολιτικὴν ἱστορίαν μετ' ἔθνολογίας, καὶ τελευταῖον πολιτικὰς ἀρχαιοτῆτας. Ὁ δ' ἰδιωτικὸς βίος προϋποτίθησι τὴν γνώσιν τῶν ἰδιωτικῶν ἀρχαιοτήτων, εἰς αἷς συγκαταλέγεται καὶ ἡ τεχνολογία. Ἡ λατρεία καὶ ἡ τέχνη ἀπαιτοῦσι θρησκευτικὰς ἀρχαιοτῆτας καὶ ἱστορίαν τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, τῆς Μουσικῆς, τῆς ὀλης Μιμητικῆς καὶ τῆς Δίσητικῆς. Τελευταῖον Μυθολογία καὶ ἐπιστήμη περιλαμβάνουσι τὴν Μυθολογίαν, τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιστημονικὰ παιδεύματα. Κατὰ δὲ τὴν τυπικὴν αὐτῆς ἔποψιν ἐξεταζομένη συγκρατεῖται ἐκ τῆς ἰδιαίτηρας διδασκαλίας τῆς ἀρχαιοτῆτος, τῆς ἱστορίας τῆς Γραμματολογίας καὶ τῆς τῆς γλώσσης. Ἰστέον δ', ὅτι ἐν τῇ πράξει ἅπαντα τὰ ἐστηρικθμμένα τμήματα ἀπαλλάττουσι προϋποτιθέντ' ἄλληλα.

Ἐγκυκλοπαιδεία λοιπὸν τῆς φιλολογίας εἶναι ἡ καθολικὴ ἔκθεσις τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ εἰδικὰ αὐτῆς μέρη. Καὶ ἡ μὲν Ἐγκυκλοπαιδεία ὀρίζει τὴν συνάφειαν τῆς ἐπιστήμης, ὑποτυποῦσα

τὸ ὅλον διὰ μεγάλην γραμμὴν καὶ χαρακτῆρων ἢ δὲ Μεθοδολογία τοῦναντίον προ-
ωρίσται νὰ διδάξῃ τὴν μέθοδον τῆς ιδιο-
ποιήσεως τῆς ἐπιστήμης, τούτεστιν ἢ μὲν
Ἐγκυκλοπαιδεία ἐκτίθησι τὸ σύστημα τῆς
ἐπιστήμης, ἢ δὲ Μεθοδολογία χειραγωγῆ-
τὸν τρόπον τοῦ σπουδάζειν τὰ καθ' ἕκα-
στον, διὸ δέον νὰ ἐπιτηται τῇ ἀντικειμένη
δὴ, καθάπερ ἢ Ἐγκυκλοπαιδεία. Ἡ Με-
θοδολογία ὀφείλει ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα νὰ
νέρχηται εἰς τὸ ὅλον διότι ἡ μόνη ὀρθὴ
μέθοδος τῆς ιδιοποιήσεως τῆς ἐπιστήμης
εἶναι ἡ κυκλική, ὅπου τις ἅπαντα ἐπανά-
γων εἰς ἓν κέντρον ἐντεῦθεν μετέπειτα με-
ταβαίνει ἅπανταχόσε εἰς τὴν περιφέρειαν.

Πρὸ τοῦ ἐκτεθέντος ὀρισμοῦ τῆς Ἐγκυ-
κλοπαιδείας ὁ συγγραφεὺς φιλολογικῶς τῷ
τρόπῳ ἀπὸ σ. 34—37 ἐνδιατρίβων περὶ
τῆν σημασίαν τῆς λέξεως μνημονεύει τὸν
Stange, τὸν ἐν τῷ ἰδίῳ συγγράμματι Sym-
mikta Th. I. Wr. 7 (Halle 1802) πρῶτον
γράφαντα διατριβὴν περὶ τοῦ ὀνόματος, ἐν
ἣ διίσχυριζεται, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτὸ δηλοῖ
τὴν συνάφειαν, ἣν δέον νὰ ἔχῃ ἔγκυκλο-
παιδεία τις, ἄπερ εἶναι διαδεδομένη ἐπο-
ψις. Ὁ ὅρος εἶναι *ἐγκύκλιος παιδεία*, διότι
τὸ παρὰ Κοϊντιλιανῶ I. 10 ἀναγινωσκόμε-
νον Ἐγκυκλοπαιδεία ἀπορρέει ἐξ ἡμαρτη-
μένης γραφῆς. Ἡ δὲ λέξις *ἐγκύκλιος* ἅπαντᾶ
ἐνωρὶς ἐπὶ τῆς κυκλικῆς κινήσεως, οἷον παρ'
Ἀριστοτέλει Μετεωρολ. I, 2, 339α, 12.
Ἐπειδὴ δ' ἡ κυκλικὴ κίνησις καθ' ἑαυτὴν
εἶναι συντετελεσμένη, ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι
πᾶσα ἔγκυκλιος παιδεία ἄτε τῷ ὀρισμῶ
συνωδᾶ καθ' ἑαυτὴν τετελεσμένη, θὰ ἐσή-
μαινε τὸν ὅλον κύκλον παιδεύματος, ἢ ἐπι-
στήμης, ἐν συναφείᾳ διήκουσαν ἔλθεσιν. Ἐν
τούτοις ἢ λέξις *ἐγκύκλιος* συναπτομένη τῇ
λέξει παιδεία ἄλλο δύναται, ἢ γοῦν ἄπανθ',
ὅσα ἢ νεότης ὄφειλε νὰ ἐκδιδάσκηται χά-
ριν τοῦ ἐξανθρωπιστικοῦ συμφέροντος, ἢ ἐκα-
λοῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *ἐγκύκλιος παι-
δεία, ἐγκύκλια μαθήματα*, ἢ παιδεύματα,
ὅπερ περιλαμβάνει ἐν πρώτοις τὸ σύνολον
τοῦ καθ' ἓν τὸν συνήθη κύκλον τῆς μορφώσεως
ἀνήκοντος, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει συ-
στηματικῆς κεφαλαιώσεως. Τὴν δὲ σημα-
σίαν τοῦ συνήθους ἔχει ἢ λέξις ἀνεκαθεν
κατὰ τὸν Ἡσύχιον (λ. *ἐγκύκλια*) ἐρμηνεύ-

οντα τὸ ἐγκύκλια = τὰ ἐγκυκλοδομενα τῷ
βίῳ καὶ συνήθη. Καὶ παρ' Ἰσοκράτει (III.
22) συνδέεται τὸ ἐν τοῖς ἐγκυκλίσι καὶ
τοῖς καθ' ἡμέραν ἐκείνην γιγνομένης (=κατὰ
τὸν συνήθη καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν κύκλον
τῶν πραγμάτων). Ἐν μιᾷ τῶν πρό Εὐκλεί-
δου ἐπιγραφῶν ἀπαντῶσιν *ἐγκύκλια ἀνα-
λώματα* (ιδ. Cöckh's Staatshaushalter A-
thener 2 Aufl. II, 237) ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν
συνήθων κανονικῶν δαπανημάτων. Ὄσαυ-
τως καὶ τὰ *ἐγκύκλιοι λειτουργία*, *ἐγκύ-
κλιος εἰκοστή* ἦναι αἱ τακτικαὶ λειτουργ-
γία, οἱ κανονικοὶ φόροι. Καὶ ἐν τῷ περὶ
πολιτικῆς οἰκονομίας νομιζομένῳ συγγράμ-
ματι τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ ἐγκύκλια δη-
λοῦσι τὴν συνήθη ἐπικοινωνίαν πρὸς Staatsh,
den Athenes I, 412 καὶ περὶ τῆς λέξεως ἐγ-
κύκλιος καθόλου τὴν σημείωσιν αὐτοῦ τούτου
(τοῦ Βοικηίου δηλ.) Die Anmerkung an
Butlmann's Erklärung einer Papyruschrift
Abh. d. Berlin. Akad. 1824 p. 97. Παρὰ
τῷ προμνησθέντι Ἀριστοτέλει Πολιτ. I. 7
p. 12, § 6, 25 γίνεται μνήμη *ἐγκυκλίων*
διακοσμημάτων δούλου, τούτεστι τῆς συ-
νήθους καθ' ἡμέραν ἐργασίας, τοῦ συνήθους
κύκλου τῶν ἀσχολιῶν, πρὸς τούτοις ταύτῃ.
II, p. 1263α 21 ἀναγινωσκονται ἐγκύκλιοι
διακονίαι καὶ ἄλλοτε πάλιν τὰ ἐγκύκλια,
ἢτοι ὁ ἡμερήσιος ἐξ ἐπαγγελίας κύκλος.
Τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοῦ τούτου φιλο-
σόφου διασωθέντα προβλήματα, τὰ παντὸς
ἐπιστημονικοῦ συνδέσμου γυμνά, καλοῦνται
παρὰ τῷ Κελλίῳ N. A. XX, 5 *ἐγκύκλια*
προβλήματα, ἄτε πραγματευόμενα ζητή-
ματα τοῦ συνήθους κύκλου τῶν ἰδεῶν. Εἶ-
ναι δὲ ταῦτα δημῶδη ἐπιστημονικά προ-
βλήματα. Παρεκτὸς τούτου ὁ Ἀριστοτέλης
συνέγραψεν *ἐγκύκλια φιλοσοφήματα*, ἄπερ
οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὰ σωζόμενα
προβλήματα ἰδ. Stahr Aristotelica II p.
278—79, διότι ἐκεῖνα κατὰ τὸν Bernays
(Die dialoge des Aristoteles p. 93 κ. εἰ
καὶ μάλιστα p. 123 κ. λ) ἦσαν διαλογικὰ
συγγράματα. Οὐδὲ σημαίνει ἢ λέξις ὅτι ὁ
Welker Epischer Cyclos p. 49 ἐξηγεῖται,
ἢτοι δημῶδες ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ'
ἐν γένει δημῶδη φιλοσοφήματα. Πρὸς τὴν
γενικὴν λοιπὸν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἀντι-
στοιχοῦντα τὰ ἐγκύκλια παιδεύματα ἦναι

EMILE SOUYESTRE

H EPI THS ODOY TOY ADOY OIKIA

(Συνέχεια)

Ὁ Λεβλάνκ εἶχε παρουσιάσει αὐτὸν ἀ-
κριβῶς τὴν προτεραίαν πρὸς τὴν δούκισσαν
δε Ῥίμβεργ καὶ αὕτη τὸν προσεκάλεσεν εἰς
τὴν ἐορτὴν τὴν ὁποίαν ἐδίδεν ἀπεφάσισε
λοιπὸν νὰ πορευθῇ εἰς τὸν χορὸν καὶ διὰ
παντὸς μέσου ν' ἀποπειραθῇ νὰ κατανοήσῃ
τὸ μυστήριον τὸ ὁποῖον τὸν ἀπνησχόλει πρὸ
τοσοῦτου χρόνου.

Ἡ ἡμέρα τοῦ χοροῦ ἔφθασεν ἐνεδύθη
τὴν ὑποδειχθεῖσαν ἐνδυμασίαν καὶ ἐπορεύ-
θη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς δούκισσης. Ἡ σπου-
δῆ του τὸν ἔκαμε νὰ προσέλθῃ πρὸ τῆς τα-
κτικῆς ὥρας εἰς τὰς αἰθούσας δὲν εἶχεν ἐτι
συρρέουσι πολλὸς κόσμος.

Ἄφου παρετήρησε τοὺς ἤδη ἐλθόντας προσ-
κεκλημένους, ὁ Φρεδερίκος ἐποποθετήθη πλη-
σίον τῆς θύρας, διὰ νὰ βλέπῃ εἰσερχομένους
ἐκείνοισι οἵτινες ἤρχοντο, ἐλπίζων ὅτι τύχη
τις ἤθελε τὸν κάμει ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν γυ-
ναῖκα ἣν ἐπερίμενεν· τὸ πλῆθος ὁμῶς τὸν
ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψῃ ἐντὸς ὀλίγου τὴν
θέσιν ταύτην ὠθούμενος ὀλίγον κατ' ὀ-
λίγον πρὸς τὰ βάθη τῶν αἰθουσῶν, παρε-
δόθη εἰς ἀτελεύτητον ἐρευναν καὶ ἀπεφά-
σισε νὰ ἀναμείνη.

Ἐν τούτοις ἢ νύξ ἐπροχώρει· οἱ χοροὶ
πολλάκις εἶχον ἤδη διακοπῆ καὶ ἐπαναλη-
φθῇ καὶ ἢ ὀρχήστρα ἐπρόκειτο ἐκ νέου νὰ
σιγήσῃ καὶ οἱ προσκεκλημένοι ἐπορεύοντο
πρὸς τὴν αἴθουσαν τοῦ συμποσίου ἣτις ἔ-
μελλε ν' ἀνοιχθῇ. Ὁ Γκαρνιέ κουρασθεὶς
ἐκ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ θορύβου ἄφησε νὰ
διέλθῃ πρὸ αὐτοῦ τὰ γελῶντα κύματα
τῶν χορευτῶν ἐν τῷ μεταξὺ παρετήρησεν
ἡμικλειστὸν τινα θύραν· τὴν ὠθησεν ἡσύχως
καὶ εὗρεθῃ ἐντὸς μικρᾶς βιβλιοθήκης μόλις
φωτισμένης.

Ἄφεθῃ νὰ καταπέσῃ ἐπὶ τινος ἀνακλι-
τροῦ στενάζων ἐκ κουράσεως καὶ μελαγχολ-
ίας. Μόλις ἦτον ἐκεῖ πρὸ μιᾶς στιγμῆς ὅτε
ἐλαφρὸν βᾶδισμα ἤκούσθη· ἐστράφη καὶ εἶ-

ἐν πρώτοις τὰ συνήθη μορφωτικὰ μέσα, ὡς
ἐμφαίνουσι τὰ παρὰ Πλουτάρχῳ περὶ Παιδ.
ἀγωγῆς κ. 10. Ἐκ δὲ τῆς ἀρχικῆς ταύτης
σημασίας ἐπεταί, ὅτι ἢ ἔγκυκλιος παιδεία
ὡς γενικὴ ἀντικείμεται τῇ εἰδικῇ, ἢ ἐξ ἐπαγ-
γελίας μορφώσῃ. Οὕτω λέγει ὁ Στράβων I.
22. αὐτὴν τῇ ἱστοριογραφίᾳ ὀνομάζεται πολι-
τικὸς οὐχὶ ὁ παντάπασιν ἀπαιδευτος, ἀλλ'
ὁ μετασχὼν τῆς ἐγκυκλίου καὶ συνήθους
ἀγωγῆς τοῖς ἐλευθέροις καὶ τοῖς φιλοσο-
φοῦσιν. Πρὸς καθολικὴν δὲ, τούτεστιν εἰς
πάντας τοὺς ἐλευθέρους ἀπαραίτητον παί-
δευσιν, δὲν ἀπαιτεῖται, ὡς εἰκὸς, ἐμβριθῆς
γνώσις ἀπάντων. Ἐγκυκλοπαιδεία κατὰ
ταῦτα σημαίνει τὴν γενικὴν μάθησιν συμ-
πάσης τῆς σοφίας, ἢτοι τοῦ orbis doctrinae
κατὰ τὴν μεθερμηνεύσιν τοῦ Κοϊντιλιανῶ
I. 10. Τιοιούτῳ τρόπῳ μεταχειρίζεται τὴν
λέξιν ὁ Οὐίτρούδιος (ἐν τῷ Προοίμ. τοῦ VI
βιβλ.) «Me arte erudieudum putaverunt
et en quae non potest esse probata sine
litteratura encyclo que doctrina
rum omnium disciplina (=ἐμὲ παιδευτέον
ἐνόμησαν ἐν τέχνῃ καὶ ἐν ταύτῃ, ἣτις δὲν
δύναται νὰ ἦναι δόκιμος ἀνευ γραμματο-
λογίας καὶ ἐγκυκλίου μαθήσεως ἅπασων
τῶν ἐπιστημῶν). Ὁ Οὐίτρούδιος ὑποσημαί-
νει τὴν συνάφειαν ἅπασων τῶν ἐπιστημῶν
λέγων omnes disciplinas inter se conju-
ctionem rerum et communicationem ha-
proceπέγων encyclo disciplina uti cor-
pus unum ex his membris est compositum
καὶ ἐννοῶν, ὅτι ἐν τῇ περι ἢς ὁ λόγος ἐγ-
κυκλίου μορφώσῃ περιέχεται μόνον τὸ κα-
θολικὸν ἅπασων τῶν μαθήσεων. Ἡ ἰδέα
λοιπὸν τοῦ Οὐίτρούδιου εἶναι omnibus ali-
quid ἢτοι ἐν πᾶσι τι, ὁπόθεν ὁμῶς δὲν
ἐπεταί in toto nihil τούτεστιν ἐν τῷ ὅλῳ
μηδὲν. Ὁ μὴ ἐξ ἀπάντων τι εἶδος δὲν ἢ
ξεύρει τίποτε, ὄντως ἐδόξαζον οἱ παλαιοί.
Ἐντεῦθεν ἐκπηγάξει ἢ ἔγκυκλιος παιδεία
αὐτῶν.

(ἔπεται τὸ τέλος)

N. ΠΕΤΡΗΣ.

δεν ὀπισθεν αὐτοῦ ἰσταμένην γυναῖκα ἐν πλούσιᾳ ἰσπανικῇ ἔνδυμασίᾳ.

— Τίνα ζητεῖτε; ἠρώτησεν αὐτὸν διὰ φωνῆς χαμηλῆς.

— Μήπως γνωρίζω;

Ἡ γυνὴ ἐκείνη ἔκαμε κινήσιν τινα καὶ παρετήρησε πέριξ.

— Χαμηλωτέρα, κύριε, ἐψηθύρισε πλησίον περισσότερον.

— Τὶ ἤθετε νὰ κάμετε εἰς τὴν Βιέννην, κύριε;

— Νὰ σὰς ἀναζητήσω.

Ἡ νεαρὰ γυνὴ ὀπισθοχώρησεν ἐπ' ὀλίγον.

— Νὰ με ἀναζητήσητε, καὶ διατί;

— Καὶ ἐκ δευτέρου θὰ σὰς εἶπω: μήπως γνωρίζω; ἡ ἐμφάνισίς σας κατέστη συμβεβηκὸς τόσον ἐκτακτον ἐν τῇ ζωῇ μου ὥστε ἐπενευρίσκων τὰ ἔχνη σας κατελήφθην ὑπὸ περιέργου ἀνησυχίας καὶ διὰ πάσης θυσίας ἠθέλησα νὰ σὰς ἐπανιδῶ.

— Τί ἔχετε νὰ μοὶ αἰτήσητε;

— Τὸ πᾶν, κυρία, διότι οὐδὲν ἠνόησα ἐκ τοῦ δράματος τοῦ ὁποῦ μοὶ ἔκαματε μάρτυρα καὶ σχεδὸν ὑποκριτὴν. Ἄγνοῶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πιστεύσω καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο μὲ βαρύνει ὡς τύφισ συνειδήσεως; Ἄ! ἔχετε, κυρία, πολὺ σκληρὰν τὴν καρδίαν διὰ νὰ μὴ ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνομιονησία μου διὰ νὰ πληροφορηθῶ εἶναι ἕξις τῆς ματαίας περιεργείας. Αὕτη εἶναι ἄγνωστος ὁποῖα ἐλπίς δυναμένη νὰ βοηθήσῃ εἰς τινα μεγάλην ἰκανοποίησιν διὰ νὰ γίνετε πρός με ὠφέλιμος. Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ σὰς λαλήσω περὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐπράξατε ὑπὲρ ἐμοῦ, διότι γνωρίζω ἤδη ὅτι ὁ κ. Βέρτμαν, ὅστις με κατέστησεν αἰφνιδίως ἀρκετὰ πλούσιον ὥστε νὰ δυνηθῶ νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν Ἰταλίαν, παρ' ὑμῶν ὠδηγήθῃ ἐκεῖνο ὅπερ ἐνόμισα εὐμενὴ τύχην οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν κεκρυμμένην εὐεργεσίαν. Ἀλλὰ ἡ εὐεργεσία αὕτη, κυρία, ὁφείλω νὰ γνωρίζω ἐπὶ τίνι δικαιώματι μοὶ ἀπενεμήθη καὶ ποῖα ὑποχρέωσις μοὶ ἐπεβλήθη δι' αὐτῆς. Διὰ ποῖαν ἐκδουλεύσιν ἦσαν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σκέψῃ, ἀμοιβὴ τὰ χρήματα ταῦτα; ἐπληρώσατε τὴν σιωπὴν μου ἢ τὴν χορηγηθεῖσαν ὑπηρεσίαν;

— Καὶ διὰ τὴν μίαν καὶ διὰ τὴν ἄλλην, κύριε.

— Τότε δὲν τὴν ἀποδέχομαι, κυρία, ἀνέκραξεν ὁ Φρεδερίκος ζωηρῶς, δὲν παλῶ οὔτε τὰς ἐκδουλεύσεις μου, οὔτε τὴν ἐχθμύθειάν μου.

— Δι' ἔλεος, κύριε, ἀκούσατέ μοι... ἤλυθε εἰς δὴν, λέγετε, παρακινούμενος ὑπὸ εὐγενοῦς περιεργείας. Θέλετε νὰ μοὶ προσφέρτε τὰς ἐκδουλεύσεις σας. Ἄ! λοιπὸν, κύριε, σὰς ἀρκεῖ νὰ γνωρίζετε ὅτι πᾶν ὅτι παρήλθεν εἶναι ἀμετάκλητον, ὅτι ἡ δυστυχία ἐμὲ καὶ μόνην θέλει βαρύνει εἰς τὸ ἐξῆς, ὅτι ἡ παρουσία σας εἶναι ἰκανὴ νὰ μὲ καταστρέψῃ. Εἶμαι αἰχμάλωτος, δεσμευμένη ἐν τὸς τοῦ σπηλαίου ἀγρίου ζώου τὸ ὁποῖον, ἐπὶ τῷ ἐλαχίστῳ θυμῷ, θὰ μὲ θανατώσῃ... Τὸ μυστήριον τοῦ ὁποῦ τὴν ἐξήγησιν μοὶ ζητεῖτε θὰ ἐπληρώσω διὰ τῆς ζωῆς μου, ἐὰν ἦτο γνωστὸν... Ἄ! σὰς ὀρκίζομαι περὶ τούτου ἐγκαταλείψατε τὴν Βιέννην, ἐπιστρέψατε εἰς τοὺς Παρισίους. Ἄγνοεῖται ποῖον κίνδυνον διατρέχεται εἰς δὴν... ἐξηγεῖρατε ἤδη τὴν ζήλοτυπίαν τοῦ κόμητος. Ἐπαγγρυνοῦσιν ἐφ' ὑμῶν, σὰς ἀκολουθοῦσιν. Ἔπρεπε νὰ βοηθήσῃ ἡ τύχη καὶ ὁ θόρυθος τῆς ἑορτῆς ταύτης διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ σὰς ὀμιλήσω. ἴσως ἦδη μὲ ἀναζητεῖ.

Τὰς λέξεις ταύτας προφέρουσα ἡ νέα παρετήρησε περὶ ἑαυτὴν μετ' ἀνησυχίας. Πάραυτα οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ἐσταμάτησαν πρός τὸ βάθος τοῦ σπουδαστηρίου καὶ ταυτοχρόνως ὀπισθοχώρησε ποιοῦσα σπασμωδικὴν χειρονομίαν. Ὁ Φρεδερίκος, ὅστις εἶχε παρακολουθήσει τὴν κινήσιν τῆς, παρετήρησεν ἐν τὸς καθρέπτου τὸ εἶδωλον κεφαλῆς κεκλιμένης εἰς τὸ χάσμα τῆς κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνοικτῆς θύρας. Ἠγέρθη ἐκπλητικῶς ἐπιφωνῶν καὶ ἔκαμεν ἐν βῆμα πρός τὴν θύραν ἐκείνην, ἀλλ' αἰφνιδίως αὕτη ἠνοιχθῆ καὶ ἀνθρώπος τις φέρων ἔνδυμασίαν ἀρμενικὴν ἐπεφάνη ἰστάμενος ἐπὶ τῆς οὐδοῦ.

IV.

— Σὰς διαταράττω, εἶπε διὰ φωνῆς μελαγχολικῆς.

Τοὺς λόγους τούτους ἀκούσασα ἡ ξένη ὀπισθοχώρησε κλονουμένη καὶ ἐκπληκτος.

— Τὶ μὲ θέλετε, κύριε, τίς ἐπέτρεψεν ὑμῖν νὰ μὰς ἀκούηται κρυφίως; ἠρώτησεν ὁ Φρεδερίκος,

Χωρὶς νὰ τῷ ἀπαντήσῃ ὁ ἀρμένιος, ἡ θέλῃ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν νέαν, ἀλλ' ὁ Γκαρνιὲ τῷ ἐφράξε τὴν δίοδον· οἱ δὺν ἐκείνοι ἄνδρες παρετήρησεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον ἐν σιγῇ ἐπὶ μίαν στιγμὴν εἰς στάσιν προσκλήσεως καὶ μίσους. Ἐπὶ τέλους πάραυτα ὁ ἀρμένιος ἀπέσπασε τὴν προσωπίδα του καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν νεανίαν τὴν μορφήν τοῦ κυρίου οὐγγρου.

— Μὲ ἀναγνωρίζετε; ἠρώτησε διὰ φωνῆς χαμηλῆς.

— Δὲν κέκτομαι τὴν ἐπιτηδειότητα ν' ἀναγνωρίσω τὰ ὀνόματα ἐπὶ τῶν προσώπων, ψυχρῶς ἀπεκρίθη ὁ Φρεδερίκος.

— Ἡ σύντροφός σας θὰ ἦναι περισσότερον ὑμῶν ἰκανή.

— Ὅπισω, κύριε!

— Ἀφαιρέσατε τὴν προσωπίδα!

— Ὅπισω, σὰς λέγω!

Ὁ οὐγγρος ἔφερε τὴν χεῖρα παρὰ τὸ ἐγχειρίδιόν του καὶ ὁ Γκαρνιὲ παρὰ τὸ γιγανθίον του. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἡ μουσικὴ ἀντήχησεν τὸ πλῆθος ἐμελλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς αἰθούσας καὶ ὄμιλος προσωπιδοφόρων εἰσεχώρησεν ἐν γέλωτι εἰς τὴν βιβλιοθήκην. Ὁ Φρεδερίκος ἐπωφελέθη ἐκ τοῦ στιγμιαίου τούτου θορύβου διὰ νὰ προετοιμάσῃ εἰς τὴν κόμησάν τὰ μέσα τῆς φυγῆς, καὶ ὅτε ἐστράφη διὰ νὰ ζητήσῃ τὸν ἀρμένιον δὲν τὸν εὔρεν.

Τὴν ἐπαύριον, ἦτο μόνος ἐντὸς τοῦ δωματίου του καταγινομένος νὰ κατατάξῃ ἐν τὸς κιβωτίου πράγματά τινα τοῦ ταξιδίου, ὅτε ὁ κύριος οὐγγρος ἀθροῦδως εἰσῆλθεν.

Ἐπὶ τῇ θέᾳ του ὁ Φρεδερίκος ἀνεπὴδησεν ὁ ξένος ἐπροχώρησε πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἠρώτησεν ἐὰν ἦναι ὁ κ. Φρεδερίκος Γκαρνιὲ.

— Ἐγὼ εἶμαι, κύριε.

— Ἀναγνώσατε.

Ὁ Γκαρνιὲ ἐκπληκτος ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν ἣτις τῷ εἶδιδετο καὶ ἀνεγνώρισεν διὰ τοῦ πρώτου βλέμματος, τὴν γραφὴν τοῦ γραμματίου τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη λάβει· ἠνοιξεν αὐτὴν καὶ ἀνέγνωσεν.

Ἄβωθθη μὲν ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ κόμητος· δευτέρα συνέντευξις θὰ μὰς καταστρέψῃ· Ἐάν ποτε σὰς ἐνέπνευσα αἰσθημὰ τι εὐνοίας ἀνεχωρήσατε πάραυτα·

ἴσως δυνηθῶ ἡμέραν τινα ν' ἀπαντήσω εἰς τὰς ἐρωτήσεις τὰς ὁποῖας μοὶ ἀπηυθύνετε, ἀλλ' ἀνάγκη πρὸς τοῦτο χρόνον καὶ ἐλευθερίας. Ἀναχωρήσατε λοιπὸν χωρὶς οὐδὲν ν' ἀναμείνετε, χωρὶς οὐδὲν νὰ μοὶ ζητήσητε· προσπαθήσατε νὰ λησμονήσητε τὴν νόκτα ἐκείνην τῆς ὁποῖας τὴν ἀνάμνησιν ἐπεθύμουν νὰ ἐξαλείψω δι' ὄλου τοῦ αἵματός μου.

MARGARITA.

— Ἀνεγνώσατε; ἠρώτησεν ὁ κόμης τὸν Γκαρνιὲ!

— Μάλιστα, κύριε.

— Ποῖον εἶναι τὸ ὄπλον σας;

— Δὲν σὰς ἐννοῶ, κύριε.

— Ὁ οὐγγρος ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμούς του ἐπὶ τοῦ Φρεδερίκου μετ' ἀγρίας ἀπορίας.

— Δὲν ἀνεγνώσατε τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης κύριε;

— Ἀπευθύνετε πρὸς ἐμὲ.

— Καὶ τίς τὴν ἔγραψεν.

— Τὸ ἄγνωστος.

— Ἐμπρός, κύριε, ἡ ὑπόκρισις εἶναι ἀνωφελής, ἀνέκραξεν ὁ κόμης κτυπῶν τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους... Μὲ νομίζετε λοιπὸν τυφλὸν καὶ κωφόν; ... οὐδέποτε ἀφῆκα τὰς ὕβρεις ἀτιμωρήτους· πρέπει εἰς ἐξ ἡμῶν τῶν δὺν ν' ἀποθάνη, τὸ ἠέξυρετε! Μὴ ἐλπίζετε νὰ μοὶ διαφύγετε καὶ τὴν φορὰν ταύτην· δὲν εἶμεθα πλέον εἰς τὸ μέγαρον τῆς κυρίας δὲ Ριμβέργ. Κατὰ τὸ διάστημα τὸ ὁποῖον σὰς ἀρκεῖ διὰ ν' ἀναλάβετε τὸ θάρρος σας, θὰ ἀναμείνω, διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐξέλθω ἐντεῦθεν εἰμὴ μόνον διὰ νὰ λάβω ἰκανοποίησιν.

Μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ κόμης ἐκάθησεν ὡς ἐάν ἐπεθύμει κάλλιον νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἀπόφασίν του, ἀλλ' ἐπιστηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῆς θερμάστρας ἡ χεῖρ του προσέκρουσεν ἐπὶ τοῦ λοβίσκου τοῦ εὐρεθέντος ὑπὸ τοῦ Φρεδερίκου ἐν Βάλῃ· τὸ ἔλαβε μετὰ ἀδιακρισίας, τὸ περιέστρεψεν καὶ ἀνεγνώρισεν τὴν φωτογραφίαν τῆς κόμης.

Ἠγέρθη μανιώδη φωνὴν ἀφῆσας.

— Κύριε, εἶπε, πρὸς τὸν Γκαρνιὲ μὲ συνεπιγυμένους ὀδόντας, ὑπάγω νὰ ζητή-

σω ὄπλα· μετά μίαν ὥραν θά εἶμαι ἐδῶ καί ἐάν ἀρνηθῆτε νά κτυπηθῆτε. . . . ὅθ' ἄς φονεύσω.

Ὁ Φρεδερίκος, μόνος μείνας, ἐκάθισε σκεπτικός. Πᾶν ὅτι συνέβη ἀπό τινων ἡμερῶν τῷ ἐπέφερε τήν μεταβολήν τῆς πρώτης του περιεργίας εἰς εἶδος τι μεταμελείας. Ζητῶν νά εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ μυστήριον, τὸ ὁποῖον συνέδεον αὐτόν μετά τῆς κομησίας, ὑπήκουσεν ἐν ταῦτῳ εἰς ποιητικὴν ἰδιοτροπίαν καί εἰς φανταστικὴν ματαιοφροσύνην νεανίου. Ἰνευροπόλησεν ὀλόκληρον δράμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔσχε τὴν ἀνοησίαν νά προμαντεύσῃ μόνον δάφνας καὶ ρόδα. Ἐντὸς ὀλίγου ὁμοῦ εἶδεν ὅτι ἐν τῷ ἐνθυσιασμῷ του δὲν ἐτήρησε λογαριασμὸν οὔτε τῶν δυσχερειῶν οὔτε τῶν θλίψεων, καὶ ἤρξατο νά ἐννοῇ ὅτι τὰ μεγάλα συμβεβηκότα ἦσαν μᾶλλον διασκεδαστικά ἐν τοῖς βιβλίοις ἢ ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἡ σκηνὴ ἥτις ἔλαβε χώραν τὴν προτεραίαν παρὰ τῇ κυρίᾳ δὲ Ριμπεργ καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀγρία ζυλοτυπία τοῦ οὐγγρου ἐξηγέρθη, τὸν εἶχεν ἤδη κάμει νά σκεφθῆ· εἶχεν ἤδη ἀφιερωθῆ εἰς τὴν πρόνοιαν ὅτι ἡ ἀπειλὴ τοῦ κόμητος παρεμπροσθέν τὸ πᾶν μετέβαλεν.

Ἡ δύνατο νά ἐπανορθώσῃ ἀναμφιβόλως τὸ σφάλμα τὸ ὁποῖον ἐπέφερε τὴν ἀπειλὴν ταύτην· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔπρεπε τὸ πᾶν νά διηγηθῆ, νά προσδῶ μυστήριον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκρέματο ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωὴ μιᾶς γυναικὸς καὶ τὸ μέσον τοῦτο τῆς σωτηρίας τῷ ἀπήρσεκεν ὡς ἀνανδρία. Κατ' ἀρχὰς δοκίμη τις τῷ ἐδίδοι στήριγμα εἰς τοὺς λόγους του. Ὁ κόμης δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀρνηθῆ νά πιστεύσῃ ἢ καὶ νά ἀκούσῃ ἕστω; ἦτο πολὺ βέβαιος ὅτι ἠγνοεῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅτι ἡ ζυλοτυπία του δὲν ἦτο πρόφασις καὶ ὅτι ἐπρότιθετο νά κτυπήσῃ τὸν μάρτυρα ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐνὸς ἀνταγωνιστοῦ.

Ὁ Φρεδερίκος ἠγνοεῖ ποῖαν τῶν ὑποθέσεων τούτων νά παραδεχθῆ· ἐν τούτοις ἔγραψε πρὸς τὸν Λεβλάνκ ἐπιστολήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ διηγεῖτο συντόμως πᾶν ὅτι τῷ συνέβη καὶ τῷ ἐκοινοποιοῖ τὰς τελευταίας του θελήσεις ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἠθέλεν ἡττηθῆ.

Ὅτε ἐπεραιώσεν αὐτὴν τὴν ἐπανέγνωσεν βραδέως καὶ ἠσθάνθη ἑαυτὸν καταληφθέντα

ὑπὸ βαθείας θλίψεως. Ὁ πρὸς τὴν ζωὴν ἀποχαιρετισμὸς οὗτος διατῆ νά μὴ γραφῆ ἐν ἔτος πρότερον, ὅτε ἦτο ἀκόμη πτωχὸς καὶ ἀγνώστος; Τότε οὐδὲν τὸν ἐκράτει ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ν' ἀποθάνῃ δὲν θά ἦτο τότε ἄλλο τι δι' αὐτόν ἢ νά κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς καὶ νά μὴ ὑποφέρῃ πλεόν· ἀλλ' ὅχι ἡ τύχη ἠθέλησε νά τῷ ἐπιδείξῃ πᾶν ὅτι ἡ ὑπαρξίς ἔχει γλυκὴν ἠθέρησεν νά τὸν κάμη πλούσιον, εὐτυχῆ, εἶτα ἐν τῷ μέσῳ τῆς χαρᾶς τοῦ θριάμβου του ἔτεινεν αὐτὴ τὴν χεῖρά διὰ νά τὸν πλήξῃ ὡς ἐάν ἡ εὐτυχία, τὴν ὁποίαν αὐτὴ τὸ κατ' ἀρχὰς τῷ ἐπεδαψίλευσεν οὐδὲν ἄλλο εἶχε τέρμα ἢ νά τὸν κάμη κάλλιον νά αἰσθανθῆ τὴν πικρίαν τοῦ θανάτου. Ἡ σκέψις αὕτη ἐπέφερε δάκρυα ἐπὶ τῶν βλεφάρων τοῦ νέου· ἀλλὰ κατενίκη τὴν συγκίνησιν τῆς ψυχῆς του καὶ συνέπτυξε τὴν ἐπιστολήν.

Ἐἶχεν ἤδη περικλείσει αὐτὴν ὅτε ὁ κόμης εἰσῆλθε κρατῶν δύο πιστόλια τῆς μονομαχίας.

— Εἶμαι εἰς τὰς διαταγὰς σας, εἶπεν ὁ Φρεδερίκος.

Ὁ κόμης ἀπέθεσε τὰ ὄπλα ἐπὶ τῆς θερμάστρας.

Ὁ Γκαρνιὲ ἐσφράγισεν τὴν πρὸς τὸν Λεβλάνκ ἐπιστολήν, ἐπέγραψεν αὐτὴν καὶ ἠγέρθη.

— Προτοῦ ἐξέλθωμεν, κύριε, μίαν ἐτιλέξιν ἣτις θά ἦναι ἡ τελευταία. Ὁρκίζομαι ἐπὶ τῆς τιμῆς μου ὅτι οὐδέποτε ἠγάπησα τὴν κόμησσαν, ὅτι δις μόνον τὴν εἶδον, ὅτι ἠγνοῶ τὸ ὄνομά της καὶ ὅτι ἡ φωτογραφία αὕτη τὴν ὁποίαν ἐξελάθετε ὡς ἐνέχειρον ἔρωτος εὑρέθη ὑπ' ἐμοῦ ἐν Βάλλε ὅπου εἶχε λησμονηθῆ.

— Ψεῦδος! ψεῦδος! . . . Καὶ ἡ ἐπιστολή;

— Ἡ ἐπιστολή. . . . ἐκεῖνη ἣτις τὴν ἔγραψε μόνη ἔχει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν νά τὴν ἐξηγήσῃ, κύριε.

— Καὶ αὕτη θά τὸ πράξῃ, εἶπε φωνῆ τις ἤσυχος.

Ὁ Φρεδερίκος καὶ ὁ οὐγγρος ταυτοχρόνως ἐστράφησαν. Ἡ κόμησσα ἴστατο εἰς τὴν θύραν ἣτις ἠνοιχθη.

— Μαργαρίτα, ἀνέκραξε ὁ κόμης, τί ἤλαθε ἐδῶ νά κάμετε;

— Νά σᾶς ἐμποδίσω νά πράξετε ἐγκλημά τι.

— Ἐξέλθετε! ἐξέλθετε!

— Δὲν θά ἐξέλθω εἰμὴ μόνον μεθ' ὑμῶν, κύριε κόμης.

— Φοβεῖσθε διὰ τὸν ἐραστὴν σας!

Ἡ νεαρὰ γυνὴ ἔρριψε βαθὺ βλέμμα περιφρονήσεως καὶ θυμοῦ.

— Τὸν ἐραστὴν μου! ἀνέκραξεν διὰ τρεμούσης φωνῆς, γνωρίζετε καλῶς ὅτι ὁ ἐραστὴς μου δὲν εἶναι ποσῶς ἐδῶ, κύριε κόμης.

— Ἄλλ' ἡ ἐπιστολὴ αὕτη. . . ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, κυρία!

— Ἐλθμονήσατε, κύριε κόμης, νέον τινα, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον ὑποσχεθῆ τὴν χεῖρά μου καὶ τὸν ὁποῖον, διὰ νά με ἀποσπάσῃτε ἀπ' αὐτοῦ, ἀγενῶς τὸν ἐρρίψατε εἰς τὰς φυλακάς;

— Δὲν πρόκειται ποσῶς περὶ τοῦ Φραντς, κυρία.

— Ἀπαῖσθε, διότι ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἠγάπων προτοῦ γίωα διὰ τῆς βίας γυνῆ σας καὶ μετ' ἔπειτα τὸν ἠγάπων ἐτι περισσότερον ἠνηργήσατε νά καταδικασθῆ ὡς κακοῦργος, προτοῦ μὲ ὠδηγήσατε εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐν τούτοις κατώρθωσεν ἐκεῖ νά με συναντήσῃ.

— Ἐκεῖνος! . . . εἶναι ἀδύνατον. . .

— Ἀπουσιάζετε, κύριε κόμης, ἀσχολούμενος ἐν Λονδίῳ εἰς πολιτικὰς ραδιοουργίας ἠδυνήθην νά τὸν ἐπανίδω ἀφόβως.

Ὁ κόμης ἐξέτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὰ πιστόλιά του.

— Δὲν ἐπέστη ἐτι ὁ καιρὸς, εἶπεν ἡ νεὰ, μετὰ πικροῦ γέλωτος. . . Πρέπει τὰ πάντα νά μάθετε. . . Ὁ Φραντς ἦτο ἐν Παρισίοις δύο μῆνας προτοῦ μοι ἀναγγεῖλετε τὴν ἐπιστροφὴν σας. Μοι ἐπρότεινε μετ' αὐτοῦ νά φύγω. . . ἀλλ' εἶχον τότε τὸ τέκνον μου. . . ἦμην βεβαία, ἐκ τῶν προτέρων ὅτι δὲν θά ἠδυνάμεθα νά διαφύγωμεν τὴν καταδίωξιν σας καὶ ὅτι ἡ ἀρπαγὴ αὕτη ἠθέλε πληρωθῆ διὰ τῆς ζωῆς τοῦ Φραντς. ἠθέλησα νά τὸν σώσω! . . . Δυστυχῆς! . . . ἠρνήθη. Τότε ἔλαβον ἐξ αὐτοῦ ἐπιστολήν ἐν ἣ μοι ἔγραφε

«τὴν ἐσπέραν ταύτην θά εἶμαι ὑπὸ τὰ παράθυρά σου διὰ νά σὲ ἀναμείνω ἢ ν' ἀποθάνω.»

Ἦμην ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἐκπεπληγμένη ἐφθασα εἰς Παρισίους· τὸ Λουξεμβούργον ἦτο κεκλεισμένον. Ἐδραμα εἰς τὸ οἶκημα τοῦ κυρίου ὅστις κατῆκε κάτωθεν τῆς ὀροφῆς μας, μοι ἠνοιξε θύραν φέρουσαν πρὸς τὸν κῆπον καὶ ὅταν ἐφθανον. . . ὅταν ἐφθανον. . . ὁ Φραντς ἦτο νεκρὸς, κύριε!

Ἡ νεὰ ἐκάλυψε τὸ πρόσωπὸν της διὰ τῶν δύο της χειρῶν.

— Ἐννοεῖτε νῦν, μετὰ μακρὰν σιγὴν ἐνηκολούθησεν αὕτη, διατῆ ἡ παρουσία τοῦ κυρίου μὲ ἐτάραξεν ὅτε τὸ πρῶτον τὸν παρετήρησα, διατῆ ἠθέλησα νά τὸν ἴδω καὶ νά τῷ γράψω ν' ἀπομακρυνθῆ.

Ὁ κόμης τὰ πάντα ἤκουσε μετὰ φοβερᾶς ἠσυχίας κρατῶν εἰς ἐκαστὴν χεῖρα ἀνά ἐν πιστόλιον, μὲ ὄμμα ἀπλανές καὶ μετέλη συνεσφιγμένα. Τέλος ἐπροχώρησε πρὸς τὸν Γκαρνιὲ ὅστις διέμενε σιωπῶν καὶ περιφροσ.

— Ὅθ' ἐγκαταλείψατε τὴν Βιένναν αὐριον, κύριε, τῷ εἶπεν διὰ φωνῆς βραχείας.

Ὁ νέος ἔκαμε κίνησιν τινα ἀλλ' ἡ κόμησσα τῷ ἔρριψεν ἐπ' αὐτοῦ βλέμμα ἰκετευτικόν.

— Ὅθ' ἀναχωρήσω, κύριε, τῷ ἀπεκρίθη ψυχεῶς.

Τότε ὁ κόμης ἤρπασε τὸν βραχίονα τῆς νεαρᾶς γυναικὸς ἣτις ἐφρικήσατο ἐπὶ τῇ περιπτύξει ταύτῃ, καὶ ἀμφότεροι ἐξηφανίσθησαν.

Μετὰ μῆνα σχεδὸν ὁ Φρεδερίκος Γκαρνιὲ συνήντησε ἐν Παρισίοις τὸν Λεβλάνκ, ὅστις ἤρχετο ἐκ τῆς Βιέννης.

Οἱ δύο φίλοι συνωμίλησαν ἐπὶ τινα χρόνον περὶ διαφορῶν πραγμάτων.

— Ἀλήθεια, εἶπεν ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Λεβλάνκ, γνωρίζω τὸ ὄνομα τῆς Οὐγγαρίδος σου· ὀνομάζεται κόμησσα Μαργαρίτα δὲ Γλεσβάτερ.

— Πῶς τὸ ἔμαθες;

— Τὸ εἶδον ἐπὶ τῶν προσκλητηρίων τῆς κηδείας της.

— Τί λέγεις; ἀνέκραξεν ἐκπεπληγμένος ὁ Φρεδερίκος, ἡ κόμησσα. . .

— Ἀπέθανεν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀναχωρήσεώς σου.

ΜΕΛΕΤΗ

ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΑΙΞΠΗΡ

Ἀπόσπασμα ἀνεκδότου ἱστορίας τῶν Καλῶν Τεχνῶν

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ ΠΡΟ ΤΟΥ ΣΑΙΞΠΗΡ

II

ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ—ΟΙ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΙ

Τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἀγγλικοῦ θεάτρου ἀντιπροσωπεύει ἐν ὀνόμα μέγα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἰς νοῦς δαιμόνιος, ὁστὶς ἐγεννήθη διὰ τὴν ἀναβιβαστὴν τὴν τέχνην εἰς τὸ ἀπόγειόν της σημεῖον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ κύκνος τῆς Ἀβῶνος, ἦτο ὁ Γουλιέλμος Σαίξπηρ. Ἄλλ' ἀρὰ γε πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ χάος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ κατακλυσμός; Πρὶν ἢ ὁ ἥλιος οὔτος φωτίσῃ τὸν ποιητικὸν ὀρίζοντα δὲν ἔλαμψαν ἀρὰ γε ἄλλοι ἀστέρες; Ἴδου διὰ τί ἡ μελέτη τῶν προγόνων καὶ τῶν ἐπιγόνων τοῦ Σαίξπηρ καθίσταται ἀπαραίτητος. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι δὲν προηγήθη τοῦ ἡλίου τούτου λυκαυγῆς καὶ ὅτι ὑπῆρξε τοιαύτη ἀπότομος μετάβασις ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ ἀπλετοῦν ἡλιακὸν φῶς τῆς ἡμέρας. Οὔτε εἶναι ἀληθές καθ' ὀλοκληρίαν ὅτι ὁ Dryden ἔθετο εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Σαίξπηρ

I found not, but created first the stage
διότι εὑρε πρὸς αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ Μαργλόου καὶ πρὸ τοῦ Μαργλόου τὰ ἔργα τοῦ Λύλυ, διότι τὸ δράμα προὔπηρχε τοῦ Σαίξπηρ καὶ πρὸ τοῦ 1590, ὅτε ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τῆς Σκηνῆς τὸ πρῶτον ὑποτιθέμενον δράμα αὐτοῦ, ὁ Περικλῆς τῆς Τύρου, ὑπῆρχον τόσα ἄλλα δραματικά ἔργα, οὐχὶ ἑντελῶς ἐστερημένα τέχνης, οὐχὶ ἀνάξια μνήμης.

I

Συνειθίζουσιν οἱ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τῆς δραματικῆς τέχνης τῶν νεωτέρων χρόνων νὰ ἀναχωρῶσιν ἀπὸ κοινοῦ τινος ση-

μεῖου. εἶναι δὲ τοῦτο τὰ μυστήρια τοῦ μεσαίωνος, σκηναὶ εἰλημμένοι ἐκ τῆς παλαιᾶς ἢ νέας διαθήκης καὶ διδασκόμενα εἴτε ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰς τοὺς ναοὺς, εἴτε ὑπὸ τῶν λαϊκῶν εἰς τὰς πλατείας καθ' ὠρισμένας τοῦ ἔτους ἐποχάς. Οἱ Γερμανοὶ ἔχουσι τὸ ἀρχαιότερον τοιοῦτον μνημεῖον, τὰ ἔργα τῆς Σάξωνος μοναχῆς Hroswitha, ἥτις ἐζη περὶ τὰ μέσα τοῦ I αἰῶνος. Οἱ Ἄγγλοι μνημονεύουσιν ὡς πρῶτον δραματικὸν δοκίμιον τὰ μυστήρια τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ποιητὴς ἐνόμισεν ὅτι τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ πραξικώπημά του τοῦτο, διότι τὴν ἐπαύριον τῆς διδασκαλίας εἶδε τὴν οἰκίαν του πυρπολουμένην ἐντὸς τῶν φλογῶν, καὶ ἔγκραταλείψας τὴν Σκηνὴν ἐγένετο ἱερεὺς ὅπως ἐξίλεωθῆ. Ἦσαν δὲ ἀφ' ἐτέρου ὀνομασται, αἱ κατ' ἔτος τελοῦμεναι τὴν μεγάλην Παρασκευὴν ἐν Κάβεντρου παραστάσεις.

Ἦτο παράδοξος καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος τῶν τοιούτων ἔργων. Ὁ διάλογος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέκειτο ἐκ στίχων ἐξ ἡμισείας λατινικῶν καὶ ἐξ ἡμισείας ἀγγλικῶν. Οἱ ἀναχρονισμοὶ ἦσαν τὸ ἄρτυμα τῶν τοιούτων σκηνῶν καὶ ὁ Ὀλλανδὸς ζωγράφος, ὅστις ἔγραψε τὸν Χριστὸν ἀναβαίνοντα τὸν Γολγοθᾶ ἐν μέσῳ συνοδίας καταβινοφόρων, βεβαίως ἔχει τινὰ συγγένειαν πρὸς τοὺς ἠθοποιοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες ἦσαν συγχρόνως καὶ οἱ ποιηταὶ τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ὑπεκρίνοντο. Κωμικαὶ δὲ σκηναὶ ἀναμιγνύομεναι εἰς τὰς θρησκευτικὰς ταύτας παραστάσεις ἐκίνουον πλεῖστον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ὅστις ἔχαιρε νὰ βλέπῃ ἐπὶ τῆς Σκηνῆς τὸν Νῶε ἀναγκαζόμενον διὰ τοῦ ξύλου τὴν σύζυγον του νὰ εἰσελθῇ εἰς τὴν Κιβωτόν. Οἱ κάτοικοι δὲ τῆς Κορνοῦάλλης συνέρρεον ἐπίσης ἀθροῖοι νὰ ἀκούσωσι τοὺς ἁγίους τῆς Γραφῆς λαλοῦντας τὴν ἰδίαν αὐτῶν διάλεκτον καὶ νὰ γελάσωσι μὲ τὸν διάβολον, ὅστις ἐξετέλει χρεῖν γελωτοποιοῦ.

Ὀνομαστὰ ἐπίσης ἦσαν τὰ ἐν Chester κατὰ τὸ 1328 καὶ τὰς εὐροτάς τῆς Πεντηκοστῆς τελοῦμενα μυστήρια, ἐνθα αἱ διάφοροι συντεχνίαι εἶχον διανεμηθῆ τὰς διαφορὰς σκηνὰς τῆς Γραφῆς καὶ οἱ μὲν κο-

ρεῖς παρίσταν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Λώτ, οἱ βαφεῖς τὸν Κατακλυσμὸν, οἱ σανδαλοποιοὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν λεπρῶν, οἱ βελοποιοὶ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ μάγειροι τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν Ἄδην.

Τὰς παραφράσεις ταύτας καὶ παραφρονας τῆς Γραφῆς διεδέχθησαν αἱ ἠθικολογίαι (moralités). Ἦσαν δὲ ταῦτα ἠθικαὶ ἀλληγορίαι τῶν ὁποίων οἱ ποιηταὶ ὡς ἀπὸ σκηνῆς ἱεροκήρυκες, ἔφερον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου παλαιούσαν τὴν ἀρετὴν πρὸς τὴν κακίαν καὶ μετὰ μακρὰς περιπετειᾶς ἠττωμένην τὴν δευτέραν καὶ θριαμβεύουσάν τὴν πρῶτην. Ἐν τέλει εἶπετο τὸ ἐπιμύθιον, ὡς ἡ κατακλείς τοῦ δράματος, ἐνῶ ὁ ποιητὴς ἀπηύθυνε συμβουλὰς καὶ νουθεσίας πρὸς τοὺς θεατὰς. Ἀλλὰ δὲν εἶχον τὴν ζωὴν τῶν μυστηρίων αἱ ἀλληγορίαι αὗται. Τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἦσαν θέσει μόνον ὑπαρκτά καὶ ἐπομιμαίοντες δὲν ἐκίνουον τὸ ἐνδιαφέρον, αἱ ἠθικολογίαι ἦσαν ψυχραὶ. Καὶ ὅμως τὰ δράματὰ ταῦτα ἐξηκολούθουν νὰ διδάσκωνται καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Σαίξπηρ, καὶ ἡ Ἐλισάβετ αὐτῆ παρίστατο ἐν ἔτει 1601 εἰς τὴν διδασκαλίαν τοιαύτης τινὸς ἀλληγορίας, ἥτις ἔφερε τὸν τίτλον ὁ πόλεμος τῆς Οἰκονομίας καὶ τῆς Ἀσωτείας, καὶ ἐν ἧ εἰκονίζετο αὐτῆ αὐτῆ ὑπὸ τὸ πρόσωπον τῆς πρώτης 1).

Τὰ μυστήρια ἦσαν πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης κοινὰ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀπὸ τοῦ Iα' αἰῶνος ἐδιδάσκοντο εἰς τοὺς ναοὺς ὑπὸ ἱερέων 2). Μετὰ ταῦτα ἀπὸ τοὺς ναοὺς καθῆλθον εἰς τὰς πλατείας ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν ἀμέσως διὰ τοῦτο νὰ ἦναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸ ἐκάστης σκηνῆς ἀνεγινώσκετο τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἐξ οὗ ἐλήφθη ἡ ὑπόθεσις ταύτης. Κατόπιν ἐπῆλθεν ἡ χειραφέτησις καὶ μετ' αὐτὴν ἐγεννήθη ἡ κωμῳδία (Soties-Farces).

Τὰ μυστήρια καὶ ἐν γένει ἡ προσθήκη τῶν θεατρικῶν ἐπιδείξεων εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς δὲν εἶναι, ὡς κοινῶς νομίζεται, ἐπίνοια τῆς Δύσεως, ἡ πρωτοβουλία ἀνήκει εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἐχομεν δὲ τὴν

μαρτυρίαν τοῦ ιστοριογράφου Κεδρηνοῦ κακίζοντος τὸν ἐπίσκοπον Θεοφύλακτον ὅτι μετέβαλε τὴν ἐκκλησίαν εἰς θέατρον καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς λειτουργίας εἰσῆγεν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Εὐθύμου τινὸς θίασον ἀνθρώπων ἐξηχρειωμένων ἐκ τῆς κατωτάτης τάξεως, οἵτινες διέκοπτον τοὺς ὕμνους τῶν ἁγίων ἀναμιγνύοντες ἀσματα τῶν ὁδῶν καὶ χορεύοντες τοὺς σατανικοὺς χορούς των.

Οὕτως ἐκ τῶν μυστηρίων τοῦ μεσαίωνος ἐγεννήθη ἡ τραγωδία, ἐκ τῶν ἠθικολογιῶν ἡ κωμῳδία, διότι εἰς αὐτὰς ἰδίως παρεῖσε δυνεταχέως καὶ σκύρα. Ἐξ αὐτῶν ἐγεννήθη καὶ τὸ ἀγγλικὸν θέατρον. Ἄλλ' ἔχουσι τοιαύτην σχέσιν τὰ μυστήρια πρὸς τὰ δράματα τοῦ Σαίξπηρ, οἶαν τὰ ἀνδρείκελα, ἅτινα περιέφερον εἰς τὰς εὐροτάς τοῦ Διονύσου πρὸς τὰ ἀγάλματα τοῦ Φειδίου, οἶαν αἱ κωμῳδίαι τοῦ Ἀρλεκίνου πρὸς τὸν Ταρτοῦφρον τοῦ Μολιέρου, ἡ αἱ ἀνά τὰς τριόδους φωναὶ τοῦ Σουσαριῶνος πρὸς τὰς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τοῦ Μετάνδρου.

II

Μετὰ τὰς ἠθικολογίας καὶ τὰ μυστήρια ἔλθον οἱ γελωτοποιοί.

Ὁ πρῶτος Ἀρλεκίνος τῶν Ἀγγλῶν ἦτο ὁ Τζόν Χεῦβουδ, ὅστις ἐζη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἑρρίκου Η'. Οἱ κωμικοὶ διάλογοι αὐτοῦ, διότι οὔτε δράματα οὔτε κωμῳδία δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν, ἦσαν τὸ πρῶτον βῆμα ὅπως χειραφετηθῆ ἡ Σκηνὴ τοῦ θεάτρου ἀπὸ τὰς μαρτυρολογίας καὶ τοὺς βίους τῶν ἁγίων. Ἀλλ' ὁ γελωτοποιὸς τοῦ Ἑρρίκου Η' προσέβη ἐν βῆμα ἀκόμη, διότι ἐγκραταλιπὼν τοὺς ὀρισμένους τύπους ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχονον τοὺς ἠρώας των οἱ μέχρις αὐτοῦ ἠθοποιοί, ἐδημιούργησε νέους χαρακτῆρας εἰλημμένους ἐξ αὐτῶν τῶν Ἀγγλικῶν ἠθῶν. Τούναντίον τοὺς σκελετοὺς τῶν διαλόγων του καὶ τῶν σκηνῶν του ἐλάμβανεν ἐκ τῶν μύθων τοῦ Καντόρβερου τοῦ Chaucer, οἵτινες ἦσαν γεγραμμένοι μετὰ ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, ἐνιαχοῦ δὲ δὲν ἠμοῖον καὶ δραματικῆς τινος δυνάμεως. Ἀλλὰ κατὰ τοῦτο ὁ Χεῦβουδ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρῶτος κωμικὸς ποιητὴς, καθ' ὅσον ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς Σκηνῆς τὴν

1) A. Mézières—«Prédecesseurset contemporains de Shakespeare» page. 8.—

2) Paul Albert—la Littérature française dès origines au XVII siècle—page 58.—

σάτυραν καὶ ἐγελιογράφει ἐκείθεν ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς τὰ ἐλαττώματα τοῦ λαοῦ. Ὁ πανοῦργος, ὁ πωλητὴς τῶν συγχωροχαρτίων, ὁ φαρμακοποιὸς, ὁ ἔμπορος, ἰδοὺ τὰ πρόσωπα τῶν κωμωδιῶν τοῦ Χέυβουδ. Οἱ δύο τελευταῖοι εἶναι τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ δημοουργήματα, ἀλλ' ὁ πωλητὴς τῶν συγχωροχαρτίων εἶναι ἀπήχησις τῶν κατὰ παράδοσιν διασωθεῖσων διηγήσεων τῶν ψαυδῶν τοῦ μέσου αἰῶνος. Παρ' αὐτῶν ἔμαθε νὰ πωλῆ τὰ ὄστα τῶν ἀγίων τοῦ ἡμερολογίου ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου καὶ ἦ ἐν Ἀδου κάθοδος ὅπως ἀνεύρη τὴν σύζυγόν του ἐκείθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς. Προφανῶς δὲ ἡ κατὰ τῶν γυναικῶν διατριβὴ τοῦ βασιλέως τῶν δαιμόνων ἐκείθεν εἶναι ἀντιγεγραμμένη. Ὅταν ὁ δεύτερος οὗτος Ὀρφεὺς ζητῆ νὰ ἀναλάβῃ τὴν σύζυγόν του—λάβε μετὰ σοῦ— λέγει ὁ Σατανᾶς—τὴν προσφιλοῦ σου σύζυγον, αἱ θύραι τῆς εἶναι ἀνοικταί. Ὁ ἡμῶν δὲ εὐχαριστημένος ἀν' ἡδυνάμην νὰ ἀποπέμψω εἰκοσὶν ἄλλας μετ' αὐτῆς, διότι μία γυνὴ μοὶ παρέχει πλεότερα πράγματα ἢ ὅλος ὁ ὄμιλος τῶν κολασμένων. Ἀλλὰ θὰ μοὶ ὑποσχεθῆς εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μεταχειρισθῆς τὰ συγχωροχάρτια εἰς τὰς γυναῖκας εἰς μεγάλην ὑπερβαίνειν ἢ εἰς τοὺς ἄνδρας. Ἀπάλλα ξόν με ὅπως δύνασαι ἀπ' αὐτῶν καὶ ἀποστειλῆ τας εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Ὁ Χέυβουδ ἐπολέμει ἐκ συστήματος τὰς γυναῖκας, διότι ὅταν οἱ ἥρωές του συναγωνίζονται τίς νὰ εἴπῃ πλεότερα ψεύδη τὸ μέγιστον ψεύδος, ὅπερ τίθησιν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ πανοῦργου τοῦ εἶναι ὅτι καθ' ὃλον αὐτοῦ τὸν μικρὸν βίον δὲν εἶδε ποτε γυναῖκα ὀργισμένην.

Τὸν Χέυβουδ διεδέχθη ἐπὶ τῆς Σκηνῆς ὁ Τάρλετον γελωτοποιὸς τῆς βασιλείας Ἑλισάβετ. Ἦτο δ' οὗτος μικρὸς τὸ σῶμα, σιμὸς τὴν ῥίνα καὶ ἀστεῖος τὴν ὀλην περιβολήν. Ἐξήρχετο πάντοτε εἰς τὸ τέλος τοῦ δράματος, ὡς ἐπιδόρπιον, κρούων τὸ μικρὸν τύμπανόν του καὶ ἰμολογῆ ἐπὶ ὧραν ὀλοκλήρον προκαλὼν ἀδιακόπων γέλωτα καὶ ἐπισύρων τὰ χειροκροτήματα τῶν θεατῶν.

Ὁ Τάρλετον κατ' ἀπομίμησιν τῶν Ἰταλῶν συνέθετεν ἐπίσης αὐτοσχεδίους διαλόγους ἐπὶ δεδομένων δραματικῶν ὑποθέσεων

καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα—ἐπιλέγει ὁ Μεζιέρ 1), παρὰ τοῦ ὁποῦ ἀρούμεθα τὰς πληροφορίας ταύτας—τὸ δρᾶμα τὰ Ἑπτὰ θαλάσσια ἁμαρτήματα, ὅπερ ἐδιδάσκειτο ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Ἑλισάβετ, ἀνήκει εἰς αὐτόν.

Σύγχρονος καὶ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἦτο ὁ Ῥοβέρτος Οὐίλσον, ὅστις κατὰ τὸ 1583 ἀπετέλει μέρος τῆς ἐκλεκτῆς δωδεκάδος, ἐξ ἧς ἀπηρτίζετο ὁ ἰδιαιτερός θίασος τῆς βασιλείας. Ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μία μόνη φέρεται κωμῶδι ἡ Προφητεία τοῦ Ἐμβαλαματοῦ, ἀποδιδούσιν δὲ εἰς αὐτὸν καὶ δύο ἄλλα ἔργα τὴν Συρωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα καὶ τὴν Προφητείαν τοῦ πραγματευτοῦ, τῶν ὁποίων μόνοι οἱ τίτλοι διεσώθησαν. Τελευταῖος ἦλθεν ὁ Κέμπ, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸν αὐτὸν θίασον εἰς τὸν καὶ ὁ Σαίξσπηρ.

Ἡ ἱστορία τῶν γελωτοποιῶν τούτων δὲν θὰ εἶχεν ἴσως σημασίαν τινὰ, ἐὰν ὁ Σαίξσπηρ αὐτὸς δὲν εἰσῆγεν ὡς ἄρτυμα εἰς τὰ πρῶτα τουλάχιστον αὐτοῦ δράματα πρόσωπα τοιαῦτα, ὧν ἔργον ἦτο νὰ φαιδρύνωσι τὸ ἀκροατήριον διὰ τῶν παραδοξολογιῶν καὶ τῶν συνεχῶν λογοπαιγιῶν.

Ἡ πρώτη συστηματικὴ κωμῶδι, ἡ τουλάχιστον ὡς τοιαύτη νομιζομένη διότι πρὸ αὐτῆς ἀναφέρουσιν ἄλλας δύο 2), εἶναι ἡ Βελόνη τῆς μάμμης Γούρτον τοῦ John Still, ὅστις ἀπὸ ποιητοῦ ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος.

Ἡ ἀπώλεια μιᾶς βελόνης, ἰδοὺ ἡ ὑπόθεσις τῆς κωμῶδις ταύτης, ἥτις δικαιότερον ἡδύνατο ἴσως νὰ πρῆγ τὸν τίτλον τοῦ γνωστοῦ δράματος τοῦ Σαίξσπηρ Πολὺς θόρυβος διὰ τίποτε. Ἡ μάμμη Γούρτον ἐπιδιορθοῦσα τὴν περικημιδα ἐνός τῶν οικετῶν τῆς ἀπώλεσε τὴν βελόνην τῆς. Γέρων τις, ὅστις ἠθελε νὰ γελάσῃ ἔρχεται νὰ τῆ ἀναγγεῖλῃ ὑπὸ πᾶσαν ἐχεμύθειαν ὅτι εἶδε τὴν βελόνην τῆς εἰς χεῖρας τῆς γείτονος τῆς. Ὁ αὐτὸς κακόβουλος γέρων, ἐσπευσε νὰ ἀναγγεῖλῃ συγχρόνως εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ὅτι ἡ μάμμη Γούρτον

1) A. Mézières Predec. et contemp. de Shakspeare p. 38.—

2) Ralph Royster Doyster — Misogonus,

κατηγορεῖ αὐτῆς ὅτι τῆ ἐκλεψε τὸν πετεινόν. Αἱ δύο γυναῖκες ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλας ἐπὶ πολὺ, ἡ μὲν ζητεῖ τὴν βελόνην τῆς, ἡ δὲ νομίζει πάντοτε ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ πετεινοῦ, ἔρχονται εἰς χεῖρας, ἡ μία λαμβάνει τὴν ἄλλην ἀπὸ τῆς κόμης καὶ τότε μόνον ὁ πονηρὸς γείτων καγαζῶν τινάσσει τὴν περικημιδα τοῦ ὑπηρετοῦ καὶ πίπτει ἢ βελόνη. Οὕτω ἐπὶ τῆς ἀίχμης τῆς βελόνης ταύτης—ὡς λέγει ὁ Hippolyte Lucas 1)—οἰκοδομοῦνται πέντε ὀλοκλήρη πράξεις. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἄτεχον ταύτην κωμῶδιαν κρύπτεται διδάγμα σοφόν. Ἐρωτήσατε τὴν ἱστορίαν, ρίψατε ἐν βλέμμα εἰς τὸν οικογενειακὸν βίον καὶ θέλετε ἀπαντήσῃ παιζομένην καθ' ἐκάστην τὴν κωμῶδιαν ταύτην. Πολὺς θόρυβος διὰ τίποτε, μεγάλα ἔριδες ἕνεκεν μικρᾶς ἀφορμῆς, ἰδοὺ ἡ ἱστορία τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

Ἀλλὰ πῶς ἐγεννήθη ἡ κωμῶδι ὑπὸ τὸν ὀμιχλώδη ἐκεῖνον οὐρανόν; Ἰδοὺ ὅτι προκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἥδη.

II.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ Η ΚΩΜΩΔΙΑ — Αἱ ἑορταὶ — τὸ θεατρὸν — αἱ ἀγῶσχολαὶ — ὁ ἀγῶ καὶ οἱ ἐγφύλαγοι.

I.

Ἡ κωμῶδι ἐν Ἀγγλίᾳ ἐγεννήθη ἀληθῶς εἰς τὴν κώμην. Ἐγεννήθη ἐκ τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν, αἵτινες εἶχον ὁμοιότητα πολλὴν πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι τελουμένας πομπὰς τοῦ Διονύσου. Οἱ Ἀγγλοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἦσαν ὅποιοι οἱ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων φλεγματικοὶ καὶ σοβαροὶ τὸ ἦθος. Ὅτε ἀπετέλουσαν ἔτι μέρος τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἦσαν λαὸς εὐθυμῶς καὶ μέχρι μανίας ἐκδοτοὶ εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις, ἀφ' ἧς δὲ ἐποχῆς διαμαρτυρηθέντες ἀπεσπάσθησαν τῆς διακαιοδοσίας τοῦ Πάππα καὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Βατικανοῦ τὰ ἦθη αὐτῶν μετεβλήθησαν ἐπαισθητῶς. Ἀγνοῶ ἂν ἢ θρησκευτικὴ αὕτη μεταβολὴ ὑπῆρξεν ἡ μόνη αἰτία τῆς τοιαύ-

της μεταπτώσεως, ἀλλ' ὁ λαὸς τῶν τότε χρόνων ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως πλεότερον φιλόγελος.

Εἰς δημοσίους ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις αὐτοῦ θέλω ἀναζητῆσαι τὴν πηγὴν τῆς κωμῶδις. Ἦσαν δὲ τρεῖς αἱ ἐπισημότεραι μεταξὺ τῶν ἑορτῶν 1) τὰ Χριστούγεννα, τὰ Θεοφάνια καὶ ἡ Πρώτη τοῦ Μαΐου. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ὁ λαὸς ἐχύνετο ὡς παράφρων εἰς τὰ χωρία καὶ τὰς κωμπολείας. Πομπαι καὶ παραστάσεις, ἄσματα καὶ χοροὶ ἐπὶ ἡμέρας ὅλας διεσκέδαζον τὰ πλήθη, τὰ ὅποια ἦσαν συγχρόνως οἱ ὑποκριταὶ καὶ θεαταί. Ἦσαν ἀληθῶς τὰ Κρόνια τῶν Ἀγγλων, ἔτρωγον, ἐπίνον, συνευχοῦντο, ἀλλὰ χωρὶς νὰ λησμονήσωσι καὶ τοὺς ἁγίους τῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ἐξέλεγον τὸν βασιλέα τῆς ἑορτῆς. Ὁ βασιλεὺς οὗτος μετὰ τὴν στέψιν του ὠνόμαζε τοὺς σωματοφύλακας του. Μετὰ τοῦτο ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ξυλίων ἰππαρίων καὶ ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν αὐλῶν καὶ τυμπάνων ἤρχιζον τὸν χορόν. Ἔτα ὁ Βακχικὸς θίασος ἐβάδιζε πρὸς τὸν ναόν, κρούων τὰ τύμπανά του καὶ τοὺς ἠχύνοντας κωδωνίσκους του, ὑπεράνω δὲ τῆς κεφαλῆς τῶν ἐκυμάτιζον τὰ μανδύλια των, σημείον χαρᾶς καὶ χαιρετισμοῦ συγχρόνως, ἐνῶ τὰ ξύλινα ἰππαρία των καὶ ἄλλα ξόανα ἐσύροντο μετὰ πατάγου διὰ μέσου τῆς παιδρᾶς ταύτης ὀμιχλύρεως.

Ἡ συνοδεία εἰσῆρχετο εἰς τὸν ναόν, ὅπου τὸ πλῆθος ἀνερχομῆτο ἐπὶ τῶν θρανίων ἵνα ἴδῃ τὴν τελετὴν. Ἐκεῖθεν μετέβαινον εἰς τοὺς τάφους καὶ διέτρεχον τὰ χωρία ἐπὶ τῶν ἐστεμμένων δίφρων των, χορεύοντες παρ' αὐτοὺς καὶ κροτοῦντες τὰ γυμνά ξίφη των ὡς οἱ Σάλιοι ἱερεῖς τῆς Ῥώμης. Ἀλλοτε εἶχον τὸ δένδρον τοῦ Μαῖου καὶ παρίστων τὴν ἱστορίαν τοῦ Robin Hood τοῦ κλέφτου τούτου τῶν Βρετανικῶν ὄρεων, τοῦ ὁποῦ τὰ κατωρθώματα ἐφέροντο ἀπὸ στόματα εἰς στόμα διὰ τῶν δημοτικῶν ἁσματῶν καὶ τῶν παραδόσεων, ἢ τὰς φημαγορίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὁστις καταβάλλει τὸν περιλάλητον δράκοντα. Ἀλλοτε δὲ πάλιν ἐτέλουν τὴν ἑορτὴν

1) Curiosités dramatiques et littéraires page 65.

1) Stubbs — Anatomy of abuses παρὰ Taine Hist. de la littér. Anglaise tom. I. 255.

τοῦ θερισμοῦ καὶ περιῆγον ἐφ' ἄρματος τὸ ζόανον ἀγνώστου τινὸς θεότητος, ἥτις ὑποθέτουσιν ὅτι ἦτο ἡ Δήμητρα. Οὕτω δὲ ἱκανοποιῶντο προνομιοῦχοί τινες θεοὶ τῆς ἀρχαιότητος, τῶν ὁποίων τὸ κράτος δὲν εἶχεν ἀκόμη καταρρίψει ἐντελῶς ὁ Χριστιανισμός.

Τότε εὗρισκον τὸν καιρὸν περιπλανώμενοι θιάσοι νὰ κήξωσι τὴν σκηνὴν των διὰ νὰ διδάξωσι τοὺς μυθολογουμένους ἔρωτας τοῦ Πυράμου καὶ τῆς Θισόβης, ἡ ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἀνευ σκηνῆς ἐκ τοῦ προχείρου ὄλωσεν ἡ παραστήσει τοὺς παντομίμους των. Ἀλλοτε δὲ πάλιν ὡς ἀκίς ὁ ἡγεμὸν ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ ἐκ τοῦ χωρίου αἰ ἀρχαῖ ἐσπευδον νὰ προετοιμάσωσι τοιαύτας παραστάσεις, ὅπως καταστήσωσιν εὐαρεστοτέραν τὴν ἐκεῖ διαμονήν του.

Ἰδοὺ πόθεν καὶ πῶς ἐγεννήθη ἡ ἐθνικὴ κωμωδία τῶν Ἀγγλων.

Ἐκ τῶν σοβαροτέρων παραστάσεων τῶν τελετῶν τούτων ἐγεννήθη ἀναμφισβόως καὶ ἡ τραγωδία, ἥτις ὁμοῦς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐτράπη ἄλλην ὁδὸν, διότι οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ διηγωνίζοντο τίς νὰ μιμηθῇ πιστότερον τοὺς Λατίνους τραγικούς καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν Σενέκα, τοῦ ὁποίου τὰς τραγωδίας τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην μετεγλώττιζον οἱ θιασῶται τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἐργα τινὰ τοῦ Πλαύτου καὶ Τερεντίου εἶχον μεταφρασθῆ πρὸ τοῦ ἀκόμη ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον ἡ Ἐλισάβετ. Τὸ 1559 ἐδημοσιεύθη κατὰ πρῶτον ἡ μετάφρασις τῶν *Τρωάδων* τοῦ Σενέκα, ἦτο δὲ αὕτη ἔργον τοῦ Jasper Heywood, υἱοῦ τοῦ γνωστοῦ γελωτοποιοῦ τοῦ Ἑρρίκου Η'. Μετὰ τοῦτο ἐδημοσιεύθησαν ὁ *Θυέστης* καὶ ὁ *Ἡρακλῆς μαινώμενος*, ἐφεξῆς δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ, εἰς τὰ ὁποία ἕκαστος τῶν παραφραστῶν ἐφιλοτιμείτο νὰ προσθέσῃ ἐδῶ ἕν χορικὸν ἄσμα, ἐκεῖ ἐν ἐπεισόδιον ἢ ὀλόκληρον σκηνήν, ὡς ἐπραξεν ὁ Studley μεταφράζων τὸν *Αγαμέμνονα* καὶ φέρων τὸν Εὐρύβατον διηγοούμενον ἐν ἐκτάσει τὸν θάνατον τῆς Κασσάνδρας, τὴν φυγὴν τοῦ Ὁρέστου καὶ τὴν φυλάκισιν τῆς Ἡλέκτρας. Ἐκ τῶν μεταφράσεων τούτων ἐγεννήθη ὁ ἔρωθς πρὸς τὸ κλασικὸν δράμα. Ἀλλ' εἶχον ὡς πρότυπον τὰς ψυχρὰς ἀπομιμήσεις τῶν Λατίνων, οὐχὶ τὰ πρωτότυπα, καὶ ἐζήτουν νὰ μιμηθῶσι

τοὺς ψυχρολόγους σωρείτας τοῦ Σενέκα, τοῦ ὁποίου τὰ δράματα ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποδείγματα ῥητορικῆς, ἢ νὰ κινήσωσι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θεατοῦ.

Τοῦ ἔρωτος αὐτοῦ προῖον ὑπῆρξεν ὁ Gorboduc (*Ferrex and Porrex*) τοῦ Ὁμαῦ Sackville, ὅστις ἐδίδασκετο τὴν 18 Ἰανουαρίου 1561 ἐν Whitehall ἐνώπιον τῆς Ἐλισάβετ. Ὁ Sackville οὗτος ἦτο τότε μὲν ἀπλοῦς σπουδαστής, μετὰ ταῦτα δὲ ἐγένετο ὑπουργός τῆς βασιλείας καὶ ὑπῆρξεν ὁ μέγας πολιτικός εἰς ὃν ἐνεπιστεύθη νὰ διαπραγματευθῇ τὴν μετὰ τῆς Ἰσπανίας εἰρήνην, εἶναι δὲ γνωστός εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ λόρδου Buckurst. Ὁ μαθητῆς τοῦ Σενέκα πιστός εἰς τοὺς κανόνας τοῦ διδασκάλου ἐφρόντισε νὰ μὴ χύσῃ οὔτε μίαν σταγόνα αἵματος ἐπὶ τῆς Σκηνῆς. Ἐνῶ δὲ τὸ δράμα αὐτοῦ εἶναι σειρά φόνων καὶ διαπληκτισμῶν, ὁ θεατὴς οὐδένα τούτων βλέπει, ἀλλ' ἀγγελοὶ ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἔρχονται νὰ τῷ ἀναγγεῖλωσι τὸν φόνον τοῦ ἐνός τῶν ἀδελφῶν ἢ τὴν φοβεράν ἐκδίκησιν τῆς ἀπανθρώπου μητρὸς, ἥτις ἦτο μήτηρ μόνον διὰ τὸν ἕνα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Βρεττανίας Gorboduc βαρυνθεὶς νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος του, δίδει τὸ βασίλειόν του μετὰ τῶν δύο υἱῶν, τοῦ φέρρεξ καὶ Πόρρεξ. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὴν διανομὴν οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ὁ νεώτερος φονεῖ τὸν πρωτότοκον. Ἡ μήτηρ, ἥτις ἡγάπα ἔμμανῶς τὸν πρεσβύτερον, ἐκδικεῖ τὸν θάνατόν του ἀποσφάττουσα τὸν νεώτερον υἱόν της. Ὁ δὲ λαὸς καταληφθεὶς ὑπὸ φρίκης ἀλλὰ καὶ μίσους συγχρόνως συμπληροῖ τὸν ὄλεθρον τῆς οἰκογενείας ἐκείνης σφαγιάζων τὸν ἀτυχῆ βασιλέα καὶ τὴν μαινάδα μητέρα. Οὕτω ἐκ τῶν ἡρώων τῆς τραγωδίας δὲν μένει οὔτε εἰς νὰ κλαῦσῃ τοὺς πεσόντας.

Ὁ Sackville ἠπατήθη ἀπάτην οἰκτρὰν, ὡς ἠπατήθησαν οἱ λόγοιοι τῆς ἐποχῆς του, οἵτινες ἐχειροκρότου τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ κλασικοῦ δράματος, ὡς ἐνόμιζον, ὡς ἠπατήθη ὁ Σίδνεϋ καὶ ὁ Πάπ, οἵτινες ἐθαύμαζον τὸν μαθητὴν τοῦ Σενέκα καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος μόνον ἐλάττωμα εὗρισκεν εἰς τὸν Gorboduc ὅτι δὲν ἐτηρήθη ἡ ἐνά-

της τοῦ τόπου καὶ χρόνου! Ὁ Sackville ἠθέλησε νὰ νωτερίσῃ τὸ μόνον δὲ ὅπερ διετήρησεν ἐκ τῶν δημοτικῶν παραστάσεων ἦτο ὁ μῖμος, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγεν ἐν ἀρχῇ ἐκάστης πράξεως. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἦτο σοφὴ καὶ ἀπταιστος ἡ φρασεολογία του, ἐλειπεν ὁμοῦς ἀπ' αὐτῆς ἡ δύναμις. Ὅπως παρὰ τῷ διδασκάλῳ, οὕτως ἐλειπον καὶ παρὰ τῷ μαθητῇ αἱ δραματικαὶ περιπέτειαι καὶ τὸ ἐνδιαφέρον.

Μιμητὴς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ριχάρδος Edwards, ἀλλ' οὗτος εἰς τὴν κωμωδίαν. Δύο δὲ ἔργα αὐτοῦ φέρονται ὁ *Δάμων καὶ Πυθίας*, *Παλάμων καὶ Ἀρκίτας*. Ἡ ἐπιτυχία, ἥτις ἔστεψε τὰ πρῶτα ταῦτα δολοκίμια ἐνεθάρρυνε τοὺς ἐπιλοῖπους καὶ ἴδου ἀπὸ 1561-1580 ἀνεφάνη σειρά ὅλην δραμάτων εἰλημμένων τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἱστορίας, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας 1). — Ἀλλ' ἡ φρεναπάτη αὕτη τῶν λογίων παρῆλθε μετ' ὀλίγον, ὁ Σενέκας ἐλησημονήθη καὶ ἐκ τῶν ἀγγλικῶν ἡθῶν, ἐκ τῶν σπλάγχμων τοῦ λαοῦ, ἐμορφώθη τὸ ἀληθές ἐθνικὸν δράμα, τὸ ὁποῖον ἐμελλε νὰ ἀνυψώσῃ ὁ Μαρλόου καὶ ὁ Σαίξπηρ. Καὶ ἐπεβράδυνε μὲν τὴν πτώσιν του ὁ εὐφυῶς τοῦ ὁποῖου ἀρχηγός ὑπῆρξεν ὁ Λύλυ καὶ ὅστις ἀντιπροσώπευε τοὺς λογίους, ἀλλ' ἐπὶ τέλος καὶ ἡ ἄχλὺς αὕτη διελύθη ἐνώπιον τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου.

II.

Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν τὴν νέαν ταύτην φάσιν εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἡ κλασικὴ τραγωδία, ρίψωμεν ἕν βλέμμα ἐπὶ τῆς σκηνικῆς τέχνης καὶ τῆς διακοσμῆσεως τοῦ θεάτρου.

Τὸ ὄνομαστον θέατρον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἡ Σφαῖρα. Ἐκεῖτο ἐκεῖ που παρὰ τὸν Τάμεσιν, ἦτο δὲ μέγας πύργος ἐξαπέτρυγος, περικυκλούμενος ὑπὸ τελματώδους τάφρου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποῖου ἐκυμάτιζεν ἐρυθρὰ τις σημαία. Εἰς αὐτὸ ἠδύνατο

1) Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ *Κοῦντιος Φάβιος*—*Μούκιος Σκεβόλας*—*Ταγκρέδος* καὶ *Σιγισμόνδος*—*Ἰφιγένεια*—*Ὁρέστης*—*Αἴας* καὶ *Ὀδυσσεὺς*—*Νάρκισσος*—*Ἀλημαίων*.

νὰ εἰσέλθῃ καὶ ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος. Ὑπῆρχον θέσεις ἀντὶ ἐξ πενῶν, ἄλλαι ἀντὶ δύο καὶ ἄλλαι ἀντὶ μιᾶς. Ἀλλ' ὁ πτωχός, ὅστις ἔμενε πάντοτε εἰς τὸ ὑπαίθρον καὶ ἴστατο ὀρθίος, ὡς ἀκίς ἔβρεχεν, ἐδέχετο ὁ δὲ πλούσιος ἦτο ὑπὸ στέγην. Ἀναμένοντες τὴν ἐναρξιν τοῦ δράματος διεσκέδαζον πίνοντες ζῦθον καὶ θραύοντες κάρυα, ἢ τρώγοντες καρπούς, ἐφάναζον, ἐλογομάχουν καὶ συχνακίς ἐφθανον μέχρι γροθοκοπημάτων. Ἐνίοτε δὲ ἐπέπιπτον κατὰ τῶν ἡθοποιῶν ἀναστατοῦντες ὄλον τὸ θέατρον, ἢ δυσηρεστημένοι ἀνεζήτουν εἰς τὸ ἐγγύτερον καπηλεῖον τὸν ποιητὴν διὰ νὰ τὸν ξιλοκοπίσωσιν ἢ νὰ τὸν ἀποσφαιρίσωσιν ἐν τὸς ὠθωνῶν. Ἡ περιβάλλουσα αὐτοὺς ἀτμόσφαιρα ἕνεκα τῶν εἰς τοὺς τοίχους τοῦ περιβόλου εὐρισκομένων οὐρητηρίων ἀπέδιδε βαρεῖαν ὀσμὴν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἠναγκάζοντο νὰ καίωσι ζινέβραν, τῆς ὁποίας ὁ καπνὸς ἐπλήρου τὴν σκηνήν. Ἀνωθεν αὐτῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ὑπὸ στέγην ἦσαν οἱ πληρώνοντες εἰσοδὸν ἐν σελίνιον καὶ ἐν σελίνιον διὰ τὸ κάθισμα. Ἀλλὰ καθίσματα δὲν ὑπῆρχον πάντοτε καὶ ἐνίοτε ἐξήπλουντο κατὰ γῆς, ὀλίγοι δὲ οἱ εὐτυχεστέροι παρὰ τοὺς πόδας τῆς ἐρωμένης, ὡς ὁ Ἄμλετ παρὰ τοὺς πόδας τῆς Ὀφελίας. Διεσκέδαζον δὲ καὶ οὗτοι χαρτοπαικτοῦντες, καπνίζοντες καὶ εἰρωνευόμενοι τοὺς κάτωθεν αὐτῶν, οἵτινες τοῖς ἀπέδιδον τὰ ἴσα. Δὲν διέφερον δὲ πολὺ τῶν κάτω διότι ἐβλασφήμουν ὡς ἐκεῖνοι μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐβλασφήμουν ἰταλιστὶ ἢ γαλλιστὶ, ὅτι ἤστειεύοντο μὲ λέξεις ἐξεζητημένας. Ἦσαν δὲ ἐπίσης ἀλλοκότως ἐνδεδυμένοι καὶ ὀπισθεν αὐτῶν—ἦτο τοῦτο ἡ μεγίστη πολυτέλεια—εἶχον τοὺς ὑπηρέτας των, οἵτινες ἴσαντο ἀναμένοντες μὲ πεπληρωμένας τὰς καπνοσύριγγας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ θέατρον. Ἡ δὲ Σκηνὴ ἦτο πτωχὴ τὴν διασκευὴν καὶ ἐτι πτωχότερα τοὺς μηχανισμούς. Πίναξ τις ἐδείκνυε μεγάλοις γράμμασιν εἰς τοὺς θεατὰς ἂν ἡ Σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ἐν Λονδίῳ. — Ἐχετε ἀπ' ἐνός τὴν Ἀφρικὴν—λέγει ὁ Φίλιππος Σίδνεϋ—τὴν Ἀσίαν ἐξ ἐτέρου, ἄλλα δὲ τόσα κρατίδια ἐν

τῶ μεταξύ, ὥστε ὁ ὑποκριτής διὰ τὸ ἐννοηθῆναι πρέπει πρῶτον νὰ σᾶς εἶπῃ τοῦ εὐρίσκειται. Βλέπομεν — ἐξακολουθεῖ — κατὰ πρῶτον τρεῖς κυρίας, αἵτινες περιπατοῦσι καὶ συλλέγουσιν ἄνθη, τούτο μᾶς ὑποδεικνύει ὅτι ἡ Σκη-νὴ παρίστανται κῆπον. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου γίνεται λόγος περὶ ναυαγίου, ἀνάγκη πᾶσα νὰ υποθέσωμεν ὅτι δὲν ἔχομεν πλέον κῆ-πον, ἀλλ' ἀπόρητον βράχον τῆς θαλάσ-σης. Αἰφνης ἀνακύπτει τέρας τι ἐξερουό-μενον φλόγας καὶ καπνὸν, ὑποχρεούμεθα τότε νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ὁ βράχος μετα-βλήθη εἰς σπήλαιον. *Ἡ παρίστανται μαχό-μενοι δύο στρατοὶ ἀντιπροσωπευόμενοι ὑπὸ τεσσάρων ξιφίων καὶ ἰσαριθμῶν ἀσπίδων καὶ οἱ δυστυχεῖς θεαταὶ πρέπει νὰ φαντασθῶσιν ὅτι ἔχουσι ἐνώπιόν των τὸ πεδίο τῆς μά-χης. *Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον εἰσὶ πολλῶν ἐλευθεριώτεροι. Συνήθως ἔχομεν ἕνα νεαρὸν πρίγκηπα καὶ μίαν ἐπίσης νέαν ἡγεμονό-παιδα, οἵτινες ἐρωτεύοντο ἀλλήλους, μετά-τινας περιπετείας ἡ ἡγεμονόπαις εἶναι ἔγ-κυος καὶ κίππει, τὸ παιδίον τοῦτο ἀπόλλυ-ται μετ' ὀλίγον, καὶ παρουσιάζεται ἀνὴρ, ὅστις εἶναι ἕτοιμος νὰ γεννηθῇ καὶ αὐτὸς υἷόν. . . . 1). — Καὶ ταῦτα πάντα ἐν δια-στήματι δύο ὥρων.

Ἡ σάτυρα αὕτη ἐνὸς τῶν ἐξόχων κριτι-κῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δίδει ἡμῖν πληρε-στάτην τὴν εἰκόνα τῆς Σκηνηκῆς καὶ δρα-ματικῆς ἐν μέρει τέχνης.

III.

Πρὸ τοῦ ἐπιφανῆ ὁ Σαίξπηρ δύο σχολαὶ ἐδέσποζον ἐπὶ τῆς Σκηνηκῆς τοῦ Ἀγγλικοῦ θεάτρου, ἡ σχολὴ τῶν εὐφυολόγων, ἥτις εἶχε συνδυασθῆ μετὰ τῆς κλασικῆς καὶ ἡ τῶν πραγματιστῶν, ἀν δύνανται οὕτω νὰ ὀνο-μάσω τὴν σχολὴν τοῦ Μαυρόλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δραματικῶν ποιητῶν, οἵτινες

1) Εἰς τὸν Περικλῆ τοῦ Σαίξπηρ παρόμοιόν τι μὴπως δὲν συμβαίνει; Εἰς τὴν δευτέραν πράξιν τε-λοῦνται οἱ γάμοι τοῦ ἡγεμόνος τούτου μετὰ τῆς θυ-γατρὸς τοῦ Σιμωνίδου, εἰς τὴν τρίτην ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ ἐν ὄρα τρικυμίας καὶ ἐσ-χάτου κινδύνου γεννᾶται ἡ Μαρίνα, ἥτις μετὰ ταῦ-τα παρουσιάζεται τελεία κόρη καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ δράματος γίνεται σύζυγος τοῦ Λυσισμάχου διοικητοῦ τῆς Μιτυλήνης.

ἠθέλησαν νὰ συστηματοποιήσωσι τὸ δημῶ-δες δράμα.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν εὐφυολόγων ἦτο ὁ Λύ-λυ, οὗτινος τὸ περιλάλητον διήγημα ὁ Εὐ-φυκῆς ἢ ἡ ἀνατομία τοῦ πνεύματος ἐ-δῶκε τὸ ὄνομα εἰς τὴν σχολὴν, ἥς ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγός. Ὁ Λύλυ ἠθέλησε νὰ μεταφυτεύ-σῃ εἰς τὸ Ἀγγλικὸν ἐδαφος τὴν χαριτολο-γίαν τῆς συγχρόνου Ἰταλικῆς φιλολογίας, ἥτις ἤδη ἔβαινε πρὸς τὴν παρακμὴν. Ἀλλ' ἠπατήθη καὶ ὁ ἐγκλιματισμὸς οὗτος δὲν ἔ-μελλε νὰ εὐδοκίμησῃ ὑπὸ τὸν ὀμιχλώδη οὐρανὸν τῆς Αἰλιωνός. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ἐκλογή τοῦ προτύπου δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχῆς διὰ τὸν μιμητὴν. Ἀντὶ νὰ μιμηθῆ τὴν ἀ-ληθῆ καλλονὴν τῆς Ἰταλίδος Μούσης ἐξε-πλάγη ἀπὸ τὴν λάμψιν τῶν προσθέτων κοσμημάτων τῆς καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀπάτης ταύτης ἔγραψε τὸ μυθιστόρημά του.

*Ὁ εὐφυκῆς ἀξιοῖ ὅτι εἶναι μυθιστορία φι-λοσοφική. Ὁ ἥρωις αὐτῆς εἶναι Ἀθηναῖός τις νεανίας, ὅστις καταβαίνει εἰς τὴν Νεάπο-λιν, τὴν γῆν τῆς χαρᾶς καὶ τῶν ἀσμάτων καὶ τῶν ἡδονῶν. Ἐκεὶ συναντᾷ τὸν Φίλαυ-τον νεανίαν ἐπίσης φίλον τῶν ἡδονῶν, μεθ' οὗ συνδέεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τῶν δε-σμῶν τῆς φιλίας, πρὸς οὗ ὅμως τὴν ἀγάπην δὲν ἀνταπεκρίθη ἐπίσης εἰλικρινῶς. Ὁ Φί-λαυτος ἠγάπα τὴν κόρην τοῦ διοικητοῦ τῆς Νεαπόλεως, τὴν ὥραϊαν Λουκίλην, τὴν ὁ-ποίαν ἐφρόντισε νὰ συστήσῃ πρὸς τὸν ξένον του. Ἀλλ' ὁ Εὐφυκῆς εἶξευρε νὰ συνδιαλέγ-ται κάλλιον αὐτοῦ καὶ μετ' ὀλίγον ἡ Λου-κίλη γοητευθεῖσα ἐκ τῆς κομψῆς φρασεο-λογίας τοῦ ξένου λησμονεῖ τὸν Φίλαυτον. Μετ' ὀλίγον δὲ δις ἄπιστος ἡ Λουκίλη λησμονεῖ καὶ τοῦτον χάριν ἀσῆμου τινὸς Νεαπολίτου. Ὁ Εὐφυκῆς ὁ πλατωνικὸς ἐρω-τας καὶ ἰδεώδεις πλέκων, ἐγκαταλείπει ἄ-πελπισ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐπιστρέφει εἰς Ἀ-θήνας, ὁπόθεν ἀπευθύνει συμβουλάς καὶ νοουθεσίας πρὸς τὸν Φίλαυτον. Ἴδου ἡ πλο-κὴ ὅλη τοῦ περιλάλητου τούτου διηγήμα-τος, τὸ ὁποῖον ἀνεγίνωσκον ἔμμανῶς, τοῦ ὁποίου ἀψεστήθιζον τὰς φράσεις. Ἴδου ὁ Εὐφυκῆς, ὃν εἶχον πᾶς νέος καὶ πᾶσα νεανίς ὡς ἐγκόλπιον, καὶ ὅστις ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἐ-ξηκολούθει νὰ ἦναι τὸ vade mecum τῶν εὐγενῶν. Ἀλλὰ τί εἶχε λοιπὸν τὸ ἰδιάζον

ὥστε νὰ θαυμάζηται τοσοῦτον ὑπὸ τῶν συγχρόνων; Ἔιχε τὴν ἐπιτετηδευμένην φρα-σεολογίαν, τὰ συχνὰ λογοπαίγνια, τὰ ρη-τορικὰ σχήματα τοῦ λόγου, τὰς ἐξεζητη-μένας εὐφυολογίας, ἅτινα πάντα ὁ Λύλυ ἐμιμήθη ἐκ τῶν Ἰταλῶν, οὓς ἐμελέτα, ἐ-μιμήθη ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Πετράρχου.

Ἀλλὰ ὁ Λύλυ δὲν περιωρίσθη εἰς τού-τον μόνον, ἔγραψε καὶ κωμωδίας ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐφ' ὧν ἔθετο τὴν σφραγίδα τοῦ Πετραρχισμού. Μία τῶν ὀκτῶ κωμωδιῶν του εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἡ Καμπάσπη (1584) ἐνθα ὁ ποιητὴς ἀνέλαβε νὰ δραμα-τουρήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Θεβαΐας αἰχμα-λώτου, ἥς, θαυμάζων τὸ κάλλος ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, διέταξε τὸν Ἀπελλῆ νὰ γράψῃ τὴν εἰκόνα. Ἀλλ' ὁ Ἀπελλῆς γρά-φον τὴν εἰκόνα ἐγένετο ἐραστῆς τοῦ προ-τύπου. Οὕτω δὲ βασιλεὺς καὶ ζωγράφος εὐρέθησαν αἴφνης ἀντίπαλοι. Ἀλλ' ὁ πρῶ-τος ἀφοῦ εἶδεν ὅτι ἡ Καμπάσπη προτιμᾷ τοῦ ἡγεμόνος τὸν καλλιτέχνην ὑποχωρεῖ καὶ ἀποφασίζει νὰ σβῆσῃ ἐν ἑαυτῷ τὸν ἔ-ρωτα, ὃν εἶχε τῷ ἐμπνεύσει ἡ ὥραϊα ἐκείνη συμπολίτις τοῦ Πινδάρου. Εἶναι ἀληθῶς δραματικὴ ἡ ἱστορία αὕτη, ἀλλ' ὁ Λύλυ ἠ-θελε μόνον νὰ εὐφυολογήσῃ. Καὶ ἐδῶ μὲν συναθροίζει πάντας τοὺς σοφοὺς παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὅστις ὑποβάλλει εἰς ἕνα ἑκα-στον ἐρωτήσεις, ἐδῶ δὲ παρουσιάζει αὐτὸν συζητοῦντα μετὰ τοῦ κυνικοῦ Διογένοους καὶ θέλοντα νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἰδίαν εὐφυάν, ἀλλ' ἀποτυγχάνοντα καὶ ῥαπιδόμενον ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου.

*Ὁ Ἀλέξανδρος τῷ ἀπευθύνει πρῶτος τὸν λόγον.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Διὰ τί ἐγκαταλείπων τὸν πῖθόν σου δὲν ἀνήλθες ποτε εἰς τὰ ἀνάκτορά μου;

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Διότι εἶναι τόσον μακρὰν τὰ ἀνάκτορά σου ἀπὸ τὸν πῖθόν μου, ὅσον ὁ πῖθος μου ἀπὸ τὰ ἀνάκτορά σου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Πῶς! δὲν σέβουσαι λοιπὸν διόλου σὺ τοὺς βασιλεῖς;

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Διόλου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Καὶ διὰ τί;

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Διότι δὲν εἶναι θεοί.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Εἶναι οἱ θεοὶ τῆς γῆς.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Ναί· εἶναι θεοὶ ἐκ γῆς.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Καὶ ὅμως ὁ Πλάτων δὲν σκέπτεται ὡς σὺ.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Χαίρω διὰ τοῦτο.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Διὰ τί;

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Διότι οὐδεὶς θέλω νὰ σκέπτηται ὡς ὁ Διογένης, εἰμὴ μόνος ὁ Διογένης.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Εἰπέ μοι, εἶναι τι ὅπερ ἔχει ὁ Ἀλέξαν-δρος καὶ τὸ ὁποῖον δύναται νὰ εὐχαριστή-σῃ τὸν Διογένη; Εἰπέ καὶ θέλω σοὶ τὸ δῶ-σει.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Μὴ μοι ἀφαιρῆς κάλλιον ὅ,τι δὲν δύνα-σαι νὰ μοι δώσης—τὸν ἥλιον.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Τίνοις λοιπὸν ἀνάγκην ἔχεις;

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Οὐδενός ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα σὺ κατέ-χεις.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἀλλ' ἐγὼ δεσπόζω τοῦ κόσμου.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Καὶ ἐγὼ περιφρονῶ τὸν κόσμον.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Δύναμαι νὰ μὴ σοὶ ἐπιτρέψω νὰ ζῆσης πλείτερον παρ' ὅσον θέλω.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Καὶ ὅμως θὰ ἀποθάνω, εἴτε σὺ θέλεις τοῦτο εἴτε μὴ. 1).

1) Act. II. Scene. II.

Και δ' Ἀλέξανδρος ἠπτηθεὶς στρέφει πρὸς τὸν πιστόν του φίλον, τὸν Ἑρακλίωνα, ἵνα τῷ εἴπῃ τὸ γνωστὸν ἔκκεινο. — Ἐὰν δὲν ἦ μιν Ἀλέξανδρος ἤθελον νὰ ἦμαι Διογένους. — Ἴδου εἰς τί ἐνημενίζετο ὁ Ἀύλυ, ἰδοὺ ὁ εὐφυΐσμος ἐν ἄλλῃ αὐτοῦ τῇ ἐκτάσει.

Ὁ Ἀύλυ ἠντλησεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς ὑποθέσεις τῶν κωμωδιῶν του 2) ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ἐγραφε διὰ τὴν βασιλίσαν Ἐλισάβετ καὶ ὤφειλε νὰ κολακεύσῃ τὴν προτατεύουσαν τοὺς ποιητὰς καὶ τὸ θέατρον. Ἐπομένως αἱ κωμωδίαὶ αὐτοῦ εἶναι τόσαι ἀλληγορίαι εἰς ἔπαινον αὐτῆς, ἣν ὑπαινίσσεται ὑπὸ διάφορα ἀλληλοδιαδόχως μυθολογικὰ ἄνοματα. Ἀπαξ μόνον ἐν ἄγανακτῆσει, διότι δὲν ἀντημείφθησαν ἴσως οἱ κόποι του ἐπαξίως ἠθέλησε νὰ πειράξῃ τὴν Ἐλισάβετ καὶ ἔγραψε τὴν *Γυναικα εἰς τὴν σελήνην*. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἐξύμνει ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ὁ Ἀύλυ τὸν πλατωνικὸν ἔρωτα, οὗτινος ὑπῆρξε θιασώτης ἢ θυγάτηρ τοῦ Ἑορικού Η'.

Μιμηταὶ τοῦ Ἀύλυ ἐφάνησαν πλείστοι. Εἰς ἐξ' αὐτῶν ἦτο ὁ Πήλ, ὅστις ὑπῆρξε συγχρόνως καὶ μιμητὴς τοῦ Μαρλόου καὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν ἶδει ἀκολούθως τὰ ἔργα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Μαρλόου καὶ ὁ Σαίξπηρ δὲν ἦσαν ἐντελῶς ἀπυλλαγμένοι τῆς ἐπιρρῆας τοῦ εὐφυΐσμου.

Ὁ εὐφυΐσμος ἦτο ἐπιδημικὴ ἀσθένεια, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποφύγῃσι.

III.

Ο ΜΑΡΛΟΥ.

I.

Εἶπον ἤδη ὅτι τῆς ἐτέρας τῶν Σχολῶν προήδρευεν ὁ Μαρλόου.

Ἐντὶ τῆς ψυχρᾶς καὶ ἐξεζητημένης φρα-

1) — *Γαλάτεια* — *Σαμπῶ καὶ Φάων* — *Ἐνδυμίων, Μίδα*, ἔγραψε δὲ ἐπίσης τὸν Ἀλέξανδρον καὶ *Καμπάσπην*, τὴν μεταμύρωσιν τῆς Κόρης, τὴν *γυναικα εἰς τὴν σελήνην*, τὴν *μεταμύρωσιν* τοῦ ἔρωτος, τὴν *Mother Bombie*.

σεολογίας, ἀντὶ τῶν ἀτελευτήτων διαλόγων, εἰς ᾗ ἐνετράφον οἱ περὶ τὸν Ἀύλυ εὐφυολόγοι, τὴν πρώτην θέσιν κατέχει παρ' αὐτῶν ἡ παράστασις καὶ ἡ ἐξεικόνισις τοῦ πραγματικοῦ βίου, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἀπαισιωτέραν αὐτοῦ μορφήν. Θόρυβοι καὶ μάχαι ἐπὶ τῆς Σκηνῆς, αἵματα καὶ φόνοι, βλασφημῖαι καὶ κατάραι, ἰδοὺ ἡ σχολὴ τοῦ Μαρλόου, ἰδοὺ ὅτι ἐξῆται ὁ λαὸς τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας τῶν θεατῶν ὁ δραματουργὸς ὤφειλε νὰ ὑποχωρήσῃ κλειῶν ὡς ὁ Λοπέθ-δὲ-Βέχας εἰς τὸ ἄρμα-ριὸν του τοὺς Λατίνους ποιητὰς καὶ τὸν Σοφοκλῆ. Καὶ ὅμως ὁ Μαρλόου ἦτο νεωτεριστής. Ἀπέναντι δὲ τῆς δυσχερείας ταύτης ἀπεφάσισε νὰ τραπῇ ἄλλην ὁδόν, ἀπεφάσισε νὰ συμμαχίσῃ μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ νὰ πολεμήσῃ τοὺς λογίους, τῶν ὁποίων ἀπεστρέφετο τὰς προλήψεις.

Ὁ Χριστόφορος Μαρλόου, ὁ θρασύς οὗτος πρωτεπανεστάτης κατὰ τῶν κανόνων τῆς δραματουργίας, ὑπῆρξεν υἱὸς σκυτοτόμου καὶ ἐγεννήθη ἐν Καντόρבעρ μετὰ τὸ 1562 καὶ 1565. Ἐνωρὶς ὅμως ἀναρπαγῆς ἀπὸ τὸ ἐδώλιον τοῦ σανδαλοποιοῦ διὰ τῆς προστασίας ἴσως ἰσχυροῦ τινος εὐρέθη αἴφνης σπουδαστὴς ἐν Κανταβρυγία. Ἐκείθεν ἐπανῆλθεν εἰς Λονδίον καὶ ἐγένετο ὑποκριτής. Ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξε ταραχώδης, ἐξῆσεν ἐν κραιπάλῃ καὶ ἐν μέσῳ ἐταίρων, οἵτινες ἡγάπων ὡς οὗτος τὸν ἄτακτον βίον καὶ τὸν κάλλιστον οἶνον. Ἐν ᾧ δὲ τοιαύτης τινὸς κραιπάλῃς ὀλισθήσας ἔθραυσε τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν του καὶ ἐπειδὴ χωλὸς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν σκηνήν, ἀπεσύρθη εἰς τὰ παρασκήνια καὶ ἀπὸ ὑποκριτοῦ ἐγένετο δραματουργός. Εἰς τὴν πτώσιν του ταύτην ὀφείλει τὴν ποιητικὴν του δόξαν.

Ὁ Μαρλόου ἦτο ἐθνικὸς — ὁ Μαρλόου ἦτο ἄθεος. Ἦρνεϊτο καθ' ὅλου τὴν ὑπαρξίν του Θεοῦ, ὕβριζε τὸν Μωϋσῆ καὶ ἔλεγε περὶ τοῦ Χριστοῦ ὅτι αὐτὸς ἦτο μάλλον ἄξιος νὰ ἀνέλθῃ τὸν σταυρὸν ἢ ὁ Βαραβάς, ἠδύνατο δὲ αὐτὸς, ὡς ἔλεγεν, νὰ ἐπεχειρῇ νὰ θεοπίσῃ κρείττονα θρησκείαν.

Ἦσαν ταῦτα πεποιθήσεις ἢ νεανικῆς ἐξάφνης ἀποτέλεσμα μόνον; Ὁ Μαρλόου δὲν εἶχε τὸν καιρὸν νὰ σκεφθῇ πλεῖστον,

οὔτε οἱ δικασταὶ του νὰ ἀναδιβάσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν πυρὰν, διότι πρόωρος ἐπελθὼν ὁ θάνατος ἀφῆκεν ἔκκρεμῆς τὸ ζήτημα.

Ὁ Μαρλόου ἀπέθανεν ὑπὸ τὸ κτύπημα τοῦ ἐγχειριδίου. Ἐξάλλος διότι εὗρεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἄλλου τὴν ἐρωμένην ὥρμησε κατ' αὐτοῦ μὲ γυμνὸν τὸ φάσγανον, ἀλλὰ τὸ κτύπημα ἀπέτυχε καὶ εὐτυχέστερος ὁ ἀντίπαλος ἀρπάσας στρέφει κατ' αὐτοῦ τὸ φονικὸν ὄπλον, οὔτινος ἢ αἰχμὴ διαπερᾷ τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τοὺς κροτάφους τοῦ ἀπεγνωσμένου ἔραστοῦ. Λακωνικὸν ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ τάφου του ἔφερε τὰς λέξεις: Χριστόφορος Μαρλόου ὑπὸ Φραγκίσκου Ἄρτσερ φονευθεὶς, 16 Ἰουνίου 1593.

Οὕτω τριακονταετῆς ἐξηφανίσθη ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ βίου ὁ Μαρλόου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἐπέζησαν τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα καὶ ὁ Σαίξπηρ αὐτὸς ἐμιμήθη.

Τὸ πρῶτον δράμα τοῦ Μαρλόου ὑπῆρξεν ὁ *Ταμερλάνος* 1). Εἶναι δὲ ἡ ἀληθὴς εἰκὼν τοῦ ἀγρίου ἐκείνου κατακτητοῦ, ὁστις αἴφνης ἀπὸ μικροῦ γενόμενος μέγας διατρέχει τὸν κόσμον κατακτᾷ βασιλεία καὶ χώρας, ὅστις καθήμενος ὑπερηφάνως ἐπὶ τοῦ θριαμβευτικοῦ ἄρματός του, ὅπερ σύρουσιν οἱ αἰχμητῶν αὐτοῦ βασιλεῖς πῆς γῆς, διατάσσει νὰ καίωσι τὰς πόλεις, νὰ πνίγωσι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια, νὰ περῶσιν ἐν στόματι μαχαίρας τοὺς ἄνδρας καὶ ἐπὶ τέλους ὑπὸ μανίας τινὸς ἀνεξηγήτου καταληφθεὶς καταφέρεται καὶ κατὰ τῶν θεῶν αὐτῶν, παρ' ὧν τιμωρεῖται. Ὁ θεατὴς δὲ ἀναγκάζεται νὰ ἀκολουθῇ αὐτὸν ἀπὸ τῆς Περσίας εἰς τὴν Σκυθίαν, ἀπὸ τῆς Σκυθίας εἰς τὴν Γεωργίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Μαρόκον καὶ τὴν Βαβυλῶνα. Πρὸς τὸν ὑπερβίον χαρακτῆρα τοῦ Ταμερλάνου εὐρίσκειται ἐν ἁρμονίᾳ ἡ πλήρης ἐμφάσεως καὶ πεφυσιωμένη γλώσσα, τὴν ὁποίαν λαλεῖ. Ἀλλ' ὅταν ὁ κατακτητὴς μεταβάλληται εἰς ἔραστον καὶ λαλῇ περὶ τῆς ἐρωμένης τὴν ὁποίαν παραβάλλει πρὸς τὴν Χλωρίδα, τὴν μυθολογούμενην θεὰν τῆς ἀνοιξίως, τότε σιγᾷ ὁ Ταμερλάνος καὶ λαλεῖ ὁ ποιητής. Ὁ ἀτίθαστος τότε στρατιώ-

1) Tamburlaine the great πρὸ τοῦ 1587 ἀναβιβάσθης ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

τῆς ἀποζώννυται τὸ ξίφος καὶ τὴν σιδηρᾶν πανοπλίαν διὰ νὰ λάβῃ τὴν κιθάραν τοῦ Ἰταλοῦ κωμαστοῦ καὶ ὡς ἐκείνος νὰ ψάλλῃ ὑπὸ τὰ παράθυρα τῆς ἐρωμένης τὸν νυκτερινόν του κῆμον. Ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὄπλων τὸ γλυκὺ τοῦτο ἐρωτικὸν ἄσμα εἶναι παρατονία.

Εἰς τὴν μακρὰν ταύτην ἀπὸ Σκηνῆς βιογραφίαν, ἐν μέσῳ τοῦ στόμφου καὶ τοῦ πάταγος τῶν λέξεων ἀπαντῶσιν ἐνίοτε ἰδέαι ὑψηλαὶ καὶ εἰκόνας ἀληθῶς ποιητικαί, ἀλλὰ αἱ ἰδέαι αὐταὶ πνίγονται καὶ καλύπτονται ὡς χρυσοὺν νόμισμα ἐπὶ τῆς ἀμμου τοῦ αἰγιαλοῦ, τὸν ὁποῖον κατακλύζουσι τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τεθολωμένα τὰ κύματα τῆς θαλάσσης.

Διὰ νὰ ἀνεύρῃ τις ἔπειτα τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ἀνασκάψῃ τὴν ἄμμον.

II.

Τὸν *Ταμερλάνον* διεδέχθη ὁ Ἐδουάρδος Β'. Εἶναι δὲ τὸ δράμα τοῦτο ἡ ἱστορία τῶν ἀγώνων τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου ἡγεμόνος κατὰ τε τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν οἰκείων αὐτοῦ, ὑπερ δύο ἀλληλοδιαδόχως εὐνοουμένων του, τοῦ Γάβεστον καὶ τοῦ Σπένσερ, ἱστορία εἰκοσιν ὅλως ἐτῶν, ἣτις ἀρχεῖται ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Ἐδουάρδου εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας καὶ λήγει μετὰ τοῦ θανάτου του.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἀνῆρχετο ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ βαρόνοι ἀπήτησαν ἀπ' αὐτοῦ νὰ μὴ ἀνακαλέσῃ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τὸν Γάβεστον, ἐξοστρακισθέντα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς του. Ἀλλ' ὁ Ἐδουάρδος δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῶν εὐγενῶν καὶ ἀνεκάλεσε μετ' ὀλίγον τὸν φυγάδα καὶ εἶχεν αὐτὸν ἄμβουλον. Οἱ βαρόνοι διεμαρτυρήσαν τότε καὶ ἠπέλιθσαν τὸν βασιλέα, αὐτὸς δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Καντόρבעρ ἀνῆλθε πρὸς αὐτὸν ζητῶν νὰ ὑπογράψῃ τὴν καταδίκην τοῦ Γάβεστον, ἄλλως ἠπεῖλει ὅτι ἠθελε λύσει τοῦ ὄρκου των τοὺς ὑπηκόους του. Ὁ Ἐδουάρδος ἠναγκάσθη τότε ἐκὼν ἄκων νὰ ὑπογράψῃ καὶ διαταγῇ τοῦ Κόμητος τοῦ Βάρβικ συλληφθεὶς ὁ εὐνοούμενος καταδικάζεται εἰς θάνατον. Τότε προσεκάλεσε τὸν Σπένσερ ὁ ἡγεμὼν μισητὸν ἐπίσης εἰς τοὺς

βαρόνους, ὅστις καταπολεμῆι τοὺς εὐγενεῖς, καὶ συλλαβῶν τιμωρῆι τοὺς φονεῖς τοῦ προκάτοχου. Ἄλλ' ἰδοὺ ὁ ἀδελφός καὶ ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως συνωμοτοῦσι ἐναντίον αὐτοῦ, ἰδοὺ ἡ ἄπιστος βασίλισσα συμμαχεῖ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐπαναστατησάντων βαρόνων Μορτίμερ, ὅστις καὶ ἠγάπα αὐτὴν, καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἰσχυροὶ ἀντάρται βαδίζουσι ἐναντίον τοῦ ἀσθενοῦς ἡγεμόνος. Ὁ βασιλεὺς, ἐγκαταλειφθεὶς οὕτω μόνος καὶ ἠττηθεὶς εἰς πρώτην συμπλοκὴν, θέλει νὰ σωθῆ διὰ τῆς φυγῆς, ἀλλὰ συλλαμβάνεται ἐν Ἰρλανδίᾳ μετὰ τοῦ Σπένσερ καὶ ὁ μὲν εὐνοούμενος φονεύεται ἀμέσως, αὐτὸς δὲ φυλακίζεται καὶ ἐν τῇ εἰρκτῇ δολοφονεῖται μετ' ὀλίγον διαταγῇ τοῦ Μορτίμερ. Ἐπέρχεται εἴτα ἡ τιμωρία καὶ ὁ Ἐδουάρδος Γ' ἐκδικεῖ τὸν πατέρα καταδικάζων εἰς θάνατον τὸν ἀποστάτην.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐπέρχονται τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο καὶ φρικαλέαι σκηναὶ διαδέχονται ἀλλήλας. Βλέπομεν τὸν ἀσθενῆ χαρακτῆρα τοῦ Ἐδουάρδου ἀντιπαλαίοντα κατὰ τοσοῦτων στοιχείων ἐχθρικών, βλέπομεν αὐτὸν πιεζόμενον ὑπὸ τῶν εὐγενῶν, προδιδόμενον ὑπὸ τῆς συζύγου του, χωριζόμενον τοῦ υἱοῦ του, ἀποξενούμενον τῶν πιστῶν του, ἠττώμενον καὶ στεναζόμενον μετὰ ταῦτα εἰς τὰ ἀνήλια σκότη τῆς ὑγρᾶς φυλακῆς του καὶ τέλος ἀγωνιζόμενον κατὰ τοῦ δολοφόνου, ἀλλ' ἄνευ δυνάμεων, ἄνευ ἐλπίδος.

Ἰπάρχουσιν ὅμως καὶ τρυφερώτεραι σκηναὶ ἐν μέσω τῶν αἱματηρῶν τούτων ἐπεισοδίων. Ἰδίως οἱ ἀποχαιρετισμοί, οὓς ἀπευθύνει πρὸς τοὺς εὐνοούμενους τοῦ Ἐδουάρδου εἶναι ἀληθῶς περιπαθεῖς καὶ ἀποσπῶσι τὸ δάκρυ καὶ ἐξεγείρουσι τὸν ἕλεον. Φιλοσοφικώτατοι δὲ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ φυγάδος βασιλέως πρὸς τὸν Σπένσερ καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Ἰρλανδίᾳ μονῆς, εἰς ἃν εἶχον ζητήσαι καταφύγιον.

Δύο ἄλλα ἔργα τοῦ Μαρλόου ὁ Ἐβραῖος τῆς Μελίτης καὶ ὁ Φαῦστος ἠξιώθησαν κρείττονος ὑστεροφημίας.

Ὁ Ἐβραῖος εἶναι ὁ τῶν παραδόσεων τοῦ μεσαιωνοῦ Ἰουδαῖος, αἰμοχαρῆς κερδοσκόπος καὶ δόλιος χαρακτῆρ, ὁ ἓνα μόνον θεῖς σκοπὸν τοῦ βίου του, τὸν ὄλεθρον τῶν

χριστιανῶν, παρ' ὧν καταφρονεῖται καὶ ἀποδιώκεται. Οἱ ἱππῶται τῆς Μελίτης ἀφου ἔγενοντο ἤδη κύριοι τῆς νήσου, διὰ νὰ πληρώσωσι τὸν φόρον, ὃν ὑπεσχέθησαν πρὸς τοὺς Τούρκους, ἐπέβαλον χεῖρα ἐπὶ τῶν πλουσίων καὶ ἐδήμυσαν τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Ὁ Βαραβᾶς—οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ Ἰουδαῖος ὁ πλουσιώτατος τῆς νήσου—βλέπων διαρπαζόμενα τὰ κτήματά του καὶ δημευόμενα, ὤμωσεν ἐκδίκησιν φοβεράν κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα μέσα μετεχειρίσθη ὅπως κορέσῃ τὸν ἄγριον τοῦτον τῆς ψυχῆς του πόθον. Ὅργανον εἰς ἐκτέλεσιν τῶν στυγερῶν του ἀποφάσεων εὖρε προχειρότατον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θυγατέρα, ἥτις ἐξαπατηθεῖσα ὑπέρτει ἐν ἀγνοίᾳ τοὺς δολίους ἐκείνου σκοπούς. Ἡ μανία τῆς ἐκδικήσεως συνεπῆρε τὸ πατρικὸν φίλτρον. Ἐλθισμένοι ἐπὶ ἦτο πατήρ καὶ ἐνεθυμεῖτο μόνον ὅτι ἦτο Ἰουδαῖος, ὅτι χθὲς ἦτο Κροῖσος καὶ σήμερον οἱ Χριστιανοὶ τῶ ἀφήρπασαν τοὺς θησαυρούς του καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν δόλον. Εἰξέρειν ὅτι ἡ θυγάτηρ του ἠγαπάτο ὑπὸ δύο χριστιανῶν, τοῦ υἱοῦ τοῦ Διοικητοῦ τῆς νήσου καὶ ἑτέρου τινὸς ἱπποῦ καὶ προσεποιήθη ὅτι ἐπεδοκίμαζε τὸν ἔρωτά των, ἰδίᾳ εἰς ἐκτέλετον ὑποσχόμενος τὴν χεῖρα τῆς Ἀδριανῆς, ἀλλὰ καὶ παροξύνων τὸν ἓνα κατὰ τοῦ ἄλλου, ἕως οὔ εἶδεν αὐτοὺς εἰς τὸ πῆδον μὲ γυμνὰ τὰ ἕψη νὰ ἐφορμῶσι κατ' ἀλλήλων καὶ ἀμφότεροι νὰ πίπτωσι νεκροί. Ἡ ἀτυχής κόρη, ἥτις εἶχε δώσει τὴν καρδίαν τῆς εἰς τὸν ἓνα ἐξ αὐτῶν ἀποτροπιαζομένη τὸν πατέρα ἐγκατέλειπε τὸν πατρικὸν οἶκον, καὶ κατέφυγεν εἰς τινὰ μονὴν, ἑτοίμη νὰ δεχθῇ τὸν χριστιανισμόν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ θυγάτηρ ἐκείνη προεγράφη ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς, ὅστις παιδοκτόνος μετ' ὀλίγον δηλητηριάζει τὴν δραπέτιδα ὁμοῦ μὲ τὰς συντρόφους τῆς.

Μετὰ τὸ φοβερὸν τοῦτο ἔγκλημα ἐπακολουθεῖ ἕτερον, ἡ δολοφονία ἑνὸς μοναχοῦ διὰ τὴν ὁποίαν κατηγορεῖ ἕτερον ἀντιζήλου τάγματος, ἐπακολουθεῖ ἡ προδοσία. Ἐρχεται πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοῖς ὑπόσχεται νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς διὰ τίνος ὑπονόμου εἰς τὴν πόλιν, ἐὰν εἰς ἀντάλλαγμα δώσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς νή-

σου. Οἱ Τούρκοι συγκατενεύουσι καὶ ἤδη ἔγενοντο κύριοι τῆς πόλεως. Ὁ Βαραβᾶς γενόμενος διοικητῆς ἐρχεται πάλιν πρὸς τοὺς ἱππῶτας καὶ τοῖς ὑπόσχεται νὰ θανατώσῃ διὰ δόλου τὸν υἱὸν τοῦ Μεγάλου Κυρίου καὶ τοὺς προῦχοντας Τούρκους. Τὸ σχέδιόν του ἦτο νὰ προσκαλέσῃ αὐτοὺς εἰς συμπόσιον εἰς τινὰ αἴθουσαν τῆς ὁποίας τὸ σανίδωμα ἤθελε κατασκευάσει οὕτω πως, ὥστε διδομένου τοῦ συνθήματος καὶ ἀποκοπτομένου τοῦ συνεχόντος σχοινίου ἡ τράπεζα καὶ οἱ προσκεκλημένοι ὁμοῦ μετὰ τοῦ σανιδώματος νὰ πέσωσιν ἀνατρεπόμενοι εἰς σκοτεινὸν τινὰ Κεᾶδαν. Οἱ ἱππῶται φρικτιῶντες ἐνώπιον τοσοῦτον κατοχθονίου καὶ μυσարοῦ σχεδίου ὑποκρίνονται ὅτι ἀποδέχονται τὰς προτάσεις τοῦ Βαραβᾶ, ἀλλὰ καθ' ἡν στιγμὴν οὗτος εἶναι ἑτοιμὸς νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιόν του παραδίδουσιν αὐτὸν εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ ὁ Βαραβᾶς ἀποθνήσκει τιμωρούμενος δικαίως δι' ὅσα ἔπραξεν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ μετανοήσῃ, μὲ τὴν βλασφημίαν εἰς τὰ χεῖλη, μὲ τὸ δηλητήριο εἰς τὴν καρδίαν.

Ὁ Μαρλόου ἠκολούθησε πιστῶς τὴν παράδοσιν. Ὁ Βαραβᾶς αὐτοῦ δὲν ἔχει οὐδὲν ἀνθρώπινον αἶσθημα, εἶναι ἀνήμερόν τι θηρίον περιβεβλημένον ἀνθρωπίνην μορφήν. Θέλομεν ἶδει βραδύτερον κατὰ πόσον ἀπεμακρύνθη τοῦ τύπου τούτου ὁ Σαίξπηρ εἰς τὸν Ἐμπορὸν τῆς Ἐρετίας καὶ κατὰ πόσον συγγενεὺς ὁ Σύλοκ πρὸς τὸν Βαραβᾶ.

Ὁ Μαρλόου δὲν ἀφίνει ἐντελῶς ἀδικαιολόγητον τὸ ἀσπονδὸν μῖσος τοῦ Ἰουδαίου κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ σκηνή, καθ' ἣν ἐμφανίζεται ἐνώπιον τοῦ Διοικητοῦ καὶ τῶ ζητεῖται τὸ ἦμισυ τῆς περιουσίας του, ἢ ν' ἀλλάξῃ τὴν θρησκείαν του καὶ νὰ γείνη χριστιανός, εἶναι ἡ ἐκ προοιμιῶν ἀπολογία τοῦ Ἰουδαίου δι' ἀπάσας τὰς μετὰ ταῦτα κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐνέδρας του.

Τῶ ζητεῖται νὰ δώσῃ τὸ ἦμισυ τῆς περιουσίας του ἢ ν' ἀρνήθῃ τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων του. Εἰς τὸ δεύτερον ἢ ἀπάντησις του εἶναι μειδίαμα εἰρωνίας· ἀλλὰ νὰ καταβάλλῃ τὸ ἦμισυ τοῦ πλοῦτου, τὸ ὅποιον ἦμισυ δύναται νὰ ἐξαγοράσῃ ὁλόκληρον πόλιν καὶ τὸ ὅποιον ἔ-

κέρδησε μετὰ τοσοῦτου κόπου καὶ τῶσιν ἔτων ἐργασίας!

Ὁ Βαραβᾶς ἀρνεῖται καὶ καταρᾶται τοὺς τρεῖς δημοφύλους του, οἵτινες ἐπὶ τέλους διὰ νὰ μὴ ἀπολέσῃ τὸ ὄλον εἶναι ἑτοιμοὶ νὰ ὑποστῶσι τὴν θυσίαν ταύτην. Ἄλλ' ὅτε διὰ τελευταίαν φορὰν ὁ Διοικητῆς τῶ προτείνει νὰ πληρώσῃ τὸ ἦμισυ ἄλλως ἢ θελον τῶ ἀρπάσει τὸ ὄλον — *Corpo di dio!*—ἀνεφωνεῖ ὁ Βαραβᾶς—στῆτε καὶ ἔχετε τὸ ἦμισυ!

Ἄλλ' ἦτο ἤδη ἀργά. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Διοικητοῦ εἶχεν ἐκδοθῆ καὶ ἡ δήμευσις τῆς ὅλης περιουσίας του εἶχεν ἐπικυρωθῆ. Ἡ μόνη ἐπιείκεια τοῦ δικαστοῦ ἦτο ὅτι ἀφινεν αὐτὸν ἐλεύθερον καὶ δὲν προσέθετο εἰς τὴν ποινὴν του τὴν ἐξορίαν.—Δένσε ἐξορίζομεν, Βαραβᾶ, ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆς ἐν Μελίτῃ, ὅπου ἐκέρδησας τὰ πλοῦτά σου, καὶ εἶθε νὰ κερδήσῃς πλεονα ἂν δύνασαι.

(Ἐπεται συνέχεια)

Κ. Γ. ΞΕΝΟΣ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΙΚΟΚΛΗΣ.

Παρὰ τὸν τάφον τοῦ ἐναρέτου διδασκάλου ὁ πολίτης σταματᾷ τὸ βῆμα, μετὰ τῆς ὑπερτάτης εὐγνωμοσύνης ἀποκαλύπτεται καὶ μετὰ σεβασμοῦ κλίνει τὸ γόνυ.

Ὁ τάφος τοῦ ἐναρέτου διδασκάλου διὰ τὰ ἔθνη εἶναι ἡ ἱερὰ κιβωτός ἢ ἐμπρικλείουσα τὴν ἀφετηρίαν παντὸς καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ εἴτε προξενηθέντος, εἴτε ἀναμενομένου, ὑπὸ ὄλων γενεῶν.

Καὶ ὅμως, ὁ ἐναρέτος διδασκάλος, ἐν Ἑλλάδι, καίτοι νυχθημερὸν ἀγωνίζεται μετὰ μόνου πολλοῦ καὶ κόπου ἀφορήτου περὶ τὴν διάπλασιν τῶν ἐργατῶν τῆς νεᾶς πολιτείας, μ' ὅλα ταῦτα εἶναι ἠναγκασμένος νὰ κατεργάζεται τὸ μέγα καὶ φιλόπατρι τοῦτο ἔργον, κεκαλυμμένος ὑπὸ τὸν κατερῶν κωμένον τῆς εἰδεχθεστέρως πενίας μανδύαν, περιφρονούμενος, ζῶν ἐν ἀκουσίᾳ ἀπομονώσει καὶ τρέχων πρὸς τὸ τέρμα τοῦ βίου

του ἐν τῷ μέσῳ τῶν φανερωτέρων στερήσεων καὶ τῆς ἀτελευτήτου ἀπελπισίας.

Καὶ κλείει τοὺς ὀφθαλμούς ἐν τῷ μέσῳ οἰκογενείας δυστυχοῦς, καὶ κηδεύεται ἀφανῆς, ἄσημος, ὡς ὁ ἔσχατος λειτουργὸς τῆς καταστάσεως ὑπηρεσίας τῆς πατρίδος μετ' οὐ πολὺ τὸ ὄνομά του παραδίδεται εἰς τὴν λήθη.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ πρό τινας μεταστὰς ἐνάρετος τοῦ ἔθνους διδάσκαλος Νικόλαος Νικοκλῆς.

Ἐβέλπιδες καὶ πεπρωτισμένοι μετὰ τὰ ὑπαρξάντων τῆς φύσεως δῶρα νέος ὁ Νικόλαος Νικοκλῆς ἐσπούδασε μετὰ ζήσεως τὴν πατρῴϊαν γλῶσσαν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ πατρίδι, τῇ Κοζάνῃ τῆς Μακεδονίας. Ἐκείθεν φέρων ἐν τῇ ψυχῇ τὸν πόθον νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν ἐλευθέραν τῶν ἑλληνικῶν ὁρέων αὐρὰν καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν ὑπερπλειοτέρας μαθήσεως παλμόν, ἐγκατέλειψε τὴν Κοζάνην καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ὅπου καὶ μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας συνεπλήρωσε τὸς πρώτας αὐτοῦ σπουδὰς.

Τότε ἐπεκράτουν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων αἰσθήματα εὐγενῆ. Τότε ὁ νοῦς ἦτο φιλοσοφικώτερος καὶ ἡ καρδία ὑπετάσσετο εἰς τὸ καθῆκον.

Εὐτυχεῖς ἐποχαί, διατὶ ἐγκατελείψατε ἀνεπιστρεπτὴ τὴν πατρίδα!

Ὁ νέος ἱεροφάντης τῶν γραμμάτων, καὶ τοι ἐπιποθῶν νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς ἰδίας κεφαλῆς τὸν στέφανον τοῦ σοφοῦ καὶ πεφωτισμένου ἀνδρὸς οὐχ ἦτον δὲν λησμονεῖ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα ὀφειλόμενον καθῆκον. Ὁ νέος Νικόλαος Νικοκλῆς περαιώσας τὰς ἀπέναντι τῆς ὅλης αὐτοῦ φιλολογικῆς μαθήσεως προκαταρκτικὰς, οὕτως εἶπεῖν, ἐν Ἀθήναις σπουδὰς σπεύδει πρὸς τὴν φίλην μὲν πλὴν δούλην αὐτοῦ πατρίδα νὰ διοχετεύσῃ τὰ ὅσα ἔμαθε πρὸς τοὺς συμπολίτας του καὶ οὕτω προσθέσει καὶ αὐτὸς τὰς ἀσθενεῖς του δυνάμεις εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς συμπληρώσεως τῶν ἑθνικῶν πόθων.

Καὶ διὰ τοῦτο εὐλογητὸν τὸ ὄνομά του καὶ αἰώνια αὐτοῦ ἡ μνήμη!

Καὶ ἐκεῖ παλαίει τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων παρὰ λαοῖς εὐβισκρομένοις ὑπὸ τὴν βαρεῖαν θάλησιν βαρβάρου κατακτητοῦ. ὦ! εἶναι τί μέγα νὰ

βλέπῃ τις διδάσκαλον φέροντα ὑπὸ μάλην τὰ ἀθάνατα συγγράμματα τῶν προγόνων, διχτρέχοντα ἐν μέσῳ ἐσχάτων κινδύνων καὶ ἀνηκούστων περιπετειῶν ὅλην ὑπόδουλον ἐπαρχίαν καὶ ῥίπτοντα μετὰ φιλοπατρίας ἄκρας ἀφθονον τὸν σπόρον τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας.

Εἶναι μέγα διότι εἶναι θυσία, εἶναι μέγα διότι εἶναι αὐταπάρνησις. Θυσία δὲ καὶ αὐταπάρνησις ἀποτελοῦν τὸ μέγα ἐκεῖνο μυστήριον ὅπερ καλεῖται φιλοπατρία.

Καὶ ὁ Νικόλαος Νικοκλῆς νεώτατος τότε διὰ θυσίων καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως ἠγωνίσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡς φιλόπατρις πολίτης τὸν ἀγῶνα τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος.

Συμπληρώσας καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐσπερίαν πρὸς τελειοποίησιν τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν του. Ἐκεῖ, ἐπὶ ξένης γῆς καὶ ἐν τῷ μέσῳ ξένων ἡθῶν καὶ ἐθίμων, ἐν βίῳ ὅλως ξενικῷ, ὁ τῆς χθῆς νεανίας παλαιστής τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν φρονημάτων διέμεινεν Ἑλληνα τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀγωγὴν. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, ὅτε μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτοῦ πατρίδα, ἐπανάκαμψεν οὐχὶ ἀγνωστος καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μᾶλλον οἰκείους του, ἀλλὰ ἔλλην τὴν καρδίαν καὶ ἔλλην τὸ φρόνημα.

Ἐκτοτε ἐπεδόθη εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς νεολαίας τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, πεποιθὼς ὅτι ἀναπτυσσομένης τῆς μικροσκοπικῆς ταύτης ἐλευθέρως γωνίας θὰ ἐπήρχετο καὶ ἡ συμπλήρωσις τῶν πόθων λαοῦ στεναζόντος ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς μᾶλλον κακοήθους καὶ βαρβάρου κατακτησεως, ἐπὶ ὅλους πέντε αἰῶνας. Ὅνειρον γλυκὺ βαυκολίσαν τὴν ψυχὴν του μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἡ καρδία του ἔπαυσε νὰ πάλλῃ.

Ὁ Νικόλαος Νικοκλῆς δὲν ἐγκαταλείπει εἰς τοὺς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς πολυτόμους, δὲν ἐγκαταλείπει εἰς τὴν οἰκογενειάν του ὄνομα, ὡς ἐκκεντρικοί τινες τῆς παρουσίας παρωδίας τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας λέγουσιν, εὐρωπαϊκὸν ἀλλ' ἐγκαταλείπει εἰς τὴν πατρίδα του μὲν πολίτας διὰ τῶν χειρῶν του διαπλασθέντας, εἰς τὴν οἰκογενειάν του δὲ τὴν ἐντιμον αὐτοῦ πενίαν.

Τιμὴ εἰς τὸν πτωχὸν πολίτην τῆς δημοκρατικῆς τῶν γραμμάτων πολιτείας!

Ὁ Νικόλαος Νικοκλῆς κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον μετὰ στήθην οὐχὶ βεβηλωθέντα ὑπὸ τῶν ἐμπαιγμῶν τῶν κατὰ καιροὺς κυβερνήσεων. Ὁ Νικόλαος Νικοκλῆς ἐν καὶ μόνον σῆμα ἐνδεικτικὸν τιμῆς εἶχε, τὸ ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν Πλάστον του ὅτε παρ' αὐτῷ θὰ ἐκαλεῖτο

“Τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὁ δέδωκάς μοι ἔνα ποιῆσαι
“Νῦν δὲ πρὸς Σε ἔρχομαι.”

ΕΡΓΑΣΙΑΙ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΒΥΡΩΝΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΑ'.—ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ Π. ΡΑΖΗ

Μετὰ τὴν λύσιν τοῦ πρώτου ζητήματος τῆς περιόδου ταύτης ἤρξατο ἡ πρὸς λύσιν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἦτοι *Ποῖα τὰ καταλληλότερα μέσα δι' ὧν ὁ Ἑλληνα τηρήσει τὸν ἑθνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα*. Δι' ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου συζητήσεως διήρκεσαν ἐπὶ τρεῖς συνεδριάσεις. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐπεψαν τῷ Συλλόγῳ τὴν ἑαυτῶν ἰδέαν διὰ γνωμοδοτήσεων τὰ ἐν Ἀθήναις ἐπίτιμα μέλη κ. Τ. Φιλήμων καὶ Κ. Φρεαρτίτης, τὸ ἐν Ἀθήναις ἐκτακτὸν μέλος κ. Α. Στούπης καὶ τὸ ἐν Τριπόλει τειούτον κ. Α. Κ. Παπαζαφειρόπουλος καὶ τὸ ἐν Πάτραις ἀντεπιστέλλον μέλος κ. Μ. Θ. Χαϊρέτης. Ἐλαβον δὲ τὸν λόγον τὰ ἐκτακτὰ μέλη κ. Α. Σπαθᾶκης, Ξ. Ζύγουρας, Π. Χρυσανθόπουλος καὶ Β. Δ. Ζῶτος Μολοσσός καὶ τὰ τακτικὸν κ. Γ. Π. Χαλκιοπούλου. Μετὰ μακρὰς συζητήσεως ὁ Σύλλογος ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις τοῦ κ. Α. Σπαθᾶκη καὶ ἐξέδoto τὸ ἑξῆς ψήφισμα :

Ἐπιθ. Πρωτ. 1965

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΥΡΩΝ

Ἐπὶ μακρὸν συζητήσας ἐπὶ τοῦ θέματος

Ποῖα τὰ καταλληλότερα μέσα δι' ὧν ὁ Ἑλληνα τηρήσει τὸν ἑθνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα

Ἀποφαινεται

Ἐπιθ. Πρωτ. 1963

“Ὅτι πέποιθεν ὅτι τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἂν διατηρηθῇ ὁ ἑθνικὸς ἑλληνικὸς χαρακτήρ δι' ἑθνικῆς ἀγωγῆς προαγωγῆς καὶ ἐνισχυούσης τὰ ἑθνικὰ τοῦ Ἑλληνομαι στοιχεῖα, ἦτοι τὰ ἑθνικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἐν τε τῇ οἰκογενείᾳ, τῇ πολιτείᾳ, τῇ θρησκείᾳ, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ.

Ἐπιθ. Πρωτ. 1963

Ο ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Θ. Γ. ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ.

Ἐπιθ. Πρωτ. 1963

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Γ. ΚΟΚΟΛΗΣ

Μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ ψηφίσματος τούτου ὁ Σύλλογος ἀνέθεσε τῷ κ. Α. Σπαθᾶκη τὴν σύνταξιν ὑπομνήματος ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὅπερ μετὰ τοῦ ψηφίσματος νὰ κοινοποιηθῇ πρὸς τοὺς ἀπαντάχοῦ τῆς ἐλευθέρως καὶ δούλης Ἑλλάδος ἐκκλησιαστικὸς καὶ πολιτικὸς λειτουργός.

Ὁ Σύλλογος κατὰ τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου συζητήσεως λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὰς πρὸς διατήρησιν τοῦ ἑθνικοῦ χαρακτῆρος ἐνεργείας τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος ΙΩΑΝΝΟΥ Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΕΙΟΥ εἰς ἔνδειξιν βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης ἐξέδοτο, τῇ προτάσει τοῦ τακτικοῦ μέλους κ. Γεωργίου Π. Χαλκιοπούλου, τὸ ἑξῆς ψήφισμα :

Ἐπιθ. Πρωτ. 1963

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΥΡΩΝ

Λαβὼν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν πρὸς λύσιν συζήτησιν τοῦ ζητήματος *Ποῖα τὰ καταλληλότερα μέσα δι' ὧν ὁ Ἑλληνα τηρήσει τὸν ἑθνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα* τὰς πολυ-

τίμους ὑπηρεσίας καὶ τοὺς πατριωτικωτάτους μόχθους τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος **ΙΩΑΝΝΟΥ Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ** ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἔθνικου τοῦ Ἑλληνος φρονήματος

Ψηφίζει

Α'. Ἐκφράζει τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος **ΙΩΑΝΝΗΝ Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΝ** ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ.

Β'. Ἐντέλλεται τῷ Ἐπιτίμῳ αὐτοῦ προέδρῳ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ψηφίσματος τούτου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Μαΐου 1879.

Ο ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Θ. Γ. ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ.

Ἄ γεν. γραμματεὺς
καὶ δ. δ. ὁ εἰδικὸς

Γ. Π. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΣ.

Μετὰ τὴν περαιώσιν τῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ Β'. ζήτηματος ὁ Σύλλογος ἀνέβαλε τὴν ἐπὶ τοῦ τρίτου καὶ τελευταίου συζητήσιν διὰ τὴν προσεχῆ περίοδον.

Εἰς τὴν ἐπὶ τῶν *Δημοτικῶν βιβλιοθηκῶν* Ἐπιτροπὴν ἐδωρήθησαν κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τεύχη 187.

Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ ἐπιτίμου μέλους *Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη* ὁ Σύλλογος ἐκτάκτως συνελθὼν ἐξέδοτο ψήφισμα δι' οὗ εἰς ἔνδειξιν μεγίστου πένθους διέκοψε τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἐνετείλατο τῇ μὲν Ἐφορίᾳ αὐτοῦ νὰ καταθέσῃ ἐπὶ τοῦ φερέτρου στέφανον, αἰταινίαι τοῦ ὁποίου νὰ φέρωσι τὴν ἐπιγραφὴν *Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Βύρων* καὶ νὰ πέμψῃ συλλυπητήρια γράμματα τῇ οἰκογενείᾳ, τοῖς δὲ μέλεσιν αὐτοῦ νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν κηδεῖαν μέχρι τάφου. Εἰς τὰ συλλυπητήρια γράμματα τοῦ Συλλόγου ἡ πενθοῦσα χῆρα ἀπῆντησε διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Μαΐου 1879.

Ἀξιότιμε Κύριε Πρόεδρε,

Ἄνεξάλειπτον θέλω διατηρήσει τὴν μνήμην τοῦ συλλυπητηρίου τοῦ ὑμετέρου Συλλόγου. Ἡ δόξα τοῦ ὀνόματος ὅπερ φέρει συνδέεται τοσοῦτον μετὰ τῆς δόξης τοῦ Μεσολογγίου, ἐξ οὗ κατήγετο καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου συνεπολιτεύθη καθ' ὅλον του τὸν βίον ὁ σύζυγός μου ὥστε ἀδύνατον νὰ ἐνθυμοῦμαι τὴν πατρίδα ὅπου ἡ καρδία αὐτοῦ χωρὶς νὰ ἐνθυμοῦμαι ἰμοῦ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Βύρωνος.

Ἐυχομένη πᾶσαν προόδον τῷ Συλλόγῳ ὑμῶν, κ. Πρόεδρε, παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου, συγχρόνως δὲ ν' ἀνακοινώσῃτε αὐτὰς καὶ πρὸς τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου.

ΞΑΝΘΗ Ε. ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗ.

Τῇ προτάσει τῆς ἐπὶ τῶν *Δημοτικῶν Βιβλιοθηκῶν* Ἐπιτροπῆς ὁ Σύλλογος ἀπεφάσισε τὴν σύστασιν δημοτικῶν βιβλιοθηκῶν ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν δήμων Πατρῶν, Πειραιῶς, Αἰγίου, Δετρίνων καὶ Μεσολογγίου τῇ προτάσει δὲ τῆς αὐτῆς Ἐπιτροπῆς ὁ Σύλλογος ἐξελέξατο ἐπιμελητὰς τῶν δημοτικῶν τούτων βιβλιοθηκῶν, τῆς ἐν Πάτραις τὸν κ. Γεώργιον Παναγόπουλον, τῆς ἐν Πειραιεῖ τὸν κ. Α. Ραυτόπουλον, τῆς ἐν Αἰγίῳ τὸν κ. Ἀνδρέαν Παναγιωτόπουλον, τῆς ἐν Πύργῳ τὸν κ. Θ. Παπαηλιού καὶ τῆς ἐν Μεσολογγίῳ τὸν κ. Π. Μπουνισιέρην.

Κατὰ τὰς τελευταίας συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθη ἔκτακτον μέλος ὁ κ. Πέτρος Χρυσανθόπουλος καὶ τακτικὰ οἱ κ. Μάρκος Μίνδλερ καὶ Ἰωάννης Μόσχος.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 31 Μαΐου ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Π. Ραζῆς διὰ καταλλήλου προσλαλιάς ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ΙΑ' περιόδου.